ERDOĞAN TOKMAKÇIOĞLU

OSMANLI KADIN ÂLEMLERİ

GEÇİT KİTABEVİ

OSMANLI KADIN ÂLEMLERİ

ERDOĞAN TOKMAKÇIOĞLU

OSMANLI KADIN ÂLEMLERİ

GEÇİT KİTABEVİ
Ankara Caddesi, Fahrettin Kerim Gökay
Vakıf İşhanı No: 31/6 SİRKECİ - İSTANBUL
Tel: (1) 526 07 01

KADIN ÂLEMLERİ

ERDOĞAN TOKMAKÇIOĞLU

Yayımlayan: GEÇİT KİTABEVİ
Yayın No: 25
Editör: Ergin Ardakoç
Kapak Düzeni: Derman Över
Baskı: Alemdar Ofset

İSTANBUL - 1991

KADIN ÂLEMLERİ

Sözcükler "Kadın"ı "Dişi cinsiyetli insan; insanı doğuran", "Evlenmiş kız", "Eskiden 'bayan' anlamına kullanılan bir ünvan" vb. biçimlerde tanımlıyorlar.

Şu "bayan" sözcüğünü, nedendir bilmem, oldum olası sevmemiş, benimsememişimdir, "hanım" dururken, "kadın" dururken, "hanımefendi" dururken...

Herneyse... Konumuz "Türk kadını", "Bizim kadınımız"... Ama, 300 yıl önceki, zaman zaman da daha önceki Türk kadını, "Doğumu, yetişmesi, evlenmesi, ayrıntılarıyla yaşamı..." Yani, elden geldiğince A'dan Z'ye 300 yıl önceki kadınımız, kadınlarımız...

Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU

DOĞUM GELENEKLERİ LOĞUSA EĞLENCELERİ

300 yıl önceki yaşantımızı, geleneklerimizi anlatan belgelere göre, o zamanlar doğum ve loğusalıkla ilgili günümüze göre "garip" ve efsaneye dayalı bir takım gelenek ve görenekler vardı. Doğum, genellikle bu işi ya annelerinden ya da kendiliklerinden öğrenen **"mahalle ebeleri"** tarafından yapılırdı. Bu durum, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da uzun zaman sürdü gitti. Eşi, ebe olan bir başbakanımız bile vardır...

Aileler tarafından, doğum öncesi çözümlenmesi gereken sorunların ilki, **uygun bir ebe** bulmaktı. Çünkü, o dönemde okullarda eğitimden geçmiş, sınav vermiş ebeler yoktu. Dediğimiz gibi, ebeler ya annelerinden gördükleri bu işi yürüten ya da geçimlerini sağlamak için bu işi öğrenmiş, çoğu yaşlı ya da yaşlıca kadınlardan ibaretti. Çağın ünlü nüktedanlarından biri bu konuda şöyle demiştir: **"Karnı burnunda olursa gebe, burnu karnında olursa ebedir"...** Bu yaşlı kadınlar, ebe hanımların yanında uygun bir süre bulunarak, edindikleri ilkel bilgi ve yöntemleri kendilerine sermaye edinip ebelik işini yapmaya artık kendilerini yetkili sayarlardı. Bunların bazılarının bilgisizlikleri yüzünden bir takım üzücü olaylar eksik olmazdı. Bu bakımdan, kadınlar arasın-

da çocuk doğurmak **"ürkütücü bir olay"** gibi görünürdü... İşte bu nedenle, gerek ebe kadının (çocuklar ebe ana, ebe anne de derlerdi) ve gerekse ailesinin güven duyabilmesi için konu komşu, hısım akraba aralarında günlerce araştırma ve soruşturmalar yapar, bin bir güçlükten sonra güvenli bir ebe sağlanırdı. **Ebe hanımın, doğumun kendisine verildiğinden haberdar edilmesi, ona armağan olarak birkaç okka** (1283 gr: 1 okkadır) **şeker ve kahve gönderilmesiyle olurdu; bu, bir gelenekti.**

Bu şekilde seçilen ebe, zaman zaman hâmile kadının evine gelir ve muayenelerini yapardı. Doğumdan aşağı yukarı bir hafta, on gün önceden çocuğun kundağının hazırlanması, ebenin ilk görevleri arasındaydı.

Bir de "ağzı sıkı", "sır sakladığına inanılan ebeler" vardı. Gizli doğuracak, doğumu saklayacak ya da çocuk düşürecek kadınlara bakan bu ebelerin çoğu Musevi idi.

Çocuk düşürmenin önlenmesi için daha sonraki tarihlerde, 1858'de hükümetçe bazı önlemler alındı. Önce, doktorlar ve eczacılara düşük ile ilgili ilaçları vermeyecekleri yolunda İstanbul Kadılığı ve azınlıkların dinî liderleri tarafından yemin ettirildi. Ancak, mahallesinin imam ve muhtarlarınca geçim sıkıntısında olup, beş çocuktan fazla çocuğu olduğu bildirilenlere, düşük ilaçlarının satışı serbest bırakıldı. Bunun dışında çocuk düşürenlerin ihbarı istendi. 1861'de (yani bundan 130 yıl önce) İslâm, Hıristiyan ve Musevi ebelerin Mekteb-i Tıbbiye tarafından sınavları yapılarak ellerine izinnameler verildi. Aksine davrananların adlarının, lakaplarının, adreslerinin imam ve muhtarlarca ilgililere haber verilmesi emir ve ilan olundu.

DOĞUM ZAMANI GÖRENEKLERİ

Doğum zamanı tamamı tamamına saptanamazsa da bazı belirtilerle az çok anlaşıldığından ebe hanım derhal çağrılır, özel iskemlesiyle birlikte gelirdi.

Bunun sonrasını, **1924'te On üçüncü Asrı Hicride İstanbul Hayatı** adlı yazı dizisi gazetelerde yayımlanan Ali Rıza Bey'den dinleyelim:

"Doğum yapacak kadının feryadını duyan ve ağrıya kıvranışını gören hane halkı arasında tedirginlik ve üzüntü giderek artar, kadere boyun eğilerek sonuç beklenir. Bu arada loğusanın etrafında biriken yaygaracı kadınların telaşı, güçlüğü artırır. Bu ara, 'çocuk ters gelmiş ya da çatıda kalmış' gibi zıt ve gerçeğe uymayan ve heyecan verici sözler ortalıkta dolaşır durur, helecan bir kat daha şiddetlenmeye başlar ve evde gözle görükür bir bunalım hissedilir. Bu arada, sanatında zaten nasibi olmayan (mesleğinde uzman olmayan) ebe hanım da şaşırıp doğumun normal olmayacağını sanır ve böylece bir takım hatalar ve bu yüzden de çeşitli üzücü olaylar da meydana geldiği görülürdü.

Sonraları fikir ayrılıklarını gidermek ve muhtemel bir kötü olayı önlemek için ortaya yeni çıkmaya başlamış uzman hekimlerin çağrılması ebe hanım tarafından aile reisine teklif edilmesi âdet oldu. Çocuk, selametle alındığı ve gebe kadın kurtulduğu anda ev halkı (bir oğlumuz ya da bir kızımız oldu) diyerek sevinçlerini belirtir ve müjdeler. Kurbanlar kesilir, sadakalar verilir, böylece ailenin eski sevinç ve neşesi yerine gelirdi."

*

DOĞUMDAN HEMEN SONRA

Feminist hanım kardeşlerimiz alınmasınlar, Türk toplumunda oğlan çocuğu kız çocuğuna oldum olası hep tutulurdu. Günümüzde bile, Anadolu'da ve Trakya'da bazı yörelerde bir erkeğe "Kaç çocuğun var?" diye sorulduğunda sadece oğullarının sayısını söylemekle yetinir, soru sorulan, kızları; evet kızları, onların sayısını, sorulursa söyler...Neyse...

"Doğumdan sonra ebe hanım çocuğu yıkar, tuzlar, tatlı dilli olması için ağzına şeker sürer, sesinin güzel olması isteniyorsa göbeğini biraz uzunca keser ve çocuğu kendisi kundaklayarak sırasıyla aile bireylerinin kucaklarına verirdi. Aile bireylerinin hepsi de ebe hanımın bahşişini vermekten kaçınmazlardı. Önceden zaten hazırlanmış bir kat elbise, usul gereğince birkaç kalıp da sabun ilave edilerek bir bohçaya konur ve ebe hanıma verilirdi...

Loğusa kadın ise önce yer yatağına yatırılır, arkasına ve ayaklarına sıcak suyla doldurulmuş şişeler konur, çay ya da ıhlamur gibi sıcak şeyler içirtilerek iyice örtülüp dinlenmesi sağlanırdı..."

LOĞUSA YATAĞI

Doğum yapan kadın, artık el üstündedir. Öteden beri gelenek olan; her ailenin durumuna ve gücüne göre, muntazam bir **loğusa yatağı** hazırlamaktır. Doğumun ertesi günü, loğusa ve çocuk bu yatağa alınırdı. O günden itibaren loğusaya, **baldırıkara** (Eğreltiotugillerden, nemli yerlerde yetişen, yaprakları at yelesini andıran ve süs bitkisi olarak saksılarda yetişen bir bitki cinsi, **Adianhum**) denilen ottan kaynatılarak

günde bir fincan içirilirdi. Çocuğun yüzüne biri beyaz, öteki yeşil tülden iki duvak konuç, kundağına incili nazarlık takılır, başucuna da Kur'ân-ı Kerîm asılırdı. Şekercilerde satılan, tarcınlı, baharatlı, baklava biçimi kesilmiş şekerlerden alınıp kaynatılır **(loğusa şerbeti)** ve sürahilere konurdu. Sürahiler kırmızı tülle sarılırdı. Eğer çocuk erkekse sürahinin kapağı sarılmaz; **kız ise, kapağın da tülle sarılması gerekir (Artık, nedendir bilinmez).** Loğusa şerbeti akrabalara, din adamlarına ve ahbaplara gönderilerek, doğum resmen bildirilmiş olurdu... Şerbeti götürene gittiği yerden bahşişler verilirdi.

ALBASTI KORKUSU

300 yıl önceki kadınlarımızca dikkat ve özen gösterilen konulardan biri de albasmaması için loğusayı odasında yanlız bırakmamaktı. Her ihtimale karşı oda kapısının arkasına bir süpürge koymak ihmal edilmezdi. O sıralarda loğusaya bir rahatsızlık gelirse 'süt hastasıdır' diyerek, buna pek fazla önem vermezlerdi.

İkinci, üçüncü günden itibaren konu komşu, hısım akraba gözaydınına gelirler; çocuğa altın takar ya da kurabiye ve benzeri (tabii ev halkı için, loğusa için) getirirlerdi. Ziyaretcilere önce kahve, sonra sıcak loğusa şerbeti sunulurdu. (**Loğusa** deyip duruyorum, yeni doğum yapmış kadın anlamına gelen sözcük, dilimize Yunanca aynı anlamdaki **Lehusa** sözcüğünden girmiş). Evet, loğusa şerbetini içenlerin "Allah loğusanın sütünü gür etsin!" diye dua etmeleri âdetti...

AD KOYMA...

Doğumun üçüncü günü, yıldızlar ilmindeki bilgisine aile reisi tarafından inanılan bir müneccimin belirlediği, uğurlu ve mutlu sayılan bir saatte çocuğun adı konurdu. Ad, genellikle Kur'an-ı Kerim'de adı geçen din ulularının adlarından seçilirdi. Adı koyacak olan baba, loğusanın yanına gelerek çocuğunu kucağına alır, kulağına üç kez ezan okur ve kararlaştırılan adı üç kez söyler, böylelikle kız ya da erkek, çocuğun ömrü boyunca taşıyacağı ad konulmuş olurdu.

SON GÜN TOPLANTISI

Loğusalığın altıncı, günü son günü toplantısıydı. Önceleri hatır sormaya, geçmiş olsuna gelmiş olanlar özellikle bu toplantıya çağrılırlardı. Toplantıların çoğunda bir hanım hoca önce mevlit okurdu. Akşama, kına gecesiydi. Bütün davetliler beklenir, sabaha kadar çengiler oynar, gece yarısı "Beşik Çıkma" merasimi yapılırdı. Beşik, ince oymalı, işlemeli ve tahtadan yapılmış olur, içine değerli kumaşlardan sırma yastık ve yorgan konulurdu. Beşiğin altındaki oyulmuş yuvarlak yere yerleştirilen çocuğun lazımlığının içine badem şekeri doldurulurdu, bu şeker, ebe hanıma aitti. Beşiğe, çocuğun babası ve hısım akrabası tarafından değerli kumaşlardan askılar asılırdı ve bunlar da ebe hanımın hakkıydı. Loğusanın kayınpederi çocuğa mücevherli Maaşallah, kayınvalidesi Armudiye ve öteki aile üyeleri de güçlerine göre Mahmudiye ve ya Rabiye altını takarlardı.

BEŞİK ÇIKMA MERASİMİ

Bu merasim için önce ebe hanım çengilerle (Profesyonel kadın oyuncular; çoğu çingene ya da gayrimüslimdi) birlikte aşağı kata iner, beşiği muhafaza edildiği odadan çıkarırlar, önünden ve arkasından iki kadın tutar, **soygun** denilen ve düğünlerde hizmetçilik eden hamam ustaları, beşiğin dört bir tarafında kırmızı, yeşil fitilli mumları (Şem'a denilen bu mumlar çeşitli resimlerden ve **nahlıcı** denilen esnaf tarafından yapılırdı) ellerine alır, ebe hanım beşiğin önüne düşer, çalgıcılar çalar, çengiler oynayarak yavaş yavaş yukarı kata çıkarlardı. Alay, misafir hanımların önünden geçerek loğusanın odasına girer, beşik odanın ortasına bırakılırdı. Ebe hanım, beşiğin başucuna oturarak hafif bir sesle ninni söylerdi; buna, gene hafiften çalgıcılar da eşlik ederdi. Bu arada, merasimi izleyenler çalgıcı ve çengicilerle çeşitli bahşişler verirlerdi.

YEMİŞ ÇIKMA MERASİMİ

Beşik çıkma merasimini **Yemiş Çıkma Merasimi** izlerdi. Büyük bakır ya da gümüş sinilere yemiş tabakları konulur, siniler çepeçevre allı yeşilli mumlarla donatılır ve yemişler misafirlere sunulurdu. Bu yemişler badem, kuru incir, kestane, iğde, keçiboynuzu, **habbülleziz** (Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağacın yağlı ve tatlı meyvesi, dut kurusunu andırırdı), fındık, hurma, üzüm ve benzeri kuru yemişlerdi. Sonraları taze mevsim meyveleri de verilmeye başlandı. Daha sonra çengiler çeşitli oyunlar oynar ve toplantı geç vakitlerde son bulurdu.

Loğusalığın yedinci günü loğusa yatağı kaldırılır, loğusanın karnı şiş kalmaması için ebe hanım tarafından sarılıp bağlanırdı. Ebe hanım, çocuğu yıkayıp kundakladıktan sonra evine giderdi.

KIRK HAMAM GELENEĞİ

O dönemlerde -ki uzun yıllar devam etmiştir- bir de **"Kırk Hamam Âdetl"** vardı. Doğumdan sonra kırkıncı gün, loğusa ve bebeği hamama götürürlürdü. Hamama, akrabalar, komşular ve tanıdıklar davet edilirlerdi. Loğusayı, ebe hanımın kucağındaki çocuğu, çalgıcılar ve çengiler çalıp oynayarak hamamın dışında üç kez dolaştırırlardı. Bundan sonra içeriye girilir, çengi, çalgı, eğlence, yiyip içme akşama kadar sürüp giderdi. Kırk hamamı için, hamama ikinci bir çocuk gelecek olursa, kırk basmaması için, çocuk hemen kucağa alınıp havaya kaldırılırdı; bu davranış, bir gelenekti.

SARAY'DA DOĞUM

Osmanlı saraylarında doğum öncesi sarayın en iyi köşklerinden biri titizlikle hazırlanır, baştan aşağı yeniden döşenip dayanıp döşenirdi. Yatak örtüleri ve yorganlar kırmızı olurdu. Doğumda kullanılacak leğenler, taslar ve öteki araç-gereç altın ya da gümüştendi. Doğum sırasında gebenin yatırılmak yerine oturtulması yeğ tutulurdu. Ayrıca özel olarak yapılmış doğum iskemleleri de kullanılırdı. Doğumu gerçekleştirecek ebenin, çok sayıda yardımcısı da vardı. Doğumdan sonra devreye hemen sütanne ya

da sütnineler girerdi. Bazı hanendeler, rakkaseler, hadım saray cücesi doğum sırasında gebeyi oyalayıp eğlendirmek için çağrılırlardı... Doğum duyulur duyulmaz, sarayın her dairesi bebek erkek ise beş, **kız ise üç koç** kurban ederdi (Feministler darılmasın, n'apalım, gelenek böyleydi). Ayrıca erkek dünyaya geldiyse yedi, **kız dünyaya geldiyse üç pare top atışı yapılırdı** (Bu gidişle feminist hanımlarla başımız dertten kurtulmayacak). Bu atışlar 24 saatte beş kez, yani her ezandan sonra yinelenirdi. Doğum, haftalarca süren şenliklerle kutlanırdı, tabii görkemli törenlerle...

SÜT ANNELER VE KIZ ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ

Süt anneler ve kız çocuklarının eğitimi konusunda sözü bir Avrupalıya, İsveçli **M. de M. D'Ohsson**'a bırakalım: "Sultanlar dahil olmak üzere bütün anneler çocuklarını kendileri emzirir. Onların duyabilecekleri kederlerin en büyüğü, herhangi bir arızadan ötürü, çocuklarının emzirilmesini bir başka kadına havale etmektir. Bu durumda bile çocuklarını asla evden çıkarmaz, kendi gözetimleri altında yedirir, içirir, bakar, büyütür. Türkiye'de süt anne olmak kadar mutlu bir iş yoktur. Bunların çoğunu genç cariyeler oluşturur. Bunlara **"Süt-ana"** denir. Süt ana olan, aileye karışmış demektir. Bunun nedeni, törelerin her iki tarafın yakın akrabalar arasında her türlü evliliği yasaklamış olmasıdır. Çocuğun bakımı için gerekli her konuda annelerle süt anneler birlikte uğraş verir. Bebekler sekiz ya da on ay kundakta kalır, on iki ya da on dört aylık olunca sütten kesilir."

"Çocukların eğitimi evde yapılır. Ailenin eğitim durumu ne olursa olsun **kızlar, kendi evlerinde eğitim görür; mürebbiye ve hocaları yoktur.** Kız olsun, erkek olsun dans ve müzik eğitimi görmezler (Biraz abartılı bir yargı gibi geldi).**Kızların eğitiminde din ve ahlak kuralları başlıca konuyu oluşturur.** Bunu da anne, aileninin bir başka yakını ya da bilgili bir cariye yapar.**Kızların içlerinde bazısı okumayı da öğrenir; aynı zamanda yazmayı bilenler azdır."**

EVLENME HAZIRLIKLARI

Kızlar yetişip, eğitilip ergenlik çağına girdikten sonra (çoğu daha da önce) 300 yıl önceki toplumumuzda aceleci denilebilecek bir "evlenme hazırlığıdır" başlardı. Bu konuda İsveçli yazar D'Ohsson şöyle der:

"İlk çocukluk bakım ve eğitiminden sonra, kızlar için evlenme terbiyesi başlar. **Türklerde tanışarak evlenme olmadığından bu işi her iki tarafın ebeveyni yürütür..."**

Tabii bu arada **"çeyiz"** müessesesini gözardı etmemek gerekir.

Çeyiz, kız tarafının ana-babası ve akrabalarının katkılarıyla hazırlandığı gibi, gelinlik kızların, özellikle halk arasındaki gelinlik kızların iç çamaşırları gibi çeyizlerini kendilerinin hazırlamaları ulusal bir gelenekti.

Çeyiz hazırlama geleneği -eskisi kadar yoğun olmamakla birlikte- günümüzde de sürdürülmektedir.

*

GÖRÜCÜLÜK

Evlenmek isteyenlere eş bulan kişilere "görücü" ya da, bir halk deyimiyle **"çöpçatan"** diyoruz.

Türk kökenli ABD'li kadın yazar A. Lytle Croutier görücüler ve görücülük hakkında **"Harem, the World Behind the Veil"** adlı yapıtında şunları der:

"Toplumsal yaşamda kadın ve erkek bir arada olmadıkları için evlilikler genellikle **görücü usulü** ile gerçekleşirdi. Görücüler, haremleri dolaşarak kızların meziyetlerini inceler ya da erkeğin ailesi hakkında soruşturma yaparlardı. Bu kadınlardan çoğu kendilerini çöpçatanlıkta üstün yetenekleri olan kişiler olarak görürlerdi. Dul erkekler, orta yaşlılar, kendi başlarına kadın bulamayan bekâr beyler için buluğa ermiş gelin adayları ararlardı. Görücü, genellikle genç kızın evine habersiz damlardı. İslâm kuralları-na göre bir erkeğin yabancı bir eve konuk olarak gitmesi mümkün olmadığından, genç kızın akrabaları da görücüleri hoş karşılarlardı. Çünkü bu onların işiydi. Kendisine kahve, şeker ikram edilir, nazik davranılır ve havadan-sudan sohbet edilirdi. Bu arada evin genç kızı, annesi ya da teyzeleri kendisini çağırana kadar mutfakta ya da evin bir başka odasında saklanırdı. Hazırlanmasına büyük önem verildiği için, kendisinden kahve pişirip ikram etmesi istenirdi. Gözlerini yerden kaldırmadan görücüye ve çevresindekilere kahvelerini ikram eden genç kız, odadan hemen çıkmaz ve görücülerin kendisini iyice görüp incelemeleri için bir koltuğun kenarına ilişip sessizce bekler, diğer hanımlar da sohbetlerini devam ettirirdi."

ABD'li kadın yazar Croutier, bu konudaki sözle-

rini şöyle noktalıyor: "Sevgi bağı bulunsun bulunmasın, kimin kiminle evleneceğine aileler karar veriyordu. Büyükannem, daha çocuk denecek yaşta, babasının en iyi arkadaşı ile sözlenmişti. Evlendiklerinde ise on dört, büyükbabam ise kırk yaşındaydı..."

DÜĞÜN

Eski düğün geleneklerimiz hakkında birçok belge ve yapıt var. Bu geleneklerden çoğu, günümüzde de sürüp gidiyor, tüm bozulmalara, yozlaşmalara rağmen. Şimdi, Türkiye hakkında birçok yapıtı olan Fransız Pierre Loti'nin **"Kırgınlar"** adlı romanından bu konuyla ilgili satırlara göz atalım:

"....Bu son büyük ve hâlâ kendinin olan gün boyunca, ölüme hazırlanır gibi hazırlanmak istedi, notlarını ve daha bir sürü küçük hazinesini çıkardı ve ayrıca bazılarını yaktı; birkaç saate kadar efendisi olacak meşhur erkeğin korkusundan yaktı... Sıkıntıdan boğulan gönlünün kaçıp sığınacağı bir köşebucak yoktu ve içini saran dehşet ve isyan, gün ilerledikçe daha arttı... Bütün o hazineler genç ve güzel kadınların bütün küçük sırları, bastırılan öfkeler, boşuna yanıp-yakınmaları, hepsi yanıp kül oldu, odada tek Şark işi olan bakır magalı doldurdu."

Loti, görmediği, belki de istemediği bir erkekle evlenmek üzere olan bir genç kızı, böyle dramatize etmiş... A. Lytle Croutier ise, o dönemdeki Türk düğünleri ile ilgili daha gerçekçi ve ayrıntılı bigiler verir:

"Düğün töreni, yüzü peçeyle sımsıkı kapalı, çoğunlukla kırmızı bir gelinlik giyen ve süslü bir gelin başlığı taşıyan gelinin, damadın evine gelmesiyle başlardı. Arabadan ön kapıya kadar gerilen bir ipek

tünelden geçerdi. Sağa sola bakmasına izin verilmez, kendisine yaşlı bir kadın akrabası, genellikle bir teyzesi eşlik ederken başını dimdik tutardı. Yine akrabası, kendisini yüksekçe bir yere yerleştirilen gelin koltuğuna götürürdü. Gelin tahtına oturur oturmaz, kadın davetliler mırıldanmaya başlarlardı. Derken damat gelir, gelinin peçesini kaldırır ve ilk kez karısının yüzünü görürdü. Bu çok kritik bir andı, çünkü gelin hoşuna gitmezse damat reddetmek hakkına sahipti. Dönüp, hepsi kadın olan çağrılılara bir avuç dolusu para serpmesi, damadın karısından memnun olduğunu ve rızasını gösterirdi. Kadınlar ise birbirlerini ite kaka gelin parasını kapmak için atılırdı. Yüzleri sıkı peçeli bu kadınlar arasında hemen her düğünde gelen, gelinin yüzünü görmek için kadın kılığına girmiş erkekler de olduğu söylentileri hep dolaşırdı.

Bundan sonra damat gelinin elinden tutup kaldırır ve birlikte odadan çıkarlardı. Kısa bir süre sonra da damat bey, o gün bir daha gelinin yüzünü görmemek üzere evden ayrılırdı. Damadın gitmesinden sonra bütün gün sürecek olan düğün eğlenceleri başlardı. Zengin çevrelerde günlerce süren düğün geceleri de düzenlenirdi. En görkemli düğünler için **"kırk gün, kırk gece sürdü"** deyimi o zamandan kalmıştır.

Gece geç saatlerde gelin hanım, erkek akrabaları tarafından damadın yatak odasına teslim edilirdi. Gelin zifaf odasına yürüyerek girer, geleneğe uygun olarak yatağın örtüsünü kaldırırdı. Cennette bile eşin yerinin, kocasının "ayak tabanlarının altında" olacağı hatırlanırdı. Ve o gece bekâretini yitirirken kanama olmazsa, yine damat beyin genç kızı reddetme

hakkı olurdu. Gelinin bâkire olduğunu doğrulamak için de kanlı yatak çarşafı balkon ya da pencereden sarkıtılırdı."

ÇOK KARILILIK

A. Lytle Croutier, çokkarılılık konusunda ise şunları anlatır:

"Türkiye'de, yirminci yüzyılın başından önce, dört karı ve odalıklar şeriata göre kabul ediliyordu, ama Medeni hukuk sadece birinci eşi yasal olarak tanıdı.

Erkeklerin çoğu birden çok karı almak eğiliminde olduklarını ifade ettikleri halde, sonunda sadece **birtek eşli** olmanın, daha patırtısız bir hayat yarattığını keşfettiler. **Nadia Tazi**'nin **Haremler**'inde yazdığı gibi, 'Akıllı erkekler zaman zaman bir cariye ile gönül eğlendirmeyi, haremde birbirleriyle acımasızca rekabet eden karılara sahip olmaya' tercih ediyorlardı'dı. Birden çok karı almak isteyenler de, harem hayatının şamatasından kendilerini kurtarabilmek için, eşlerini şehrin çeşitli semtlerinde ayrı evler tutmayı yeğliyorlardı. Zamanlarını da bunlar arasında gidip gelmekle geçiriyorlardı...

İyi kocalar usta birer diplomattı, karılarına eşit davranıyorlardı. Birine işlemeli terlik alırsa, öbürüne de aynısından eksik etmiyorlardı. Ama karılar arasında kıskançlık çıkarsa, kocaları hepsini dağıtıyordu. **Gèrard de Nerval**'e göre de, 'karılarından biri, diğerleri gibi aynı evde yaşamaya razı olursa, tamamen ayrı bir evde yaşama hakkını da elde ediyordu. Ve böylece herkesin sandığı gibi, efendisinin ve kocasının gözleri önünde, kölelerle beraber olmak zorunda kalmıyordu.' Çok kereler kocalar yatak odala-

rına eşlerini dönüşümlü olarak alıyor, fakat cumaları özellikle ilk eşlerini buyur ediyorlardı. **Birinci karının bazı cinsel hakları da vardı:** Eğer kocası ilk karısını üstüste üç cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) ihmal edecek olursa, kadının kendisini kadı'ya şikâyet hakkı vardı. Bu ihmal daha uzun süreli olursa, kocasından boşanabilirdi de..."

"İkinci ve üçüncü evlilikler genellikle orta yaşlarda görülüyor ve zevk amacına yönelik oluyordu. Karıları kısır olan ya da çocuk doğurma yaşını geçen kadınlar genç kızların peşinde koşuyordu. Zaman zaman yaşlı eşler, arzularını tatmin etmesi ve çocuk sahibi olmaları için kocalarını genç bir karı almaya ikna ediyordu. Böylece vekil olarak yeni gelinin gençlik ve ihtiraslarından yararlanıyor, haremin başı olma onurunu onunla paylaşıyordu..."

GERDEK-ZİFAF

Gerdek ya da zifaf geleneği 300 yıl öncesi - günümüzde de bu gelenek, bölük pörçük de olsa bazı kesim ve yörelerde sürdürülegelmektedir- ana hatlarıyla şöyleydi: Davetlilere düğün yemeği bittikten sonra gelin, beraberinde **"yenge"** denilen kadın ve daha birkaç kişiyle gelin odasına getirilir. "Yenge", geline gerdek ile ilgili tüm bilgileri ayrıntılarıyla anlatır. Damat için bu görevi **"sağdıç"** yerine getirir. Düğünün erkek davetlileri, yemeğin ardından camiye giderek yatsı namazı kılarlar. Namazdan sonra imamla birlikte hep beraber güvey evine gelirler. Burada, imam dua eder ve güveye nasihatte bulunur. Daha sonra güvey, gelin odasına doğru ite kaka götürülür, bazı yörelerde sırtına yumruklar vurulur. Gü-

vey, odaya girdiğinde gelin onu ayakta karşılar. Yenge, gelin ile güveyinin ellerini tutuşturur, dua edip mutluluk diledikten sonra dışarı çıkıp şeker ve kahve getirir. Kahve bittikten sonra yine dışarı çıkar, bu kez içinde çeşitli yiyecekler bulunan tepsiyi getirip odaya kor ve çekilir. Bu sırada kendisine damat tarafından yengelik hakkı olarak yüklüce bir bahşiş verilir. Damat, daha sonra iki rekat hacet namazı kılar ve köşesine oturtmak için gelinin koltuğuna girer. Bazı yörelerde güvey gelinin yüzünü koltuk merasiminde, bazılarındaysa gerdek gecesi açar. Duvağı açtığında geline **yüzgörümlüğü** denilen bir mücevheri takar. Bu sırada gelin ağzını açıp hiç konuşmaz; konuşması için damadın **söyletmelik** denilen armağanı vermesi gerekir. Gelin gerdekte bâkire çıkarsa, damat pencereden silah atarak durumu çevreye duyurur. Bâkire çıkmayan gelin, bazı yörelerde eşeğe ters bindirilerek baba evine gönderilir. Gerdek gecesinin sabahı, kanlı çarşaf pencereden sarkıtılır. Daha sonra kayınvalide bu çarşafın üstünden para serper. Bu para uğurlu sayılır ve kadınlar tarafından kapışılır. Daha sonra gelinin o gece kullandığı iç çamaşırları ve çarşaf kızın annesine gönderilir ve **yüz aklığı** denilen bahşiş alınır...

SARAY'DA GERDEK

Osmanlı saraylarında gerdekle ilgili en güvenilebilir anlatıyı Yunan Kraliyet ailesinden Prens Michel de Grèce'in, **"La Nuit du Sèrail"** adlı yapıtında bulmak mümkün. **Michel de Grèce,** Osmanlı saraylarındaki gerdek olayını, asıl adı **Almèe de Rivery**

olan, I. Abdülhamit'in kadını **Nakşıdil Sultan**'ın (Martinique 1766-İstanbul 1817) şöyle anlatır:

"İlk iş olarak, Valide Sultan'ın hamamına götürdüler beni. Yıkadılar, ovup yağla masaj yaptılar. Sonra, sırtımda serbest bırakılmaya karar verilen uzun saçlarımı fırçaladılar. Bohemya kristalinden bir şişe koleksiyonuyla oynayan natır, vücudumun her yanına ayrı koku sürdü. Bundan sonra esvapçıbaşı bana hemen hemen saydam, hafifçe sim işli, beyaz müslin bir gömlek giydirdi. Esvapçıbaşı kırmızı saten bir şalvar, gümüş simli çiçeklerden oluşan şeritlerle süslü bir giysi getirdi. Vartuhi kalçalarımın üzerine mor renkli İran brokarından bir kuşak bağladı.

Son evre mücevherlerle ilgili sır kâtibine düşüyordu. Çok çekmeceli küçük sandığını getirip içinden benim için, yakut kakmalı altın halkalar arasında sıkışmış burgamlı, çok uzun bir kolye seçti. Kulaklarımın her birine kocaman bir inci takıldı, saçımın üzerine yakut ve elmaslarla burgamlanmış, pembe renkli bir tül tutturdular. Hazırdım; korkudan taş kesilmiştim... Vartuhi, bana yapacaklarımı tane tane anlattı: 'Yarım saat sonra Sultan hazretleri dairelerine çekilecek. O zaman, seni ona götürecekler. Karyolaya diz çökerek yaklaşman, karyola örtüsünün bir ucundan tutup öpmen ve beklemen gerektiğini unutma sakın...' "

"... Derken, kırmızı ipek giysilerinin, samur kürklerinin tüm görkemi içerisinde Kızlarağası göründü. Haremağaları onu izliyordu. Beni almaya geliyorlardı..."

"....olabildiğince güvenli bir sesle: 'Hazırım!' dedim.

Koridorların ve avlunun tüm ışıkları kısılmıştı ve Harem, Kızlarağası'nı izlediğim sırada uykuya hazırlanıyordu. Valide Sultan'ın dairelerini ve Sultan hamamının uzun, ışıksız ve boş koridorunu geçtik. Yüce kapının önüne gelince Kızlarağası önümde yerlere kadar eğilip giysimin kol ağzını öptü ve bana yol verdi. Alaca karanlığa gömülmüş olan Abdülhamit'in yatak odasına girdim. Kısa bir süre kapının yanında durup karyolayı içine alması gerekli olan süslü ve pırıl pırıl pırıldayan tavanı izledim. Koyu renk giysiler giyinmiş iki ihtiyar kadın yerde oturmuş, kımıldanmadan ve suskun duruyorlardı. Kuşkusuz bunlar, ışıkları, yakmakla yükümlü kimselerdi.

'Yaklaş, yaklaş, çocuk, korkma!'

Beni tatlı bir sesle çağıran adamı henüz göremiyordum. Bir, sonra iki adım attım. Vartuhi'nin öğütlerine rağmen, sultan yatağına ayakta, dimdik yaklaştım. Bir el hareketiyle Sultan, beni işli yastıklarla örülü karyolanın kıyısına oturttu. Bana rahat bir biçimde bakıyordu. Ben de gözümü kırpmadan bakışlarına karşılık veriyordum. Yakından, deniz mavisi rengindeki uzun gömleğiyle sarıksız, elmassız, Padişah pek etkileyici değildi. Hemen hemen başında saç yoktu. Birden bana Şair Nedim'in 'Servinazım kim büyüttü böyle biperva seni' diye başlayan gazelini okudu. Şiir bitince gözlerini benden ayırmadan bana yaklaştı, yavaş yavaş saçlarımı, kollarımı, omuzlarımı örten ince kumaşın üzerinden, göğüslerimi okşamaya başladı. Kulağıma sürekli olarak sözcükler, gönül okşayıcı sözcükler mırıldanıyordu. Sesi, ses tonunun uyumu beni tuhaf bir biçimde şaşkına çeviriyordu. Yavaş yavaş karşı konulmaz bir uyuşukluğun, bir tür sıcaklığın içimi sardığını duyumsadım.

Beni soymaya başladığı zaman, duygularımı coşturan bir bilge yavaşlığıyla giysilerimi çıkardıkça, onun vücudumu öpmesine isteyerek izin veriyordum. Koyu renkli kadifenin üzerinde kendimi çıplak, pembe tenli, bir sarışın olarak bulduğumda, odanın içinde bağdaş kurmuş iki kadının bulunması düşüncesiyle utançtan irkildim. Fakat, çoktan, Abdülhamit'in yumuşak ve kararlı elleri bacaklarımı aralıyordu. Her türlü utanmayı unuttum. Yeni, şiddetli bir arzu beni bu adama doğru itti, kendimi bıraktım. Artık yalnızca, vücudumun üzerindeki bu vücudun ağırlığını ve sıcaklığını hissediyorum.

Daha sonra arzularımız yatışmış, yan yana dinlendiğimiz sırada, içimde bir ürperti duydum, elim yorganın üzerinde kasılıp kaldı..."

"Uyandığımda kendimi odada yalnız buldum. Pis bir güneş, karyolanın ve tahta kaplamaların aşırı süsleri üzerinde soğuk bir ışık atarak, yüksek ve dar pencerelerden içeri giriyordu...Karyolanın ayak ucunda, çok belirgin gümüş şeritli, şirşilayla astarlanmış, kobalt mavisi kumaştan yeni bir kürk manto serilmişti. Başucundaki bir yastık üzerinde şişkin bir kese ile elmas takılı, parlak kırmızı renkli, yuvarlak ve kocaman bir yakut duruyordu: Abdülhamit'in benim için bırakmış olduğu armağanlar...

Yerimden henüz kalkmıştım ki kapı açıldı. Kızlarağası ile, uyanışımı gözetlemek için bekleyen haremağaları içeri girdiler. Aceleci ve saygılı davranışlarıyla yeni kürkümü giydirdiler..."

"Böylece, Sultan'ın yatağında geçen bir geceden sonra, "ikbal" olmuştum, bir "gözde", sıralamada on ikinci kadın..."

HAMAM VE HAMAM ÂLEMLERİ...

"Hamam" sözcüğü bize Arapça sıcaklık anlamına, **Hamm** sözcüğünden türetilen **Hammam**'ın "m"-lerden birinin eksik söylenişiyle girip yerleşmiş. Çok eskiden atalarımız bu sözcük yerine **"Yunak"** sözcüğünü kullanırlarmış...Sanırım, özellikle gençlerimizin çoğu "hamam terimleri"ni az bilir.

Soyunmalık ya da **camegâh** (Roma hamamlarında **apoditerium**), **soğukluk** (frigidairum), **ılıklık** (tepidarium), **sıcaklık** (caldarium), halvet, cehennemlik, külhan gibi bölümlerden oluşan hamam, yani günümüzde tüm dünyanın "Türk hamamı" olarak bilip bellediği bu yıkanıp temizlenme mekânı, Bizans gibi Roma hamamlarından esinlenerek oluşturulmuş... Hamam mimarisi, özellikle Osmanlılar döneminde gelişmiş ve doruk noktasına ulaşmış...

Türklerde, geçmişi yüzyıllara uzanan bir hamam geleneği, hamamın özel törenler yanında (gelin hamamı, güvey hamamı, kırk hamamı vb) günlük yaşamda da özel bir yeri var. Sayısız yörede topluca hamama gidilerek yemekli eğlenceler düzenleme ve yıkanma geleneği zamanımızda da sürdürülüyor. Görücü yöntemiyle yapılan evlenmelerde erkek annesi, çoğu kez oğluna alacağı kızı hamamda görüp beğenir.

Bundan üç asır önceleri, birçok özgürlükten yoksun, hareme kapalı kadınlar için hamam günleri bir tutku, alabildiğine arzulanan bir eğlence, vakit geçirme aracıydı. Hamam âlemleri, sefaları saatlerce sürer, Julia Pardeo'nun **"Boğazlçi Güzelleri"** adlı yapıtında anlattığı gibi bazen akşama kadar devam ederdi. Pardeo, bu yapıtının bir yerinde şunları anlatır:

"Hamamın ağır, yoğun ve kükürt kokan havası

etrafı sarmıştı ve beni boğacak gibi oldu. Kölelerin kaçamak gülüşleri ve fısıltılı konuşmaları, hanımların mırıldanmaları buğultulu haldeydi; yarı çıplak üç yüz kadar kadının görünümü, hamamın buharlı ortamıyla kusursuz bağdaşıyor, bedenlerinin çizgisini olduğu gibi ortaya koyuyordu. Yarı bellerine kadar çıplak köleler, kollarını göğüslerine kavuşturmuşlar, başlarının üzerinde deste deste saçaklı ya da işlemeli peşkirleri dengeleyerek durmadan gelip geçiyorlardı. Küme küme sevimli kızlar, güle oynaya yarenlik ediyor, şekerlemeler yiyip, şerbetler, limonatalar içerek hararet gideriyorlardı. Hamamın yoğun havasından hiç de rahatsız olmadıkları açık seçik belli olan öbek öbek çocuklar aralarında oynaşıyorlardı... Ve bütün bunlar bir araya gelerek adeta düşsel bir hayalet oyunu yaratıyorlardı ki, ben bile gördüğümün gerçek mi, yoksa hastalıklı bir beynin yarattığı hayaller mi olduğundan şüpheye düştüm."

Osmanlılarda bir haremin kadınları, o zamanlar, bir hareme davet edildiklerinde bazen günlerce orada kalırlardı. Odalıklar hemen kendilerini karşılar, temizlenip ferahlamaları için tezden hamama götürürlerdi **Demetra Vaka** adlı Batılı kadın yazar **Haremlik** adlı yapıtında: "Köle kadınlar bizi soyup, deniz kenarındaki hamama götürdüler. Hamamdan sonra ev sahibemizin gönderdiği bol ve tertemiz çamaşırları giydik." diye yazar.

Hamam konusunda Amerikalı A. Lytle Croutier'in yazdıkları da şöyle:

"Bir İtalyanın çalışması olan 'İstanbul ve Türkler'de (1510), peşlerinde tepelerinde dengeleyip taşıdıkları şahane peşkirler, havlular, kokular ve içleri meyve dolu sepetler taşıyan köleleri ile banyoya yı-

kanmaya gelen haremli kadınları gösteriyordu. Hamama kapanıp kalacakları saatler boyunca hanımları bunları yiyip içecek ve kullanacaklardı. Haremde yaşayan kadınlar için hamam, dış dünyaya açılmak için bir şanstı. Hatta bazıları için hamam yolculuğu, gizli buluşmaları gerçekleştirmek için yeterince özgürlük bile sağlıyordu. Hepsi için ise 'umumi hamamlar' tam bir dedikodu ve uydurulmuş rezaletlerin anlatıldığı birer merkezdi. Bir bakıma, kadınların özel kulüpleri gibiydi hamamlar... Bir zamanlar Topkapı Sarayı'nda otuz kadar hamam olduğu biliniyor. Ama bugün bunlardan pek azı ayaktadır. Çoğu yıkılarak başka amaçlar için yeni odalara dönüştürülmüştür. Bunların bir zamanlar hamam olduklarının tek kanıtı da, delikli kubbeleridir. Saraydaki bitişik iki hamamdan biri Padişaha, diğeri Valide Sultan'a ait olanı, hâlâ ayaktadır. Yüksek, dar sütunlu, kubbe tavanından gelen gün ışığı ile aydınlanmış mermer yapılardır. Eskiden hamamın zemini ve duvarları zarif çinilerle kaplıydı. Su, pirinç musluktan geniş ve derin mermer kurnaların içine akıyordu. Kadınlar da altın ya da gümüş hamam tasları ile kurnadan aldıkları suyu üzerlerine dökerek yıkanırlardı. Türk hamamında banyo küveti kullanılmazdı, çünkü, batıl bir inanca göre, durağan suda ifrit denilen şeytanî yaratıklar bulunurdu...Ayrıca kadınların hamamda Kur'ân okumaları da caiz değildi. Çünkü hamamların genellikle cin ve ifritlerin rağbet ettikleri yerler olduğu inancı yaygındı."

Türk hamamından pek hoşlanmayan Batılı hanımlar da var. Türkiye'ye bir gezi yapan **Harvey** adlı bir İngiliz hanımı, "**Gezller**" adlı kitabında şöyle yazar:

"Bir an kendimi bir karides gibi hissettim, elbette

hayvancağız atıldığı kaynar suda haşlandığını hissedebiliyordu; ama ben de haşlandım... Arkadaşıma baktım yüzü pancar gibi kıpkırmızı olmuştu. Bayılır gibi olup, yalvaran bir ses tonuyla 'Bizi burdan çıkarın' diye inledik. Ama hepsi boşuna. Haşlandık ve keselendik ve yine haşlanıp, keselendik, tam gerektiği gibi..."

Osmanlılar'ın İngiliz sefiresi ünlü **Lady Montagu** da Türk hamamlarından bir hayli etkilenenlerden biri. Bakınız bundan 274 yıl önce, 1717'de yazdıklarında neler diyor:

"İlk girilen oda yastıklar ve ağır halılarla kaplıydı. Ve hanımlar bunların üzerinde oturuyordu; ikinci odada, arkalarında köleleri, ama giysilerinde hiçbir mevki farkı gözetilmeden, Tabiat Ana'nın kendilerini yarattığı gibi, yani sözün kısası çırılçıplaktırlar, hem de hiçbir güzellik ya da eksikliğe aldırmadan. Ama aralarında hiçbir bayağı gülümseme ya da yersiz bir hareket görülmezdi. Milton'un annemizi tasvir ettiği o yüce zarafet içinde dolaşıyor, yürüyorlardı. Aralarında çoğu Guido ya da Titian'ın kaleminin çiziştirdiği tanrıçalar kadar orantılı ölçülere sahiptirler ve yine çoğunun beyaz teni sanki parlıyordu. Bukle bukle örülmüş güzel saçları omuzlarına dökülerek, bu eşsiz güzelliklerin, örgüleri arasına serpiştirilmiş inciler ve kurdelelerle, tek süslerini oluşturuyordu... Bunca güzel kadını çıplak olarak bir arada görmek; hem de çeşitli pozisyonlarda, kimi sohbet ederken, kimi çalışır, kimi kahvesini ya da şerbetini içerken, çoğunu da yastıklarına sereserpe uzanmış yatarken görmek, kölelerini de (genellikle on yedi, on sekiz yaşlarında hepsi de cici kızlardı) hanımlarının saçlarını tararken izlemek hoştu."

"Hamamlar ayrıca kadınların birbirlerini inceledikleri ve fırsat buldukça, göz ziyafeti çektikleri yerlerdi. Sultan'ın kız kardeşlerinden biri, kudretli ağabeyine (Padişah) armağan etmeyi tasarladığı bir köle kızı şöyle anlatır: "Ölçüleri kusursuzdu. Bedeni billur gibiydi, kolları asma kabağı ve bilekleri incecik. Teni ise tanımlanamayacak kadar ince! Lokum gibi bir kız. Rengi mi? Gül sanki. Kırk bir kere maşallah!.."

Türk hamamı, hamam sefaları hakkında yerli yabancı yüzlerce sayfalık belgesel yazılar var... Ama, buraya kadar anlatılanlar 300 yıl önceki hamamlarımız ve kadınların hamam sefaları hakkında yeterince bilgi vermiştir sanırım...

GİYİM - KUŞAM - SÜSLENME

Araştırmaya çalıştığımız dönemde (18. yüzyıl başları) ve daha sonraki uzun yıllar Türk kadınları **ferace** ve **yaşmak** giydiler. (**Ferace**: Boyu ayak bileklerini örten, uzun kollu ve geniş bir rob ve arkaya dökülen, dönemin modasına göre büyüyüp küçülen, geniş bir yakadan oluşan, kadınların dışarı çıkarken giydikleri, bol, mantoya benzer üstlük.**Yaşmak:** Kadınların ferace ile birlikte giydikleri, ince kumaştan yapılmış, iki parçalı baş ve yüz örtüsü). Kadın elbiseleri ise, yazın ipekli ince kumaştan ve içleri de sandal denilen bir tür beyaz atlastan olurdu. Ayaklarına sarı **sahtiyan**dan (Sepilenerek boyanmış ve cilalanmış deri) papuç giyerlerdi. Bu pabuçlar ökçesiz, altı düz ve koncu olan, ön tarafı daha uzun bir tür mest gibiydi ve Mercan terliklerine benzerdi. Feraceler daha sonra Merinos, Lahurdaki, Şalaki, Atlas ve bunlara benzer kumaşlardan da ya-

pıldı, papuçların içine işlemeli astarlar konuldu ve bu papuçlar ince beyaz çoraplarla giyildi; yaşmaklar için de daha ince tülbentler kullanıldı.

ŞIP ŞIP (ŞIPIDIK) TERLİKLER

Bir arada daha çok düğünlerde giyilen, içi dışı sırma işlemeli şıp şıp (şıpıdık) denilen terlikler moda oldu. Hatta gelinler için özel olarak yaptırılan (ısmarlama) şıp şıpların yüzlerine, işlenmiş olan sırmaların arasına, baş ve gerdana konan inci, yakut, zümrüt, pırlanta, gibi değerli taşlar da yerleştirildi.

ŞAL VE KÜRK

Osmanlılarda Hindistan'dan gelen kumaşlar arasında ilk sırayı her zaman **şal** tutardı. Son derece ince yünden yapılan şallar, çok pahalıydı. Bunlar uzun, kare biçiminde ve çepeçevre, yine aynı cinsten ancak değişik renkteki yünle işlenirlerdi. Bu şalların en makbul olanları yaklaşık 3,5 m. uzunluğunda 1m. 30 cm genişliğindeydi. Şal, kışın soğuktan korunmak için başörtüsü olarak da kullanılır, omuzlara da örtülürdü. Çok iyi cins şalın, derlenip toplandığında bir yüzüğün içinden geçebilecek kadar ince olması gerekirdi. Hali vakti pek yeride olmayan kadınlar, Hint şalları yerinde üike içinde dokunanları kullanırlardı.

Kürk, İstanbul'un fethinden sonra imparatorluğa girip yaygınlaştı. Kuzu, kedi, sincap, ermin (sansargillerden), zerdava (sansargillerden), beyaz tilki, sincap, samur, sincap vb gibi hayvanlardan kürk yapılırdı. Kadınlar, istisnasız kürk kullanırlardı, tabii maddî du-

rumlarına göre kürklerin türleri değişirdi. En çok kullanılan kürkler ermin, sincap, pstit gris denilen sincap türü ve samurdu. Kadınların bütün kışlık elbiseleri de kürklü ve ön taraftan çift bordürlüydü.

TAKILAR - YELPAZE - KINA - SÜRME

Hali vakti orta derecede olan kadınlar boyunlarına, göbeklerine kadar inen altın zincirler asarlardı. Bu zincirlere sayıları altmış ile seksen arasında değişen altın paralar da asılırdı, düzgün aralıklarla. Para yerine madalyonlar da asılırdı. Bu madolyonlardan bazılarının üzerinde âyetler yazılı olurdu. Bunlara **âyetli altın** denir. Bu özellik, altının ters yüzünde belirtilirdi.

Öteki madolyonlar genellikle diklemesine kesilmiş bir armut yüzeyi biçimindeydi ve bu nedenle **armudî** diye anılırdı. Bu türlerin üzerinde de **"Mâşaallah"** yazılı olurdu. Ayrıca, toplumda seçkin yeri olan kadınların uzun bir tesbih taşıma gelenekleri de vardı. Bu tesbihlerin taneleri çok büyük bir ustalıkla işlenmiş akiş, kantaşı, akamber ya da mercandan olurdu. Taneleri arasında çok değerli inciler serpiştirilmiş olanlar ya da altın tellerden yapılmış, meşe palamudu biçimi süslerde yer alırdı.

Sadece yazın ve evlerinde olmak koşuluyla o dönemde Türk kadınları **yelpaze** de kullanırlardı. Yelpazeler yuvarlak bir biçime sahipti. Genellikle tavus tüyünden ya da parşömen denilen deriden yapılır, altın çiçeklerle süslenirdi. Tutulacak yeri, sapı abonoz ya da fildişiden olurdu. Konaklarda, yayılarda, köşklerde, yaşayan varlıklı kadınlar sıcak havalarda serinlemek için kendilerini evlerdeki (haremde-

ki) cariyelere yelpazeletirlerdi. Ayrıca, kendilerini sineklerden korumak için **sineklik** de kullanırlardı.Sineklik, çok ince saz filizlerinden yapılırdı. Uzunca bir sapı vardı ve önlerinde durmaksızın sağa sola sallanırdı. Bunu, özellikle önemli mevkide olanlar, birlikte yemek yedikleri zaman ya da yazı yazdıklarında çok kullanırlardı.

Kına, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da yetiştirilen ve saçları ya da tırnakları boyamada kullanılan Hindistan ve Arabistan kökenli bitki; **bu bitkinin kurutulmuş yaprağından elde edilen toz.** Kınanın Türk geleneklerinde kapsamlı ve önemli bir yeri var.

Günümüzde de özellikle kırsal ve kırsal kesimden kopamamış kentsel kesimde de sürdürülen saça ve ellere kına yakma geleneği, bundan 300 yıl öncesi de vardı.

Genellikle **sevinç belirtisi** olarak belirlenen kına yakma, kadınların ve genç kızların avuçlarını ve saçlarını renklendirmek, saçı güçlendirmek (gerçekten de böyle bir etkisi vardır) amacıyla başvurulan bir yöntemdi.

Çay suyu, soğan kabuğu, yumurta ve zeytinyağı, ve bir parça rastıkla karıştırılarak yakılan kına, saça koyu kızıl bir renk verir ve saç diplerini güçlendirir.

Sürme ise, eskiden kullanılan ve kirpik diplerine sürülen siyah toz boya.

Sürme, Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar kullanılan bir makyaj yöntemidi. Sürme göze, kirpik altlarına, bazan da kaşa, **sürmeşub** adı verilen bir mille çekilirdi.

*

SARAYDA GİYİM KUŞAM VE SÜSLENME

Saraydaki, tabii Osmanlı saraylarındaki giyim-kuşam ve süslenme konusunda çok sayıda "yabancı kaynak" var. Örneğin İngiltere'nin Osmanlı sefiresi ünlü Lady Montagu, bu konuda şöyle diyor:

"Tamamen elmaslarla bezenmiş, en geniş bir İngiliz kuşağı kadar geniş bir kuşak. Boynunda, dizlerine kadar inen üç dizi zincir taşıyordu. Biri inciden dizilmişti ve alt tarafında hindi yumurtası iriliğinde bir zümrüt taş sallanıyordu. Diğer ikisi, birbirlerine çok yakın dizilmiş, iki yüz zümrütten oluşuyordu... Her birinin genişliği yarım İngiliz altını kadardı... Ama küpeleri, bütün diğerlerini bastırıyordu. Bunlar inci biçiminde, bir fındık kadar iri, iki elmas taştı..."

Thomas Dallam ise **"Yakındoğu'ya Erken Gezller"** adlı notlarında otuz cariyenin harem duvarlarından sızdırdıkları şu görünümleri anlatır:

"Başlarında, ancak tepelerinin üstünü örten birer takkeden başka bir şey taşımıyorlardı. Boyunlarını örten bir şey yoktu; göğüslerine kadar inen dizi dizi inci kolyelerden başka. Ve kulaklarında küpeler asılıydı. Ceketleri, asker yelekleri gibi, düğmeli cepkenlerdi. Bazıları kırmızı satenden, bazıları mavi, bazıları da başka renklerde ipeklilerden. Bütün kumaşlar kar kadar beyaz keten, ipekten, müslindi. Altlarından tenleri görünecek kadar inceydi. Bazılarının bacakları çıplaktı ve ayaklarında altın bir bilezik (halhal) taşıyorlardı. Küçücük ayaklarında kadife sandaletler vardı."

Dönelim Montagu'ye.... Lady Montagu, kızkardeşi Lady Mar'a haremi ziyareti sırasında giydiklerini şöyle anlatır:

"Giysilerimin ilki, sizin kilotlarınızdan daha mütevazi biçimde bacaklarımı örten ve ayakkabılarıma kadar inen bir çift don oldu. Sim işlemeli, pembe damaso kumaştan yapılmıştır. Çiçek desenliydi. Ayaklarımda da altın kakmalı, oğlak derisinden sandallar. Bunun üzerinde de, etekleri işlemeli, incecik beyaz ipekliden tül gömleğim. Gömleğin alabildiğine geniş kolları, dirseklerimin biraz aşağısına kadar iniyordu. Sırttan da tek bir elmas düğmeyle kapanıyordu. Göğüs kısmının biçimi ve rengi ise burasını en iyi değerlendirecek biçimdeydi. Ön bölümü, beyaz ve altın sarısından bir cepkenle tamamlanıyordu. Cepkenin düğmeleri elmas ve incidendi. Hepsinin üzerine giydiğim kaftanım ise, tam bedenime göre oturtulmuştu; ayak bileklerime kadar iniyordu ve uzun kolları da son derece rahattı. Bunun da üzerinde geniş, elmas ve değerli diğer taşlarla bezenmiş bir kuşak. Hepsinin üzerinde de hermin ya da samurdan bir kürk..."

YABANCI GÖZÜYLE TÜRK KADININDA GİYİM-KUŞAM-SÜS

Yabancılar, genelde Avrupalılar Osmanlı imparatorluğunun görkemine, bu meyanda Türk kadınının giyim-kuşam ve süslenmesine pek merak salmışlar anlaşılan. Salmışlar ki, bu konuda yığınla belge var elimizde. Bunlardan en önemlilerinden biri **"Tableau General de l'Emplre Ottoman"** adlı yedi ciltlik yapıtı yazan İsveç'in İstanbul maslahatgüzarı M. de M. D'Ohsson'un verdiği bilgiler. İsveçli, bu konuda şunları yazıyor:

"Türk kadını, Avrupalı kadınların zihinlerinde ve ruhlarında bir kâbus gibi yerleşen "moda"nın tutsağı değildir. Türkiye'de hemen daima aynı çeşit başlık, aynı kumaştan yapılma, aynı biçim elbiseler kullanılır. Halkın gelenek ve göreneklerine bu denli bağlı olmasına şaşmamak gerek. Çünkü İstanbul'da, imparatorluğun belli başlı başka kentlerinde, yaptıkları buluşların çeşitliliğiyle zihinlerdeki kararsızlığı durmadan tahrik eden moda tüccarlarına rastlanmaz. Gerçi, imparatorluktaki kadınlarda, Avrupalı kadınlardaki ilk bakışta dikkati çeken yapay zarafet ve cazibe yoktur. Evet, böyle bir şeyle şişinmezler; ama onlar, giydiklerindeki sadelik ve soylulukla öylesine iftihar edebilirler ki... Güzel bir görünüm biçimi, siyah, parlak gözler, taptaze, sedef gibi bir ten bu ülkenin kadınlarını Avrupalılardan ayırır. Üstelik onların vücut güzelliği, korse, balina gibi şeylere bağlı değildir. Ama, daima endamlı, daima güzel vücutludurlar. Onlar ne ruj bilir ne de far. Ancak, tırnakların yarısını hınna ya da halk arasında dendiği gibi **kına** ile boyamayı severler. Sonra kaşlarını ve daha çok kirpiklerini **sürme** ile boyarlar.

Takma saç kullanan bir Türk kadınına nâdiren rastlanır. **Takma topuz** ya da **bukle** ile birlikte **pudra, krem** tek kelime ile Avrupalıların tuvaletlerinde çok önemli olan bu unsurlar Türklere yabancıdır. Saçlarını doğal durumda muhafaza ederler. Ya uzun örgüler halinde omuzlarına dökülür ya da başlıklarını oluşturan müslin sargının etrafında dolanır. Elli, altmış hatta seksen örgüsü olanlara rastlanır. Örgüler genellikle çiçekler ve her tür mücevheratla süslenir. Başın ön tarafındaki saçlar kısmen alnın üstüne dökülür, kısmen yanaklarını örter. Saç tuvaletinin en

çok beğenilen şekli de saçların bütün anlı kapatarak, kaşların üstünde çift hilal meydana getirmesi ve iki hilalin birleştiği ucun burnun başladığı noktaya kadar uzamasıdır. Varlıklı kadınlar bu modaya çok riayet ederler. Zaten onların başlıkları; yanlara doğru çok hacimli olması, yüksekliği en tepede ipekli ya da sırmalı ya da incili bir püsküllle son bulması bakımından diğerlerinden ayrılır.

Orta halli kadınların başlıkları fazla yüksek olmaz, alınları da daha açıktır; cariyeler de aynı tuvaleti yapar. Umumiyetle kadınlar da erkekler gibi başlıklarının altına kırmızı çuhadan yapılma bir takke giyerler, bazılarınınki de beyaz çuhadandır. Bu çuhalar Kuzey Afrika'da dokunur. Bir süreden beri de Fransa'da, Orleans'da dokunuyor.

Bütün kadınlar, özellikle yazın, üzerlerine **bürümcük-bürümlük** denen ince bezden yapılma, topuklarına kadar inen uzun kollu gömlek giyerler. İstisnasız hepsi erkeklerinki kadar uzun don ve şalvar giyerler, bunlar topuk üstünden bir uçkurla sıkılır. Kadınlar, her tür kumaşı kullanırlar. Gerçi bunlar, alışmayana ilk bakışta, fazlaca bol olduğu için gülünç gibi görünür ama, elbisenin bütünüyle bir uyum meydana getirirler. Kuşkusuz bu arada güzel bacaklı olanların, bacaklarını göstermeye imkân bulunmadıklarını da belirtmek gerekir. Çoraplar bile zar zor görünür. Bunlar da ince pamuk ipliğinden yapılmıştır ve uzunlukları bacağın yarısına kadar çıkar. Ayaklarına sarı deriden yapılma **"terlik"** denen bir çeşit ayakkabı giyerler. Onun üstüne **"papuç"** denen ökçesiz bir ayakkabı giyilir. Kadınların ayakkabısı erkeklerinkinden daha zarif olur. Varlıklı kadınlar ve saray önde gelen kadınlarınınki altın, gümüş hattâ

değerli incilerle süslenir. İskarpin, ökçe, toka gibi şeyler bilmezler. Ancak çoğu, evlerinde, bahçede dolaşırken tahta altlı **galoşlar** ya da altın işlemeli, ince kakmalı, yüksek altlı **sandal** (takunya) giyerler. Hemen hemen bütün kadınlar sadece tuvaletlerinde (süste, makyajda) kullandıkları eşyada değil, evlerinin sıradan günlük işlerinde de kullandıklarında bile nakışa geniş ölçüde önem verirler. Mendiller, havlular, pekşirler, peçeteler, el bezleri, kısacası don ya da şalvarlarının uçkuruna kadar böyledir."

ELBİSE ZENGİNLİĞİ

"Müslüman Türk kadınları, biçimlerinin zarafetinden çok, elbisenin zenginliğine önem verir, çünkü onlar, ancak bu şekilde beğenileceklerini düşünürler. Buluğa erdikten hemen sonra evlendirilir ve kocalarını da daha çok koca olarak değil, efendi olarak sayarlar. Başka erkekleri ancak kafes arkasından görebilirler. Sade ve nezih bir hayat yaşamak istedikleri için züppeliğin, koketliğin ne demek olduğunu bile bilmezler; bu, onlara tamamen yabancı bir şeydir..."

PEÇE TAKMA GELENEĞİ

Amerikalı A. Lytle Croutier ise, peçe ve peçe takma konusunda şunları anlatıyor:

"Gelenek gereği, peçe harem anlamına gelir ve hâlâ da İslâm dinine inanmış birçok ülkede güçlü bir tabudur. **"Peçeye girmek"**, zamanla bir kurum halini almış, genç kızlıktan kadınlığı simgeler olmuştur. İlk âdet kanamalarını görür görmez kız çocukları peçe

takmaya başlardı. Ellerine de eldiven giydirilirdi. Böylece en yakın erkek akrabalarından başka hiçbir yabancı erkek onu göremezdi. Geleneksel İslam kültüründe kadın, pazar yerinde yüzünü açmaktansa çıplak dolaşmayı yeğlerdi. Çünkü yüzün dokunulmazlığı vardı. Peçenin ardından yalnızca gözler görünebildiği için basit bir bakış bile büyük anlam taşırdı. Rama Metha'nın **"Havell İçinde"** adlı öyküsünden peçe takmanın aslında avantajlı bile olduğunu öğreniyoruz. Çünkü takana, "başkaları konuşurken, düşünmek fırsatı hazırlanıyordu". Gelenek gereği köylerin çoğunda kadınlar peçe takmazdı. Bütün köy halkı geniş ve büyük bir ailenin bireyleri sayılırlardı. Yine köylerde kadınlar, erkeklerin yanında tarlada peçesiz çalıştıkları halde başka köyden bir erkek yakınlarından geçecek olursa, başörtülerinin ucuyla yine de yüzlerini saklarlardı.

1453'te İstanbul'un fethinden sonra haremdeki kadınlar giysilerinin değiştirilmesi konusunda ısrar ettiler ve sadece gözler için iki deliği olan maskeler yerine, Bizans kadınlarının da taktıkları **yaşmak** kullanma iznini kopardılar. Yaşmak, İstanbul'a özgü, yarı şeffaf bir peçe idi ve iki parça müslin kumaştan ya da 19. yüzyıldan sonra olduğu gibi, tek parça daha ince müslinden yapılırdı. Parçalardan biri bandaj gibi başın çevresinde dolaşır, alından kaşlara doğru inerdi. Sonra enseye kıvrılır ve sırta dökülürdü. İkincisi yüzün alt bölümünü örter, ilkiyle öyle bir tutturulurdu ki, başkalarına tek parçaymış hissini verirdi. Ferace ya da başka bir parçaya boyun düzeyinden birleştirilirdi. Kumaşın şeffaflığı, ardındaki simanın hatlarını kısmen ve bakanı çatlatacak bir biçimde gösterirdi. Ancak, kadınlar özellikle burunlarını gös-

termemeye dikkat ederlerdi. Elbette gayrimüslim ve hafifmeşrep kadınlar buna dikkat etmezlerdi."

Konuyu İsveçli D'Ohsson'un satırlarıyla noktalayalım: "..... İmparatorlukta yaşayan kadınlar, hangi milletten olurlarsa olsunlar, gerek davranış, gerekse giyim bakımından sokakta azami derecede edebe, töreye uygun hareket etmeye mecburdur..."

"...Ülkedeki Hıristiyan kadınlar, özellikle Rumlar, özel hayatlarında hemen hemen Avrupalılar gibi serbest olmakla birlikte, bazen Türk modasına uyar ve aynen kırmızı-beyaz renkleri kullanırlar. Ancak, halk içindeki kılıkları Müslüman kadınlarınınkinin aynıdır, başka bir kılıkta çıkmazlar. Eski Yunan ve Roma'da olduğu gibi, sadece yüze örtülen tülü taşımakla kalmaz, aynı zamanda koyu renkli feraceler ve siyah ayakkabılar da giyerler..."

CİLT BAKIMI - PARFÜM - SAKIZ

Cilt bakımı, hanımların yıllar boyu özen gösterdikleri konu. Artık, doğru yanlış bilemeyiz, ama, Kleopatra'nın, cilt güzelliği için süt banyolarına yattığını sanırım herkes bilir...

Türk kadını da yıllar yılı cilt bakımı konusuna özen göstermiş, bu konuda uğraş vermiş. M. Panzer, **"Harem"** adlı yapıtında şunları yazar: "Terlemeye karşı çok iyi bir önleyici olan kına gibi, bazı göz boyaları da (sürme, rimel), göz kapaklarına, göz altlarına rahatlık veriyor, göz iltihaplarını önlüyor hem de bunları kullananları kem gözlerden koruyor inancı Türk haremlerinde egemendi."

Edmondo de Amicis, **"Konstantinopolis"** adlı gezi notlarında aynı konuda şöyle yazar: "Türk ka-

dınlarının güzelliklerini tanımlamak kolay değil. Onları düşündüğüm zaman gözlerimin önüne hep aşırı beyaz bir yüz, kara iki göz, koyu kırmızı bir dudak ve yumuşak bir ifade geliyor. Ama, buna karşılık, **hemen hepsi, ciltlerini badem ve yasemin karışımı bir yağla ovalıyorlar,** kaşlarını boyayla uzatıyorlar, göz kapaklarını boyuyorlar, boyunlarını pudralıyorlar, gözlerinin çevresine daireler çiziyor ve yanaklarına allık sürüyorlar. Ama bütün bunları yaparken, çok zevkli ve ölçülü davranmayı da biliyorlar, boya fıçısına düşmüş hoppalara benzemiyorlar..."

Amerikalı A. Lytle Croutier, 300 yıl öncesi Türk kadınlarındaki cilt bakımı ile ilgili olarak şunları belirtir: "Kadınlar ayrıca ciltlerini ponza taşıyla (sünger taşı) ovarak yumuşatır, saçlarını yumurta sarısıyla yıkar ve gözlerin çevresinde oluşan kırışıklıkları gidermek için de yumurtanın akından yararlanırlardı. Her kadın, hamama kendine özgü kokuları ve merhemleriyle giderdi. Bunları üzerlerinde denerler, güzellik sırları yaratırlardı.

Karanfil ya da zencefil gibi baharat yalnız yemeklerde, tatlılarda değil, ayrıca kadınların tenlerini ovdukları yağların karışımında da bulunuyordu; çünkü Türk kadınları bunların çekiciliği arttırdığına inanıyorlardı. İngiliz kâşif Samuel Bacer, bir kadının toprakta nasıl bir çukur kazarak içine sandal ağacı kökü, tütsü, sarı mür sakızı ile doldurduğunu, çıkan tütsü dumanının kokusunu alması için çamaşır ve giysilerini çadır gibi çukurun çevresine nasıl yerleştirdiğini anlatır. Bu davranış, tene ve giysilere güzel koku verdiği gibi, kişiyi kem gözlerden, nazardan koruduğuna inanılırdı."

TÜRK KADINLARININ KULLANDIĞI KOKULAR

Esansların, hoş kokuların ve güzel kokulu bitkilerin bütün Doğu uluslarınca çok eskilerden beri kullanıldığını herkes bilir. Osmanlılar da kokuyu çok eski çağlardan beri tanıdılar. 17. yüzyılın başlarında Türk kadınları anber, gül suyu, sarı sabır, portakal çiçeği suyu, gül yağı, misk gibi parfümleri geniş ölçüde kullanıyorlardı. Dikkati çeken bir nokta, bu kokuların içinde hiç sentetik bir madde bulunmayışıdır. Aynı dönemde Türk kadınları arasında sakız çiğneme de çok yaygındı. Sakız, Ege adalarında, özellikle Sakız adasında yetişen bir ağacın reçinesinden elde edilirdi, rengi açık sarı ve çok hoş kokuluydu, diş etlerini güçlendirdiği, diş ve mide rahatsızlıklarına iyi geldiği, hatta mide kanamalarını durdurduğu söylenirdi. Bu nedenle birçok hekim yaptıkları ilaçların terkibine sakız katarlardı. Tüm bunların yanı sıra sakızdan çok sayıda hoş kokulu parfümler de elde edilir ve kullanılırdı.

GİYİM-KUŞAM YASAKLARI

Osmanlılar döneminde kadınların giyim-kuşamlarına kamuoyu olduğu kadar yöneticiler ve hatta padişah bile olağanüstü bir dikkat ve özen gösterirdi. Osmanlı tarihi, kadınların giyim kuşamıyla ilgili yasakları içeren çeşitli padişah fermanlarıyla doludur. İşte III. Selim'in 1789'da tahta çıkar çıkmaz bu konuyla ilgili olarak yayımladığı ferman: "Nisa taifesinin esvak ve bazarda etvarı müştehiyye ile keştü

güzarları öteden beru memnu olduğundan ve İngiliz şalisi çuka begayet....." diye dehşetli bir Osmanlıca ile başlayan bu fermanın günümüz Türkçesi ile anlamı aşağı yukarı şöyle: "Kadın taifesinin sokaklarda ve pazarlarda çekici tavırlarla dolaşmaları öteden beri yasaktır. İngiliz şalisi denilen çuha gayet ince olduğundan, o çuhadan ferace giyen kadınların, ferace altındaki esvapları (vücudu dahil, elbiseleri) dışardan görünüyor. Kadınların İngiliz şalisinden elbise kestirmeleri (diktirmeleri) evvelce şiddetle men edilmişti (yasaklanmıştı). Kadınlar Engürü (Ankara) şalisinden ferace kestirmeye başladılar; fakat bu kumaş da ince ve kadınlar adeta sokağa feracesiz çıkmış gibi olduğundan o da yasak edilmişti. Aralıkta (bu arada) bazı hayâsızlıkların yine Engürü şalisinden ferace kestirdiklerini ve giydiklerini işittik ve gördük... Yasağımızın dikkat ve şiddetle tatbikini ve terzilerin Engürü şalisinden de ferace kesip dikmemelerini tekrar emrediyorum.

Bu yasaklarımızı dinlemeyen terzi tutulup, aman verilmeyip dükkânının kapısında asılacaktır."

Eh...Ferman bu...Eğer yürekleri varsa terzi diksin, hanımlar giysin o İngiliz şalini ya da Engürü şalini...

BOHÇACI KADINLAR

Mahallelerde kapı kapı dolaşıp yatak, yatak çarşafı, çeşitli kumaşlar vb. satan kadınlar günümüzde de var, **"bohçacı"** deniliyor böylelerine, satacaklarını bir bohçaya istifleyip sırtlayarak dolaştıklarından olacak. Bohçacı kadınlar bundan 300 yıl önce de vardı. Bu konuda İsveçli yazar D'Ohsson, şunları anlatır: "Hiçbir Müslüman kentinde kadın bir dükkân-

cı görülmez; aynı şekilde sokak ya da meydanlarda da öteberi satan kadına rastlanmaz. Bütün bu işleri erkekler yapar; onlar da polis nizamlarına uymak zorundadır. Sayısız satıcılar mahallelerde her çeşit yiyecek maddesi ve eşyayı satar. Bu sayede, hizmetçisi olmayan orta halli aileler, sokağa çıkma gerekmeden dilediklerini satın alabilirler. **Şehirde satıcı olarak dolaşan kadınlar,** sadece bohçacılardır. Bohçacılar, haremlere girebilir ve ev hanımlarının, cariyelerin istedikleri şeyi sağlarlardı."

Amerikalı A. Lytle Croutier, şöyle anlatıyor, o dönemdeki bohçacı kadınları: "Avrupalı tüccarlar bazen haremlere mallarını sokabilmek için yerli Hıristiyan kadınlarla evlenirdi. Bunlardan birinin garipliği ilgimi çekmişti, neler taşıdığını merak ederdim. Meğer bohçacı kadınmış ve bohçalarında da sattığı malları taşıyormuş. Kafkasyalı idi ve yıllarca önce hac için buralara gelmiş, sonra da pek çokları gibi kalmaya karar vermişti. Malları arasında iğne, iplik, ucuz oyuncaklar, birtakım halka ve bileziklerle, incik boncuk çoğunluktaydı ve bir bohça da ucuz kumaş taşıyordu. Bohçacı kadınlar sık sık kapımızın eşiğinde de boy gösterirdi ve mallarını teşhir etmek için bohçalarını açtıklarında duyduğum heyecanı asla tarif edemem.

Çoğu da garip şeylerdi: Cafcaflı ve renk renk yatak örtüleri, zevksiz barok desenli damasko ipek kumaşlar, şilebezinden şeffaf gece giysileri, kurdeleler, şeritler. Ninemle annem bana sormadan çeyizim için hep bir şeyler satın alırlardı, ama bunlar benim gereksinmelerim değil, büyüklerimin garip şeyler almak merakına cevap veriyordu. Yıllardır çeyiz için toplanan gecelikler, yatak takımları da sonradan akraba-

lara, dostlara, sadık hizmetkârlara dağıtılıyordu... Çeyiz sandığında ise pek az şey kalmıştı. Danteller, hatırladığım kadarıyla bohçacı kadınlardan alınmış yatak örtüleri, incik-boncuk..."

"...Yıllar sonra, 1950'nin başlarında Büyükada'da bir kahvede otururken, çevremi vapur bekleyen Arap turist kadınlar sardı. Kalabalık arasından çıkan bir bohçacı kadın, eski bohçaların yerini alan iki bavulla çıkageldi. Bavulları açıp Arap kadınlara gösterirken şaşırdım...Ama, o eski egzotil Şam ipeklilerinin, Kudüs pamuklularının kaybolup gittiğini görünce düş kırıklığına uğradım. Çağdaş bohçacı kadın sentetik iplikten makinede örülmüş giysiler satıyordu... O eski bohçacı kadınların romantik havası çoktan kaybolup gitmişti..."

EVLER - ODALAR - MUTFAKLAR

Türk evlerinde altın ve gümüş çeşitli eşya vardır. 300 yıl önce, tabii hali vakti yerli-yerinde olanların. Çatal ve bıçak nadiren kullanılırdı. Kaşıklar ise ağaç (en çok şimşir ağacı) ya da fildişinden yapılırdı. En varlıklı evde bile gümüş sofra takımı bulunmazdı. Tabaklar kalaylı bakır, fayans, porselen ya da pişmiş topraktandı. Ancak pek az olarak bazı varlıklı ve üst düzey görevlileri evlerinde yaldızlı bakır kullanırlardı. Padişahlar bile sarayda altın ve gümüş yemek takımları kullanmazlardı. Ancak, bu kurala sadece Kanuni Sultan Süleyman uymadı ve bu iki değerli metali çok çeşitli takımlarda ve yemek kaplarında kullandı. Bir defasında kabul ettiği İran elçilik heyetine verdiği resmî ziyafette sofra takımı baştan

aşağı altındandı. Hazır bulunanlar şaşırmış, İranlılar bu görkem karşısında dehşete düşmüşlerdi. Kanuni'nin ölümünden (1566) sonra sarayın bu lüksü ortadan kalktı. Onu izleyen hemen tüm padişahlar sadece porselen kullandılar. On yedinci yüzyılda da durum böyleydi.

İBRİK - TEPSİ - VAZO...

Yemek takımları bir yana, sarayda olsun, büyük konaklarda, köşklerde olsun altından, gümüşten hatta değerli taşlardan, başka işlerde kullanılmaya yarayan çok çeşitli eşya vardı. İbrikler, tepsiler, vazolara, buhurdanlar, hatta reçel ikram edilirken kullanılan küçük kaşıklar gibi... Bu lüks, diğer ev eşyalarında da görülürdü, ama yine de Avrupa'daki ileri gelenlerin konaklarından estirilen aşırı lüks ve ihtişama rastlanmazdı...

EVLERİN EN ÖNEMLİ UNSURU: SOFA

Türk evlerinde dayanıp döşenilen yerin başta geleni sofa idi. Sofa, Müslüman Türk evlerinin en önemli unsuruydu, bir evin her odasına bulunur, hem iskemle, kanepe, koltuk yerini tutardı. İstanbul olmak üzere, 300 yıl önce ülkedeki bütün evlerde bir iskemleye rastlanırdı. Her yerde görülen sofa idi. Bunlar, odayı çepeçevre kuşatır, geniş ve rahat bir oturacak yer oluştururdu. Sofaya, bağdaş kurularak oturulurdu. Bu oturuş -ki Batılılar hâlâ rahat rahat bağdaş kuramaz- insanı günlük yaşamın etkinlik ve yorgunluklarından uzaklaştıran ve rahatlık veren bir

oturuştu. Özellikle kadınların dairelerinde bulunan sofalar (divan ve halk arasında makat da denirdi) çuha, yollu kadife ve aynı şekilde değerli kumaşlarla kaplanır, süslü, işlemeli, yumuşak yastıklarla beslenirdi. Evlerdeki tek mobilya buydu denilebilir. Komidin, konsol, köşe sehbaları, kollu şamdan, avize, tablo vb gibi şeyler bilinir, ama kullanılmazdı. Gümüş, ya da yaldızlı gümüş şamdanlara ancak çok varlıklı ve biraz da Avrupa ve Avrupalılarla ilişkisi olanların evlerinde rastlanırdı. Halkın geri kalan kısmı kalaylı bakır ya da pirinç şamdan kullanırdı. Bunlar geceleri odanın ortasındaki küçük, yuvarlak masaya konurdu.

Genellikle bir evin başlıca odaları ve salonlarında ilk olarak beyaza boyalı (Osmanlı badanası) duvarlar dikkati çekerdi. Bu duvarlarda altlı üstlü çift pencereler yer alırdı. Üstteki pencereler tavana yakındı ve renkli camlar ya da alçıdan çeşitli desenlerle işlenmişti. Dükkânlarda, mağazalarda, kahvehanelerde olduğu gibi evlerde görülen tablolar, tahttaki hükümdarın tuğrası idi.

ODALARIN RENKLERİ- HALILAR - AYNALAR

Evin geri kalan kısımları gibi ahşap olan tavanlar da çeşitli renklere boyanırdı, en egemen renk beyaz, yeşil ve maviydi. Evlerdeki odaların tabanı, yazları Mısır kilimleri, kışın da Türkiye'nin İzmir, Selanik gibi kentlerinde ve başka yerlerinde dokunmuş halılarla kaplanırdı. İran halısı kullanan varlıklı kişiler de vardı. Evlerin pek azında büyük boy aynaları bulu-

nurdu; bunlar da altın yaldız çerçeveli, portatif aynalardı, çoğu Venedik'ten gelirdi. Pencere perdeleri Hint kumaşından ya da alalade kumaştan olurdu. Kuşkusuz varlıklı ve önde gelen kişilerin haremlerinde mobilyada olsun, döşemede olsun büyük bir lüks ve incelik vardı. Bu tür evlerin çoğunun iki, üç odası ahşap kaplıydı, duvarları inci sedefi, fildişi Çin ve Japon porselenleriyle süslüydü.

SOBA - TANDIR

Günümüzden 400 yıl kadar önce imparatorlukta soba pek bilinmiyordu. Ocak (Şömine) ise ancak bazı ileri gelenlerin evlerinde bulunurdu... Türk evlerinde en yaygın ısınma mangallaydı. Özel olarak yapılmış, içi çukur büyük bir bakır kap, kül ve korla doldurularak odanın ortasına konurdu, tıpkı eski Yunan ve Roma evlerinde olduğu gibi...

Kadınlar, ısınmak için **tandır** kullanırlardı. Bu sözcük, fırın anlamındaki tennûr sözcüğünden oluşmadır. Tandır, altında bir mangal bulunan, bir tür masa idi. Masanın üstüne bir ya da iki büyük örtü konurdu. Böylece, içinde hoş bir sıcaklık sağlanırdı. Tandır, sofanın köşelerinden birinde bunurdu. Tandırın etrafına oturan kadınlar, örtüyü dizlerine alır, bu şekilde rahatça ısınırlardı. Çoğu Türk kadını günlerini -tabii soğuklarda- tandırın başında geçirir, orada çalışır, orada yer, akrabalarını, konuklarını orada kabul eder, kış sohbetlerini orada yapardı. Hemen hemen tüm evlerde tandır önemli bir mobilyaydı. Örtüleri saten ya da sim ya da sırmalı kumaştan, zengin işlenmiş olurdu.

Tandır, Osmanlı imparatorluğunda her sınıftan insan tarafından kullanılırdı; imparatorluktaki Avrupalılar arasında da tandır kullananlar vardı.

YATIP - KALKMA

300 yıl önce Türklerin yatmasında da Doğu geleneklerinin sadeliği egemendi. Daha ne karyola ne de Avrupalılarınki gibi süslü yataklar bilinmiyordu. Erkekler de kadınlar da sofada yatıyorlardı. Bütün odalarda çok büyük dolaplar (yüklük) vardı; gündüzleri yataklar, yorganlar, yastıklar, çarşaflar ve örtüler orada dururdu. Akşamları ya doğrudan doğruya sofaya ya da yerden biraz yüksekteki bir peyke üzerine yatak serilirdi. Bu peykelere bütün odalarda rastlanırdı. Yatak eşyasının hergün serilip kaldırılması, yüklüğe konulması doğrusu oldukça güç ve zaman kaybına yol açan bir uğraştı.

Türk evlerinde şilteler daima yün ya da pamukludandı. Kıl ya da kuştüyü asla kullanılmazdı. Çarşaflar pamuklu kumaştandı. Yorganlar, kumaşı ucuz olsun pahalı olsun, ince pamukla doldurulur. Bu nedenle yorganlar ayrıca bir çarşafla kaplanır, bu çarşaflar haftada birkaç kez değiştirilirdi. Erkekler, gecelik başlık yerine vatkalı sarık giyerdi. Kadınların da birçok parça müslinden oluşan yüksek başlıkları vardı. Kadınlar da erkekler de don ve entari (gecelik) ile yatarlardı. Bu âdet bütün imparatorlukta ve özellikle sık sık yangın çıkan kentlerde yaygındı. Yataklar geceleri toplandığı için, gündüzleri ortalıkta yatak görülmezdi, kuşkusuz hastalık durumu hâriç... Bu durumda hasta, sofaya serili yatağında yatardı. Seçkin ailelerde hanım hamile olduğu zaman, do-

ğumdan birkaç hafta önce, oda şam halısı, saten ya da başka değerli kumaşlarla döşenir ve yine aynı kumaştan bir yatak hazırlanırdı. Doğum, burada yapılır, yakınların ve samimi dostların kutlamaları burada kabul edilirdi. Doğumdan kırk gün sonra bütün bunlar kaldırılır ve yeni bir doğuma kadar bir daha kullanılmazdı.

Bütün imparatorlukta sadece hanedandan olanlar sabit ve süslü yataklara sahipti. Konakları Şam halıları ve zengin kumaşlarla döşeliydi. Bu, bir bakıma, hükümdara, şehazedeler, sultanlara, ve padişahın haremindeki kadınlara bir "ayrıcalık"tı.... Eski geleneğe göre, bir "kadın" hamile kaldığı zaman, padişah onun odası için yeni döşeme emrederdi. Bu eşya bir halı, bir yatak; yakut, inci, zümrüt işlemeli bir sofadan ibaretti...

KURŞUN DÖKME İLE TEDAVİ...

300 yıl önce -hoş, günümüzde de var ya- "kurşun dökme", özellikle kadınlarımız arasında olağanüstü yaygın bir "tedavi yöntemi" idi. Ali Rıza Bey adlı Osmanlı yazarı, **"On üçüncü Asrı Hicride İstanbul Hayatı"** adlı yapıtında konuyu, ayrıntılarıyla ve hayli ilginç bir biçimde şöyle anlatır: "Eski kadınlarımızın inancına göre, herhangi bir hastalığa karşı **derhal kurşun dökülürse** hastalık hafifler, çünkü bu inancın Fatma anamızdan (Fatma ya da Fatıma: Hazret-i Muhammed'in kızı (610-632), Hazret-i Hasan ile, Hazret-i Hüseyin'in annesi) kaldığını söylerler.

Kurşun, baş, karın ve ayak olmak üzere üç ayrı yere döküldüğünden, hangi bölgede kurşun fazla patlamışsa, hastalığın o bölgede olduğuna kanaat

getirilir, ona göre hastalığın tedavisi çarelerine başvurulurdu.

Kurşun dökücü, damar basıcı ve kırbacı (karın şişliğini tedavi eden) kadınlar, halden hatırdan anlayan ve nabza göre şerbet veren kimselerdir. Müşterilerine karşı güler yüzlü ve tatlı dillidirler; onların halleriyle hemhal olur, dertleriyle yakından ilgilenir, tatlı diller dökerler.

Hastalık görülen evde, yapılan davet üzerine kurşuncu kadın, takımını alarak gelir. Takım, bir külçe kurşun, içi sırlı büyükçe bir yoğurt çanağı, uzunca saplı bir tava ile iki mavi peştemaldan ibarettir. Kurşuncu kadının gelişiyle birlikte hastanın geçirmekte olduğu haller ev halkı tarafından kendisine bir bir anlatılır. Böylece kadın bilgi sahibi kılınır. Bundan sonra kurşuncu kadın mangal başına geçer ve içinde kurşun bulunan tavayı ateşe sürer; kurşunu eritir. "İyi Saatte Olsunlar Perilerinin Erkekleri"nden sakınmak amacıyla başını örter.

Hastanın odasına girer, hasta arka üstü yatırılır ve üstü mavi peştemal ile örtülür. Kurşuncu kadın hastanın başucuna gelir, ıstırabının ne tarafında olduğunu önceden öğrendiği için kurşunu o tarafa doğru yüksekten döker, o esnada şiddetlice bir ses çıkar. Kurşun parçaları sıçrayıp etrafa yayılır, bu da hastalığın şiddetine âlamet sayılır. Sonra, ev halkı ile birlikte çanaktaki su içindeki kurşun çıkarılıp dikkatle incelenir. Kurşunun arasında meydana gelen ince ince delikler "göz"e alâmettir, hastaya nazar değmiş olduğundan şüphe kalmaz. O günlerde evlerine gelmiş olan misafirler arasında, hastaya Maşallah dememiş olan filanca hanımın nazarının değdiğine, müzakereler sonunda hükmedilir. Kabil olup da

o hanımla görüşme imkânı bulunursa, papucunda bir parça kesilip hasta bununla tütsülenir. Bu mümkün olmazsa, karanfil çatlatmak gerekir. Hastalık sancılı ve karın bölgesinde ise, kurşun da bu bölgeye dökülürken fazla ses çıkartmışsa, hasta dalak olmuştur. Bu taktirde dalakçı kadına, eğer kurşunun incelenmesinde hayvana benzeyen bir şekil görülmüşse, korkmuş olduğuna hükmedilip, korku damarını basıcı kadına başvurmak lâzımdır. Üçüncü dışarlık alâmeti havale hastalığıdır. Artık, bu gibi hastalıklara bakan bir hocaya müracaat etmek gerekir. Fakat, bu müracaatlar kurşuncu kadının buluş, görüş ve tavsiyesine uygun olarak yapılır. Kurşun döküldükten sonra çanaktaki küllü su okuyup üflenir, bir miktarı şifa niyetine hastaya içirilir, geri kalanı hastanın yattığı odanın tavanının dört köşesine (kefareti budur, kefareti budur) diyerek elle serpilir ve bir okka ekmek doğranıp, aynı çanağa konulup üç defa hastanın başında çevrilerek gezdirildikten sonra köpeklere verilir. Başka biri yetkili olmadığı için bu işlerin hepsini kurşuncu kadın yapar. Vazifesi biten kurşuncu kadına ücreti verilir. Bundan başka hastanın hayratı olarak bir miktar da kurşun vermek gerekir. Hemen kurşun bulunmadığı durumlarda Abdesthanelerdeki kurşunların da sökülüp verildiği görülmüştür.

Kurşun döktürüldüğünde, hastalığın köpek ya da benzeri bir hayvandan korku nedeniyle meydana geldiğine kanaat getirildiği zaman, **korku damarlarını basıcı kadına** müracaat edilir. Basıcı kadın hastayı sırtüstü yatırır, korku damarlarının kasıklar arasında olduğuna inanılır. Basıcı Hoca Hanım iki eliyle hastanın kasıklarına basar ve "Bas gitsin!" der, yere vurur ve bu sözü üç kez tekrar ettikten sonra okuyup

üfler. Bu sırada Hoca hanıma hastanın ağırlığının işareti sayılan esnemeler gelir, okudukça da bu esnemeler yok olur ve böylece korku damarları yerine gelmiş sayılır.

Hastanın karnının şişi için de **dalak kesici, kırbacı** denilen kadınlar getirdilir..."

MESİRE YERLERİ VE KADINLAR

300 yıl önce, İstanbul elbetteki günümüzdeki İstanbul değildi günümüzde neredeyse çoğu kentin içinde kalmış olan nevzuhur mahalleler, semtler, beton yığınıyla kaplı alanlar, İstanbulluların mesire yerleriydi. İstanbul halkı özellikle ilkbaharda kır eğlencelerine çok düşkündü. Ali Rıza Bey'den dinleyelim bundan sonrasını: "Kıştan bıkan İstanbullular, İlkbaharın başladığı **Nevruz** gününü (22 Mart) evde ve kahvelerde geçirmeyi büyük kayıp sayarlar, her fırsatta kırlara, çayırlara koşarlardı. İlkbahar gelince, açık havalarda Eyüp'e giderlerdi. Kadınlar türbe bahçesinde, erkekler kebapçı ve kaymakçı dükkânlarında toplanır, yemeklerini yedikten sonra eğlenceler başlardı. Kadınlar salıncak sallanır, birbirini gıdıklar ve kulaklarına bir şeyler söyleyerek gülmekten katılırlardı.

KOÇU ARABALARI

Kadınların erkekler gibi at ve eşeklere binmeleri yasaklanmış olduğundan, kadınlar öteden beri arabaya binerlerdi. Harem-i Hümayun, vezirlerin ve devletin ileri gelenlerinin eşleri, büyük dört tekerlekli,

yüksekçe, etrafı tahtadan yapılmış ve üzeri **eğri** denilen birçok çember ile çevrili, pencereleri kafesli, yaysız **koçu** adı verilen arabalara binerdi. Koçuların içi kadife ve diğer değerli kumaşlarla döşenirdi. Arabanın dört bir yanındaki tahtalar dıştan boyanır, oymalı, yaldızlı çiçeklerle süslenirdi. Binmek ve inmek için küçük merdivenler vardı. Sonraları yaylı arabalar çıktığından koçular kullanılmaz oldu."

KÂĞITHANE

İsveç'in İstanbul maslahatgüzarı D'Ohsson, yüzyıllar öncesi Kâğıthane için şu bilgileri verir: "İstanbullu kadınlar koçu arabalarıyla Kâğıthane'ye ya da Göksu'ya giderler. Avrupalıların "Tatlı sular" dedikleri Kâğıthane, İstanbul civarının en güzel gezinti, mesire yeridir. Ovalar, yamaçlar, altın yaldızlı küçük kasırlar, alçak köprüler ve sularını Boğaziçi'ne akıtan derede yüzen kayıklar... Bütün bunlar en güzel tabii manzarayı insanın gözleri önüne serer. Vaktiyle burada bir kâğıt imalathanesi varmış. Adına bu yüzden kâğıt-hane diyorlar. Bu çok geniş çayırın bir ucunda da bazen genç topçular atış talimleri yapar. Uygun mevsimlerde her tabakadan insan, kadınlı erkekli Kâğıthane'ye Göksu'ya, Bentler'e gezmeye gider; kadınlar daima örtülüdür ve yine erkeklerden örtülü otururlar."

BOĞAZİÇİ KAYIKLARI

D'Ohsson, Boğaziçi'ndeki kayıklar hakkında da şu bilgileri verir: "Kayıkların dört-yedi çift küreği var-

dır. Genellikle yaldızlıdırlar. Kayıkların dışını beyaza boyatmak, sadece devlet büyüklerine tanınan bir imtiyazdır. Kayıkta halı ya da örtü üzerine oturulur. Dayanacak yer çuha kaplıdır. Hükümdar ve hanedan mensuplarından başka ancak veziriâzam yeşil çuhadan bir tente ile kaplı, on iki çifte kayık kullanabilir. Boğaziçi'nin iki kıyısındaki rıhtımlarda binlercesine rastlanan halk kayıkları; iki ya da üç çiftledir. Hepsi de hemen birbirine benzer. Bazen yelkenli de olurlar; ancak, bu durumda devrilme tehlikesi fazla olur. Türk kadınları, hangi tabakadan olurlarsa olsunlar, Boğaziçi'ndeki sandal gezintilerini gene örtülü bir biçimde giyinmiş olarak yaparlar."

ÇENGİLER-OYUNLAR-EĞLENCELER

"Çengi" sözcüğü, dilimize Farsçadan geçme; çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş **kadın** anlamına geliyor. Osmanlılarda çengi sözcüğü önceleri kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın raks eden (dans eden, oynayan) herkes için kullanılırken 18. yy başlarından itibaren yalnız kadınlar için kullanıldı, erkeklere **köçek** ya da **tavşan** denildi. Çengilerin kendilerine has bir giyinme biçimleri vardı. Başlarında altın ya da altın taklidi paralarla süslü bir tepelik, alnın orta yerinde irice bir altın bulunurdu. Üzerlerine ipek kumaştan hilali denilen bir gömlek, onun üstüne yenleri dizkapağına kadar inen, işlemeli bir entari, bunun üstüne de sırmalı camedan giyerlerdi. Entarinin altında bilek hizasından büzülmüş bol bir şalvar olur, bele lahuri şal bağlanır ve üzerine işlemeli kemer takılırdı. Ellerde zil ya da çarpare, ayaklarda alçak ökçeli, işlemeli papuçlar olurdu. İstanbul'da

Şam, Tırnova ve Ayvansaray çengi takımları zamanında büyük ün yapmıştı. Çengilerin hiçbiri müslüman değildi.

Balıkhane nazırı Ali Rıza Bey, 18. yüzyıldaki kadın çengileri şöyle anlatır: "Kadınlar cemiyetinde sanatını icra eden çengiler de orta oyuncularında olduğu gibi birçok kola ayrılmıştır. Kolbaşı ve muavini ile beraber bir kol on iki çengiden ibaret olup, refakatlerinde ikisi daire, birisi keman ve biri de çiftenara (Nakkare: İkisi birbirine bağlı küçük kös) çalmak üzere dört de **sıracı** dedikleri çalgıcıları ve birkaç da yardakçıları bulunur. Bunlar, tam kol olarak oyuna gittikleri zaman orta oyunlarında kullanılan menteşeli tahta edevat ve ona göre elbiseler de birlikte götürülür. Çengiliğe heves edenler bu meşkhanede talim ederek otuz, otuz beş yaşlarına kadar sanatlarını icra ederler. İçlerinde kırk yaşını aşan yosmaları da bulunur. Kolbaşı ve muavini hanımın yaşları altmışı bulmuşsa **Ağır Ezgi** denilen ilk raksa çıkmaları usulleri icabıdır. Bunların bulundukları başlıca yer Tahtakale Kadınlar Hamamı olup, dermeçatmaları Ayvansaray'da Kıpti (Çingene) mahallesindedir. Bir çengi kolu tutmak isteyen eğlenti sahibesi, hangi kolu isterse bir kadını yollar, bu kadın kolbaşı hanımı bularak pazarlığa girişir. Pazarlık iki şarttan (şıktan) biri seçilmek üzere yapılır. O da fasıllar sona erdikçe def tutup para toplamak ya da toplamamak şekilleri olup, kibarcası misafirleri iz'aç (rahatsız) etmemek için para toplattırmamaktır. Raks esnasında hoşuna gidip bahşiş vermek ya da altın yapıştırmak isteyen misafirler, arzularında serbest bırakılır. Hangi şart intihap edilmiş (seçilmiş) olursa olsun, oyun esnasında icap ettikçe, düğün sahibesi hanımlar tarafın-

dan mutad olduğu (kural ve alışkanlık olduğu) üzere, basma veya sair kumaşlardan askı asılmak ve bahşiş verilmek mecburi idi."

LEZBİYENLİK

Ali Rıza Bey, çengilerin düğün evinde yaptıkları hazırlıkları, oynadıkları oyunları anlattıktan sonra, lafı dönüp dolaştırıp lezbiyenliğe, seviciliğe, o dönemin sözcüğü ile "zurefâ"lığa getiriyor; şöyleki ki: "... Kolbaşı hanım... dut veya zümrüt küpeleri kulağa takmazlar, toplu iğne ile hotozun bir tarafına şöyle bir iliştirirler. Bu da "incelik alâmetidur. (Eski kadınlarımız çengilere, hamam ustalarına ve bunlarla sıkıfıkı canciğer olan bazı mirasyedi hanımlara **İnce takım** (Zurefâ) derlerdi (**Zurafâ** sözcüğü **sevici kadınlar** anlamına geldiği gibi, **zarifler, nazik, İnce duygulu, hoş konuşan kimse** anlamlarına da gelir). Bu **İnce takım** kadınlar arasında **zurefâlığa** (seviciliğe) alâmet olmak üzere kenarları **ciğer deldi,** köşeleri **ah ah** işlemeli mendil bağlarlardı. Bu kısım kadınlar cemiyet hayatına muhalif (aykırı, karşı) bir hayat geçirirler, erkeklerden zevk almazlar. Bunların birbiriyle sohbetlerinde dahi bir başkalık vardır... Kendilerine mahsus edâlarıyla imalı, nükteli şakalar yaparlar. Yabancıların yanında rumuzlarla meramlarını ifade edişleri, kuşdili (**Nagasıgılsıgın=Nasılsın** gibi) konuşmalar birbirini kovalar. Fakat, bu suretle aralarında cereyan eden haller o kadar gizli o kadar nükteli şeylerdir ki, her göz görmeye, her kulak işitmeye muktedir olamaz, meğer ki yine kendi cinslerinden olmalıdır. Bunlar, kendikendilerine kaldıkça âşıkane beyitler, kıt'alar okuyarak iç yüzlerini açığa kor ve

gizli sırlarını açığa vururlardı. Bu manzumeler: "Karanfilsin kararın yok, gonca gülsün tımarın yok. Ben seni çoktan sevdim, senin benden haberin yok" gibi şeylerdir..."

Sevicilik, lezbiyenlik konusunda bunları yazmış Ali Rıza Bey... Aynı konuda Amerikalı A. Lytle Croutier şöyle yazar: "Hamamlarda erotizm, yalnız haremlerin efendilerine özgü değildir. Zevk vermek üzere eğitilip yetiştirilmiş, ama Sultan'ın yatağını paylaşmak şansına sık sık erişmemiş kadınlar için de, hamam sefaları güzel vücutlarla kendilerine göz ziyafeti çekmek ve birbirlerini tatmin etmek üzere ele geçen iyi bir fırsattı. Birbirlerini yıkarlarken ya da ovalarlarken, mahrem yerlerinde ilk tüylerin çıkıp çıkmadığını yakından araştırırlarken, harem kadınları sık sık birbirleriyle arkadaş kadar **sevgili de** oluyorlardı."

Sevicilik konusunda işte İtalyan Bassano da Zara'nın yazdıkları: "Kadınların bu birbirini yıkama ve ovalama sefalarının yarattığı yakınlık sırasında, birbirlerine aşk tutkusuyla bağlandıkları da hemen herkeçe biliniyor. Ve de bu nedenle bir erkeğin bir kadına âşık olması gibi, bir kadının da hemcinsinden birine gönlünü kaptırmasına da sık sık rastlanıyor..."

Edmondo de Amicis'in, lezbiyenlik konusundaki gözlemleri ise şöyle: "Kadınların kendi aralarında pek ateşli ilişkileri vardı. Aynı renkleri giyiyor, aynı kokuları sürünüyor, tenlerine aynı biçimde ve büyüklüte ben'ler\oturtuyorlardı ve aralarında heyecan verici gösteriler yapıyorlardı. Avrupalı kadın gezginlerden biri, eski Babil'deki bütün sapkınlıkların, haremde de var olduğunu ileri sürüyor."

OYUNLAR

İsveçli D'Ohsson, Osmanlılarda kadınların neler oynayarak vakit geçirdikleri konusunda şunları anlatır: "Kadınlara gelince, onlar da haremlerinde salıncakta sallanır, yahut körebe gibi masumane oyunlar oynarlar. Azınlık ise, Avrupalılar gibi kâğıt oyunlarına düşkündür, bunu hem parayla hem parasız oynarlar... Diğer taraftan güldürücü oyun ekipleri, komikler, hokkabazlar, güreşçiler, ip cambazları vardır ama, bunlar alenen temsil vermezler ve ancak özel vesilelerle görünürler. O zaman da, bütün gösteri evin içinde geçer. Çocuğun doğumu veya bir nikâh vesilesiyle böyle bir eğlence tertip etmek de, ancak çok varlıklı insanlara nasip olur."

"Hayal-i zıll dedikleri gölge oyunu, Türk kadınlarının ve çocuklarının da, erkekler gibi sevdikleri eğlencelerin başında gelir. Hayatlarını bu işle kazananlar, kapı kapı dolaşarak marifetlerii gösterirler. Bu gösteriler "Kara-göz" ve "Hacı-Ayvaz" (Halk arasında sonradan **Hacıvat** denilmiştir) denen iki kahramanın yaptığı çeşitli komiklikler üzerine kurulmuştur..."

SARAYDA DURUM

Saray hareminde kadınların oynadıkları oyunlarla ilgili olarak A. L. Croutier şöyle yazar: "... Kızlardan biri erkek gibi giyinir, kaşları rastıkla kalınlaştırılır, dudağının üzerine de bir bıyık oturtulurdu. Başına da kavuk niyetine bir yarım ve içi boş kabak ya da karpuz geçirilirdi. Sonra tersine bir eşeğe biner,

bir elile hayvanın kuyruğunu tutarken, öbür eliyle de soğan ya da sarmısak tanelerinden yapılmış tesbihini çekerdi. Bir başkası eşeği dürtükler ve hayvan yürüdükçe, üzerindeki kız kahkahalarla gülerek hayvanın üzerinde dengede durmaya çalışırdı... Yaygın oyunlardan biri de, havuzlardan birinin başında bir çember oluşturmaktı. Kızlardan biri sözde ayağı kaymış gibi yapar ve havuzdan düşerdi. O havuzdan çıkmaya çalıştıkça, çemberdeki kızlar onu yine havuza itmeye çalışırdı. Kız bir yolunu bulup çıktıktan sonra da, diğer kızlardan birini itip havuza düşürmek için hepsini kovalamaya başlardı...

Sultan'ın genç kızları ise, kendilerine canlı birer taşbebek gibi armağan edilen köle Çerkes kızları ile oynar, onları yıkar, saçlarını tarar, anneleri Valide Sultan'ın yardımıyla giydirirlerdi..."

EVDE, DIŞARDA KADININ YERİ VE TOPLUMSAL KONUMU

Baba evi ya da koca evi, 300 yıl önceki Osmanlı toplumunda, kadınlar için bir "tecrid=Bir yerde tutulma, soyutlama" yeri olarak nitelenebilir. Saraylar, konaklar, köşkler, kent ve kasabalardaki tüm konutların iç düzenindeki inşa biçimi bu anlayıştan kaynaklanır. Bu konuda İsveçli D'Ohsson'a kulak kabartalım: "...Bütün evler ikiye ayrılır. Biri **"Selamlık"**tır. Eski Yunan'da buna "Andron ya da Andronitis" derlerdi. Bu kısımda yalnız evin erkeği, oğulları ve uşakları bulunur. Diğer kısım ise **mutlak olarak kadınlara ayrılmıştır.** Yani, eşlere, kız çocuklara, annelere, kızkardeşlere, teyzelere, cariyelere vs. Bu

kısma da **"Harem"** denir. Kelime, **kutsal yer, tecrid edilmiş yer** anlamındadır. Burasının bir iffet yeri olduğunu ve tüm erkeklere yasak olduğunu ifade eder. Kelimenin Yunanca karşılığı "Yinaikion, Yinaeconitis"tir. Harem sözüyle, evin sadece kadınlara ayrılan kısmı değil, doğrudan doğruya kadınlar da kasdedilir. Bazı yerlerde haremlik ise selamlık arasında bulunan odalar da vardı ki evin bu kısmına **"mâbeyn"** denir, "ikisi arasında" anlamına gelen bir kelimedir. Buraya ancak aile reisi girebilir.

Evlerdeki böylesi bir ayırma, aile hizmetinde çalışanlar arasında da, aynı şekilde kesin bir bölünmeye yol açar. Hiçbir uşak, hattâ hadımlar bile hareme giremez. Haremdeki bütün işleri cariyeler görür. Genellikle zemin katlarında bir tür "konuşma yeri" vardır ki, burada cariyelerin en yaşlısı evin kâhyasına (erkek), hanımın istediklerini bildirir. Bu konuşma, **"dolap"** denen bir yer vasıtasıyla yapılır. İstenilen şeyler de, yine burası vasıtasıyla hanıma iletilir.

Böylece, evin erkeğinden başka hiçbir kimse hareme giremez. Kardeşler, amcalar, kayınpeder gibi en yakın akrabalar bile, ancak yılın belirli günlerinde, yani bayramlarda, sünnet ya da evlenme düğünlerinde ve doğumlarda... Bu gibi hallerde bile ziyaret kısa kesilir.

Kadınlar, ancak yakın akrabalarının karşısında yüzlerini açabilirler. Şeriata göre, bu derece yakın olanlara (aralarında evlilik söz konusu olmayanlara) **"mahrem"** denir. Diğer akrabalar ve aile dışından herkes **"nâ-mahrem"**dir. Bu kelime, haremle temas etmeleri yasak olanları ifade eder.

Hiçbir kadın nâ-mahrem karşısına, hatta yiğenlerinin ve enişte lerinin karşısına yüzünü kapamadan

çıkamaz. Bu kaide, hekimleri bile içine alır. Zaten, bir kadın, hekimi göreceği zaman, kocası ya da cariyeleri daima yanında bulunur. Hekim, hastanın nabzını, ancak kolu baştanbaşa bir müslinle örtülü olduğu halde tutabilir; ama diğer taraftan, gerekirse gözlerini ya da vücudun başka bir kısmını hekime gösterebilir. Ayrıca, haremdekilerin çoğu, bir hastalık halinde, hekim gibi çalışan kadınlara başvururlar. Doğumları kadın ebeler yaptırır. Bir kadın hastaya, bir hekim ya da cerrah çağrılması, ancak hayatı tehlikeye girecek derecede hastalığı ağırsa mümkün olur.

Kadın, zamanının çok büyük bölümünü evde geçirir. Sokağa bakan pencereler kafeslidir. Bahçe sahibi olanlar da rastgele bahçeye çıkamazlar. Kadın hamama gitmek, anne babasına ziyarette bulunmak, alış veriş etmek ya da sadece gezinmek isterse sokağa çıkabilir. Ancak bu da tek başına olmaz; evin öteki hanımları, cariyeler ve hadımlar kendisine eşlik ederler. Çok yaşlı kadınlar kendi başlarına sokağa çıkabilir. Hiçbir kadın camie gitmez...

Türkiye (Osmanlılar) aynı zamanda bir örf ve adet imparatorluğudur. Öyle ki, eğer karısının misafiri varsa, evin erkeği bile, çok büyük bir mecburiyet olmadıkça hareme giremez. O zaman da gelişini önceden haber verir. Böylece misafir kadın örtünmeye zaman ve imkân bulur. Hükümdar bile bu kaidelerin dışına çıkamaz. Hiçbir kadın, ileri gelen bir devlet adamının, bir saraylının haremine giremez. Eğer bazı vezirlerin eşleri hükümdarın haremine giderse, bu, ancak bir sultan ya da şehzadenin doğumu dolayısıyla yapılan resmî bir davet sonucu olur...

ANA-BABAYI ZİYARET

Kadınlar, ancak kendi ana-babalarını ziyaret edebildikleri ve bu fırsat da sık sık çıkmadığı için, bu tür ziyaretler bazen on beş, hatta yirmi gün sürer. Bir kadın, yanında çocukları ve cariyeleri olduğu halde, annesine, kızkardeşine, teyzesine, kayınvalidesine gidip birkaç hafta kalabilir. O da aynı şekilde onları kendi evinde misafir eder."

"...Anne ve babaların kızlarına karşı gösterdikleri yakın ilgi sadece ilk nikâha münhasır kalmaz. İster boşansınlar, ister dul kalsınlar, yaşı çok ilerlemiş olmadıkça, aile ona yeni bir koca bulmakta aynı ilgiyi gösterir. Kadınların devamlı olarak nikâh altında bulunması, dinin noktai nazarına (belirlediği görüşe) da uygundur."

"...Türklerin evlilik kurumuna karşı duydukları hürmet büyüktür. Evlilik görevini yerine getirebilecek yaştaki bir kadının bekâr kalması, onlara, törelere karşı gelme gibi görünür. (Karı ve kocanın bir arada yaşaması, Allah'ın emridir, hiçbir kadın ve hiçbir erkeğin bu emre karşı gelmeye ve insan neslinin çoğalması gibi önemli bir hedefi reddetmeye hakkı yoktur) derler. Kısır kadınları ıstırap içinde bırakan, fakir oldukları halde çok çocuklu olduklarında teselli eden inanç budur. Bir kadının ne kadar çok çocuğu olursa, kocasına o kadar çok söz geçirebilir. Herkes kendisine karşı daha fazla hürmet duyar."

HÂKİM KARŞISINDA KADIN

"... Kadınlar, ancak ailelerinin menfaati söz konusu olduğu zaman hâkim karşısına çıkar ya da bir devlet memuruyla görüşürler. Onlar da dul ya da belirli bir yaşın üstünde olan kadınlardır. Böyle bir görüşme için önceden randevu almalarına ve gelişlerini haber vermelerine lüzum yoktur. Oraya gittikleri zaman, hademe tarafından içeri alınırlar; onlar da herkesin içinde ziyaretlerinin sebebini anlatırlar. Eğer gizli bir şey söyleyeceklerse, o zaman konuşacakları kimseye yaklaşıp alçak sesle söylerler. Kadın, daima peçeli olduğu halde hâkim ya da memurlar yine de kadının yüzüne bakmazlar..."

"...Türkler mutluluğu, sakin bir hayat, iç huzur, namuslu ve basit zevklerin neşesinde bulur... Kadınları en fazla etkileyen, onların mutluluğunu bozan, hayatlarının akışını zehirleyen tek şey, kocalarının kalbini ve servetini, hiçbir itirazda bulunmadan başkasıyla (başka bir kadınla) paylaşmak mecburiyetidir. Her erkeğin dört kadına kadar alması; hatta cariyelerle birlikte yaşaması caiz olduğundan, birçok erkek bu haktan yararlanır. Ve bütün haremlerini, özellikle ilk karılarını mutsuz, bedbaht ederler... Ancak, çok karılı evlilik, sanıldığı kadar yaygın değildir ve orta hallilerle yoksullar arasında giderek azalmaktadır (18. yüzyıl başları)... Çok karılı olanlar, karılarını birarada oturmaya asla mecbur edemez. Böyle bir erkeğin karılarının haremde ayrı bir dairesi, ayrı sofrası ve yarı cariyeleri vardır. Bütün karıları için ayrı ayrı ev açanlar da vardır; ancak bunların sayısı çok azdır. Son günlerde fazla varlıklı olmayan kimseler asla birden çok kadınla evlenmeye yanaş-

maz olmuşlardır. Ayrıca, bir ya da daha çok cariye alacak kadar varlıklı olanlar, karılarını üzmemek için, bunların yaşlı olmasını tercih etmektedir. Öte yandan hiç evlenmeyip de, cariyeleriyle yaşayanlar da vardır. Avrupa'da bunlara haksız yere metres hayatı yaşıyor denir. Ama, onların sahipleriyle birlikte yaşamaları tabiidir; doğurdukları çocuklar da, evli (nikâhlı) bir kadından doğmuş kadar meşrudur..."

HAYAT KADINLARI

"...Genel kadınlara (Hayat kadını) gelince, inanılmaz ama, İstanbul'da olsun, imparatorluğun başka büyük şehirlerinde olsun, Müslüman olan genel kadınların sayısı kırkı bulmaz bile. Bunlar, toplumun en alt tabakasından sayılırlar ve sürüklendikleri büyük sefalet nedeniyle bu duruma düşmüşlerdir.

KADINLAR İÇİN KONAN YASAKLAR

Kayığa erkekle binmek

İstanbul'da II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) kadar kadınların tek ya da üç çifte kayıklara erkeklerle birlikte binmeleri yasaktı. Yasağın konulmasına sebep, bazı hafif meşrep kadınların kayıklarda sevgilileriyle buluşmalarına engel olmaktı. Bazı kayıkçılar bu buluşmalara göz yumma karşılığında hükümetin saptadığı kayık taşıma ücretinden kat kat üstün para kopardıklarından yasağa rağmen kayıklarına erkekle birlikte kadın da alırlar, görülüp de niçin aldığı sorul-

duğunda "Erimdir dedi, aldım" diyerek işin içinden sıyrılırlardı. Bu gibi durumların önüne geçilmesi için kayıkçılar kâhyasına, bostancıbaşıya sık sık sert ve kesin emirler verirlerdi.

Genç hanımların Haliç ve Boğaziçi iskelelerine dolmuş olarak işleyen kayıklara birlikte yanında yabancı bir erkekle binmeleri bile yasaktı. Bu yasaktan sadece yaşlı kadınlar, o da dolmuş kayıklarında istisna edilmişlerdi. Bu konuda kayıkçılar kâhyasına gönderilen fermanın bir yerinde şöyle deniliyordu:

"Bundan evvel de tembih edilmişti; taze avretlerin (genç kadınların) levent taifesi ile kayığa girip gezmelerine mani ol ve bu hususu bütün kayıkçılara tekrar tekrar tembih et."

Kaymakçı dükkânına girme yasağı

Günümüzden 40-50 yıl kadar öncesine gelinceye değin Eyüp'ün kaymağı ve kaymakçı dükkânları İstanbul'da pek ünlüydü. Ama, 17. yüzyılın başlarında Eyüp'e gelen bazı hatun kişilerin Kaymakçı dükkânlarına girip önceden anlaştıkları sevgilileriyle buluştukları görüldü. Eyüp kadısı Bâbıâli'ye (Hükümete) derhal şikâyet edildi. Ve bunun üzerine Eyüp kadısına tezelden bir ferman gönderilerek hatun kişilerin Eyüp'teki kaymakçı dükkânlarına girmeleri yasaklandı. Fermanda şöyle deniliyordu:

"Kaymakçı dükkânlarına bazı nisa taifesi (kadınlar) kaymak yemek bahanesiyle girip oturup, namahremler cem' olup hilafı şer işleri vardır (kadınlar toplanıp şeriata aykırı işler yapıyor) diye Müslümanların haber verdiklerini bildirmişsin Bu babda ihmal caiz değildir; kadınlar kaymakçı dükkânlarına gitmeye-

cektir; gelen kadınların dükkâna alınmamasını dükkân sahiplerine şiddetle tembih et, tembihini dinlemeyen ve dükkâna kadın müşteri alan dükkân sahibini muhkem (ağır) cezaya çarptır..."

Giyim - Kuşam yasağı

Kadınların giyim-kuşamları konusunda da birçok yasaklar var Osmanlı tarihinde. İşte Lale devrinde 1725 yılında bu konuda çıkarılmış bir yasak fermanı Günümüz Türkçesi ile aşağı yukarı şöyle:

"Allah her türlü bela ve yıkımdan korusun, İstanbul, Osmanlı ülkesinin yüzü suyudur; bilginler, günahsızlar, edipler beldesidir, ahalisinin tabaka tabaka saptanmış kıyafetleri vardır. Hal böyle iken, bazı yaramaz avretler (hanımlar), halkı baştan çıkartmak kastı ile sokaklarda süslü püslü gezmeye, libaslarında (giysilerinde) türlü türlü bid'atler (görülmemiş şeyler) göstermeye, kefere avretlerini (müslüman olmayan kadınları) taklid ederek serpuşlarında (başlıklarında) acayip şekiller yapmaya başlamışlar, ismet (temizlik, günahsızlık) âdabını (terbiyesini, utanmasını, kurallarını) tamamen kaldıracak mertebede (düzeyde) kıyafetler uydurmaları evvelce menedilmiş (yasaklanmış) iken, namus perdesini tekrar kaldırmaktan korkmamaları, türlü türlü kötü kıyafetlerle dolaşmaları birbirini görerek ismet ehli (namuslu) hatunları da baştan çıkarma mertebesine varmıştır. Irz ehli ve ismet sahibi kadınlar, kocalarını, kendilerine bu yeni çıkma (moda olma) elbiseler tedarikine (almaya) zorlamakta imiş. Kudreti yetmeyenler ya da yetip de karılarını bu nev-zuhur (yeni çıkma) kıyafetlere bürünmelerine rızası olmayanlar karıların-

dan ayrılma derecesine varmışlar... Bu garip kıyafetler yasaktır. Kadınlar, bundan böyle büyük yakalı feracelerle sokağa çıkmayacaklardır, başlarına üç değirmiden (eni boyuna eşit, kare biçiminde kumaş ölçüsü) büyük yemeni sarmayacaklardır. Feracelerinde bir parmaktan (18-19 mm uzunluğunda ölçü birimi) kalın şerit kullanmayacaklardır. Kadınlar sokaklarda da ya da mesire (yazlık) yerlerinde yeni çıkma büyük yakalı feracelerle görülürlerse, feracelerinin yakaları alenen kesilecektir; uslanmayıp ısrar eden olursa, ikinci ve üçüncü seferinde yakalanıp İstanbul'dan taşraya sürgün edilecektir. Bu husus, mahalle imamları vasıtasıyla bütün İstanbul kadınlarına tebliğ olunsun... Yaramaz avretlere uymak yüzünden sokakta elbiseleri yırtılarak perdei ismetleri lekeneceği ırz ehli hatunlara anlatılsın...

Bunları diken terzilere ve şeritçilere de tembih olunsun... Bu yasağın uygulanmasına Yeniçeri Ağası memur edilmişlerdir. Asla göz yumulmasın, merhamet edilip himaye yolu tutulmasın... Yasak, gereği gibi tatbik olunsun..."

Arabaya binme yasağı

İstanbul dolaylarındaki uzak bazı mesireler, gezme, eğlenme, dinlenme yerleri hafifmeşrep kadınların, âşıklarıyla buluştukları yerlerdi Osmanlılar döneminde. Biraz tehlikeli olmakla birlikte dillere düşme tehlikesi bu uzak yerlere gitmekle önleniyordu. Ancak, yetkili makamlara birkaç ihbar oldu; kadınların arabalarla uzak mesirelere gitmesi, arabacıların da onları götürmemeleri bu ihbarlar sonucu yasaklandı. 1752'de çıkarılan bir fermanda şöyle deniliyordu:

"Nisvan taifesinden (kadınlardan) bazıları tenezzüh ve teferrüç (gezip dinlenme) bahanesiyle Üsküdar'dan, Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca ve Merdivenköyü'ne, bazıları dahi (da) Boğaz'dan Tokad, Akbaba, Dereseki ve Yuşa'ya arabalarla gidip ve edep ve hayâyı atıp (terbiye ve utanmayı atıp) envai şeneatı (çeşitli kötülüğü) irtikâp ettikleri (yaptıkları) ihbar olundu. Bundan böyle kadınların, arabalarla bu uzak mesirelere gitmeleri yasak edilmiştir. Gidenlerle, onları yasağa rağmen arabasına alıp götüren arabacılar, yakalandıkları gibi İstanbul'dan taşraya sürülecektir."

Geceleri ışık yakma yasağı

IV. Murat (Saltanatı: 1623-1640) bu yasaklara koyduğu içki, tütün, kahve, kahvehane yasağından başka bir de akla hayale gelmez bir yenisini daha ekledi: Geceleri evlerde ve özellikle harem dairelerinde ışık yakma yasağı!... İstanbul'da geceleri yatsı namazından sonra ışık yakılması bu padişah tarafından yasaklanınca imparatorluğun bu görkemli başkenti tüm gece boyunca tam bir karanlık içinde kaldı. Yasak, IV. Murat ölünceye kadar sürdü.

Terlik yasağı

Kadınları ilgilendiren bu garip yasaklardan biri de Müslüman olmayan kadınların belirli renkte terlik ve papuç giymelerini yasaklama idi. İmparatorluğun son yüzyılına kadan Müslüman olmayan hanımlardan Ermeniler ayaklarına kırmızı, Rumlar siyah, Museviler ise mavi renkli terlik ve papuç giydiler; tabii sokakta... Müslüman kadınlar için bu konuda herhangi bir yasak uygulanmadı.

O DÖNEMLERİN ÇAPKINLIK YÖNTEM VE SİMGELERİ

Bir toplumda -tüm yasaklara, tüm baskılara rağmen- kadın olur, erkek olur da 'çapkınlık' olmaz mı?.. Olur tabii... O dönemde de vardı. Kadınların sadece gözlerinin ve ellerinin açık olmasına rağmen, akla hayale gelmeyen yollar ile yapılırdı bu çapkınlıklar; âşıklar aralarındaki gönül oyunlarını konuşarak değil şemsiye, tesbih, mendil, peçe, fes, iskemle gibi aksesuarlarla; baş, göz, el işaretiyle gerçekleştirirlerdi...

Dönemin kadınlarında güzel eller, kadın bedeninin en tahrik edici uzvu olarak kabul edilirdi. Kadınlar hemen tamamen kapatıldıklarından onlar da açıkta kalan tek uzuvları, elleri ve gözlerinden alabildiğine yararlanırlardı. Gerçekten kaçamak bakışlar ve jestler, binlerce sözcükten daha etkili olabilirdi. Ancak, 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında kadınların kapanmalarına bir yeni uzuv daha eklendi ve tüm ergin kadınlar sokakta eldiven giymeye başladılar. Böylece açıkta kalan son ten parçası da kapandı; geriye kala kala bir gözler kaldı.

Şimdi, o dönemlerin çapkınlık araç, simge ve yöntemlerine eski deyimle muhtasar (kısaca) bir biçimde bakalım:

Baş: Erkek ya da kadın başını ağır bir hareketle eğip kaldırırsa, bu temenna (selam) demektir. Eğer baş sallanırsa, "Hiyanetsin!" anlamına gelir.

Erkek ve kadın birbirlerine bakarken biri derince nefes alıp iç geçirirse, bu, "Hiç aklımdan çıkmıyorsun!" demektir.

Erkek ya da kadın dudağını ısırırsa, "Senin için yanıyorum!" demektir.

Erkek ya da kadın birbirine bakarken biri yere tükürürse bu da "Senden nefret ediyorum!" anlamına gelir.

El: Erkek uzaktan işaret ederken başka birinin durumu gördüğünü hisseden kız, eliyle yüzünü siler, bu "Dikkat! Görüyorlar!" anlamına gelir.

Eğer uzaktan erkek ya da kız bir diğerini işaret ederken bunlardan biri ellerini kalçasına koyarsa, bu, "Bana oyun ediyorsun, niyetin ciddi değil!" anlamına gelir.

Kadın ya da erkek işaret parmaklarını yanyana getirirse, bu, "Ne zaman buluşacağız" demektir.

Fes: Erkek fesini tutup birkaç kez başına koyup çıkarırsa, bu, "Fazla naz ettin, yeter!" anlamına gelir.

Fesin ya da saç kâkülünün düzeltilmesi, temenna (selam) demektir.

Fesin tamamen çıkarılıp elde tutulması "Senin için yanıp tutuşuyorum!" anlamına gelir.

Göz: Erkek ya da kız birinci defa gördüğü zaman hangisi bir gözünü kırparsa, bu davranış karşı taraftan hoşlandığı anlamına gelir.

Sağ gözleri kırpma, canu gönülden karşısındakini sevdiğini gösterir.

Kız, kurnaz kurnaz gözlerini süzerse, bu, "İstediğini kabul ettim!" anlamına gelir.

Kız ya da erkek, iki gözünü de hafifçe kapayıp başını da gene hafifçe aşağıya eğerse, bu, sevildiğimi anladım, demektir.

Kaş çatılması, "İmkânsız! Olamaz!" anlamına gelir.

Gözleri haddinden fazla açmak, "Vay hain vay!" demektir.

İki gözü birden bir yöne çevirmek, "Haydi şu tarafa yürü!" anlamına gelir.

İskemle: Bir kız bir iskemleye oturup bacak bacak üstüne atarsa, bu, "Seni eve alırım!" ya da "Bir engelim yok!" anlamına gelir. Aynı hareketi erkek yaparsa "Canım sıkılıyor!" demektir.

Bir kız iskemlede otururken erkekten yana ansızın dönerse, bu, "Sende gönlüm var! anlamına gelir.

Erkek iskemlede oturup ellerini kenetleyerek iki başparmağını fır fır döndürürse, bu, "Artık lütfetmeyecek misin?" demektir.

Erkek iskemlede otururken yanına boş bir iskemle daha çekip alırsa, bu, kızla beraber oturmak istediğini gösterir.

Mendil: Kız ya da erkeğin elindeki mendilin rengi, karşısındakine şu mesajı verir:

Kırmızı: Tutkulu aşk.

Mavi: Birleşme umudu.

Portakal sarısı: Kalp yarası.

Pembe: Sevgi bağı.

Siyah: Umutsuzluk, ayrılık.

Yırtık ve yanık bir mendil ise, "Gönül derdinden ölüyorum, yandım, eridim, bittim!" demektir.

Erkek ya da kız mendili ile gözünü silerse, bu, "Yanımdaki durumu anladı!" anlamına gelir.

Erkek, kıza karşı mendilini eline alıp tutarak sıkarsa, bu, "Evli misin, bekâr mısın?" demektir.

Erkek ya da kız mendili ile ayakkabısının tozunu silerse, bu, "Biraz bekle!" mesajıdır.

Mendil çapraz tutulursa, "Birlikte gidelim!" demektir.

Bir erkek, ayağını kadına karşı uzatıp mendiliyle ayakkabısının tozunu silerse, bu, kadın için büyük hakarettir. Bu davranışı kadın yaparsa aynı anlama gelir.

Erkek elindeki mendili mendil cebine koyarsa, bu, "Kabul olundu mu?" anlamındadır.

Kadın, bu harekete karşı medilini koklarsa "Kabul ettim." anlamına gelir.

Peçe: Kızın peçesini düzeltmesi "Selam!" anlamındadır.

Peçeyi açıp kapamak, "Yatsıdan sonra gel!" demektir.

Bir kız, bir erkeği görürgörmez peçesini açıp hemen kaparsa, bu, "Önce sevmiyordum, şimdi gönlüm sende!" anlamına gelir.

Kız peçesini indirip alt tarafını eliyle tutarsa, bu, "Gerdanımın güzelliğine bak!" demektir.

Şemsiye: Bir kızın kapalı bir şemsiyeye dayanıp durması, kızın, karşısındaki erkeğe, uzun zamandır verem illetine tutuldum, senin için ölüyorum, demek istediğini belirtir.

Kız, şemsiyesine dayanıp, sol ayağının üzerine eğilir ve çapraz durursa, bu, bir kat daha dostluk demektir.

Erkekle kadın birlikte, konuşmadan gezerlerken, kadın şemsiyesini soldan sağa doğru çevirirse, bu, "Haydi gidelim!", sağdan sola şemsiyesini indirirse, "Biraz daha kalalım!" demektir.

Erkek, kadını görünce şemsiyesini açıp kaparsa "Bu gece gel!" işareti veriyordur. Eğer, şemsiyeyi açıp kaldırırsa, "Akşam gel!" demektir.

Eğer, kız elinde tuttuğu şemsiyeyi, durmaksızın

iki yana sallarsa, bu "Güzelliğimi iyice gör de cevabını ver!" anlamına gelir.

Şemsiyenin sivri ucu bir kâğıda batırılıp yukarı kaldırılırsa, bu, "Sana bir mektubum var!" demektir.

Tesbih: Erkek ya da kadın (Eskiden kadınlar da çevirirdi) tesbih çevirirse, bu, "Seni parmağıma takmak kısmet olsun!" demektir.

Tesbihi koparır gibi yapmak, "Sana tahammülüm kalmadı!" demektir.

Tesbih önden geriye doğru sallanırsa, bu, "Kalınız ya da ileriye geçiniz" anlamına gelir.

Tesbihi hem ileri hem geri sallamak, "Beni izleyin!" demektir.

Tesbihi şaklatarak çekmek, "Senden bıktım, gidiyorum!" anlamına gelir.

CARİYELER-PADİŞAHLAR-HAREM

Osmanlılar'da saraya gerçekten her yönden çok güzel genç kızlar genellikle esir pazarlarından sağlanır, çoğunlukla da padişahın eyalet valileri tarafından armağan olarak gönderilirlerdi. Valide Sultan'ın, imtiyazlarından biri de her Kurban Bayramı arefesinde oğluna güzel bir cariye hediye etme hakkıydı. Bu hak, uzun yıllar bir gelenek olarak sürüp gitti.

Kızların istisnasız hepsi gayrimüslimdi ve çok genç yaşlarda yurtlarından alınıp getirilmişlerdi. Padişahların en çok badem gözlü, süt beyaz tenli Kafkas yöresi kızlara zaaf ve eğilimleri vardı. Çerkes, Gürcü ve Abaza kızlarının, erdemli dağ kızları olup, çok eski dönemlerde Karadeniz kıyılarındaki İskit ellerinde yaşamış Amazon kadınlarının soyundan gel-

diklerine inanılırdı. İskitler, tarihin ilk çağlarında Eski Yunan ülkesine kadar uzanıp Atina kapılarına dayanmışlar, kentin parlak uygarlık ve tarihini neredeyse ortadan kaldırmanın eşiğine varan savaşlar vermişlerdi. Bu dönemde ise ya kaçırılıyor ya da giderek yoksullaşan ana-babaları tarafından yüklüce bir bedel karşılığı satılıyorlardı. 1790 yılına ait şu gümrük beyanı, bunların değerlerini şöyle saptar:

"Çerkes kızı, sekiz yaşlarında; on beş-on altı yaşında Çerkes kadını; yaklaşık yirmi yaşında Gürcü hizmetkâr kadın, orta boylu Arap köle, on yedi yaşında Arap köle karşılığı, yaklaşık 1000-2000 kuruş." O zamanlar bir saf kan atın ancak 5000 kuruşa satın alınabildiğini unutmamak gerek.

Rahat ve lüks içinde bir hayat vaadi, annebabaların evlat bağlarının zor da olsa üstesinden geliyor, onların cariye olarak verilmesinde (daha doğrusu satılmasında) herhangi bir sakınca görülmüyordu. Hatta Çerkes ve Gürcü ailelerinin pek çoğu, çocuklarını böyle bir hayat biçimi seçmeleri için teşvik edip destekliyorlardı bilir.

Gezi notlarında Fransız **Lucle Duff Gordon** şunları yazar: "Çerkesler, sırtlarından en büyük geliri sağlamak için öz çocuklarını esir pazarına bizzat götürüyorlardı... Ama zenciler ve Habeşler özgürlükleri için yaman mücadele veriyorlardı.

Cariye kızlar Osmanlı sarayının haremine alınmadan önce bu iş için özel yetiştirilmiş haremağaları onları dikkatle inceleyip, fiziksel zayıflıkları ya da kusurları olup olmadığına bakarlardı. Uygun görülen kız da Kızlarağası tarafından onay için Valide Sultan'a sunulurdu. Saraya alınma işlemleri tamamlandıktan sonra, kızların Hıristiyan adları yerine özel

becerilerini ve meziyetlerini yansıtan Acemce kökenli bir ad takılırdı kendine. Örneğin genç kızın yanakları pembe ise, ona **Gülbahar** adı verilirdi. Artık bir odalık olduğundan hemen İslâmlaştırılır, kendisine büyük bir hız ve titizlikle saray töreleri, İslam dini ve kültürü öğretilirdi.

Odalık statüsü, genç kızın genel bir hizmetkâr durumunda olduğunu belirtirdi. Olağanüstü yetenekli, çekici ve güzel odalıklar, cariye olarak yetiştirilmek üzere ayrılır; bunlara raks, şiir okuma, müzik aletleri çalma ve erotik marifetler öğretilirdi. İçlerinden en yetenekli ve çekici olan bir düzinesi, sultanın 'gedikli' cariyeleri olmak üzere ayrılır, Padişah'ın soyunup giyinmesi, yıkanması, çamaşırlarını yıkamak ve yemekleriyle kahvesini sunmakla görevlendirilirlerdi. Fatih Sultan Mehmet tarafından esir alınıp, sultan'ın ölümüne kadar hizmetinde kalan Gio Maria Angiolello adlı bir İtalyan genci, 1480'da Türkiye ile ilgili olarak yazdığı **"Hlstorla Turchesa"** adlı yapıtında, bu kızlara hattatlık ve din dersleri verildiğini, dikiş, işleme, harp çalma ve şarkı söyleyip dans etme gibi beceriler kazandırıldığını da yazar.

Kızlar, padişahı hoşnut ederlerse, yanında kalabilir ya da padişah onları birine armağan olarak verebilirdi. Padişah'ın vezirlerinden, paşalarından birini en iyi biçimde onurlandırmasının yolu, saraya kabul edilmiş, ama daha cariye olarak ayrılmamış odalıklardan birini ona armağan etmesiydi.

Din ve toplum törelerine göre paşa ya da vezir, kızın yeni sahibi onu azat edip kendisine eş olarak alabilirdi. Zarif çekicilikleri ve saray ile olan önemli ilişkileri nedeniyle böyle kadınlar özellikle vezirlerin, paşaların işine gelir, onlar tarafından her zaman ar-

zulanırdı. Öteki odalıklar ise, Valide Sultan'ın kadın efendilerin (padişahlarının eşlerinin), kızlarının ve zenci ya da beyaz haremağalarının hizmetine ayrılırdı. Gücü kuvveti yerinde olan kızlar ise **hizmetkâr** ya da **kalfa** diye seçilirlerdi.

Her acemi odalık, haremin belirli bir dairesinden sorumlu önemli bir kadının 'oda'sına bağlanırdı. Bu daire başları arasında, kıyafetlerden, hamamlardan, mücevherlerden, Kur'ân hatminden, kilerden, şerbetlerden ve sofradan sorumlu kadınlar bulunurdu. Bir odalık için, harem hiyerarşisinin (basamaklarının) tüm yollarını aşıp en yüksek düzeylere erişmesi mümkündü. Buna karşılık, yeteneksiz görülür, istenmeyen bir takım huy ve davranışları ortaya çıkarsa büyük bir ihtimalle saray hayatı, yine esir pazarına gönderilmekle son bulurdu.

Osmanlı padişahlarının adeta tanrısal bir kişilik ve varlıkları vardı. Huzurlarında ne kimse konuşabilir ne de gözlerini yerden kaldırabilirdi. Padişah, geceyi birlikte geçirmek istediği odalığın önüne bir mendil attığı olayı çok geçerli olmakla birlikte, bu seçim aslında bu kadar teklifsiz ve ateşli değildi. Çoğunluklar kızlardan biri kızlarağasının ardından, gizli gizli padişah dairesinin yolunu tutardı. Odalıklar, ancak mevkileri çok yükselip, örneğin **Ikbal** seviyesine, yani **'gözde'** niteliğine erdiklerinde padişahla ilişkisi konuşulmaya başlayınca, işte ancak o zaman kendisine özel bir daire, bir saltanat kayığı ve köleler verilirdi.

17. yüzyıl gezginlerinden İngiliz **Sir Paul Rycaut,** bu konuda şöyle der: "Padişah eğer odalığından memnun kalırsa, onu ertesi sabah hemen sarayın baş kadın kalfasının sorumluluğuna emanet ederdi.

Padişahın yatağına alındığı zamanki kadar gösterişli bir törenle hareme gönderilirdi. Yıkanıp temizlendikten sonra Haseki Sultan'a layık bir daireye buyur edilirdi." Gözde odalık, yani 'ikbal', padişahtan bir çocuk dünyaya getirirse, **'kadın'** ya da **'haseki sultan'** düzeyine yükselirdi. Bir talih eseri, dünyaya getirdiği çocuk erkek olursa ve ilerde sırası gelip de tahta çıkarsa, annesi de otomatikman haremin dizginlerini ele alıp, imparatorluğun en güçlü kadını, yani **Valide Sultan** mevkiine otururdu. Müslüman erkeği, cennetin, anasının ayaklarının altında olduğuna inanır. Dilerse dilediği kadar eş ve cariye edinebilir, ama anası hep bir taneciktir.

Valide Sultan konumuna kadar çıkabilme yarışı tehlikelerle doluydu, rizikosu gerçekten pek yüksekti. Sürekli öteki kadınlarla rekabet, sürtüşme, entrikalar, kan davaları, her an tetikte ve beyinlerin uyanık kalmasını gerektiriyordu. Topkapı Sarayı arşivlerinde bulunan bir belge, **Gülnaz Sultan** ile **Gülbeyaz** adlı odalık arasındaki çekişme, didişmeden ve bunun dramatik sonucunu günümüze kadar ulaştırır. Padişah IV. Mehmet, Haseki Sultan Gülnaz'a büyük bir aşkla tutulmuştu. Ancak, Gülbeyaz hareme geldikten sonra tutkusu yeni gelene doğru yön değiştirdi. Padişahı hâlâ seven Gülnaz, kendisini çılgınca bir kıskançlığa kaptırdı. Bir gün Gülbeyaz bir uçurumun yanına oturmuş Marmara denizini seyrederken Gülnaz usulca ve sinsice arkasına yaklaşıp odalığı denize iteleyerek denize yuvarladı!..

Valide Sultan olmak, padişahın annesine olağanüstü bir güç ve servet sağlıyordu, ama güvenliği her an tehlikedeydi. Bir şehzadeye gebe kalmak, canını kollamak, cesaret ve hırs gerektiren, bin bir teh-

likeyle dolu bir çetin yolun sadece bir başlangıcıydı. Kıskanç rakibelerin, rahatsız edici bakışları merhametsizdi ve bir annenin hayatıyla onun vârislerinin yaşamalarının tehdit altında bulunması, her Allah'ın günü geçerli olan acımasız bir gerçekti. Küçük şehzade on iki yaşına gelinceye kadar annesiyle ve dadılarıyla birlikte haremde kalırdı. O zamana kadar annesi sürekli bir kuşku içinde yaşardı... Yeni bir padişahın tahta çıkmasıyla birlikte, ondan önceki padişahın tüm kadınları ve onların çevresi, bir İstenmeyenler Sarayı konumundaki Eski Saray'a gönderilirdi. Topkapı Sarayı'ndaki daireleri ise yerle bir edilir, gelecekler için yenileri inşa edilir ve yeni baştan donatılırdı. Ama, yerleşecekleri mekânları ne kadar lüks ve konforlu olursa olsun, yeniler yine de bundan hoşnut kalmazdı. İşte bu konuda **Behice Sultan**'ın Saray kalfasına yazdığı mektup:

"Sevgili kalfacığım, birilerinden benim olması gereken daireye taşınacağını işittim. Asla! Şu kocamış dünya üzerine and içerim ki, o daire benimdir. Benden daha genç bir kadının bu kadar geniş bir daireyi işgal etmesine dayanamam ve Efendimiz Velinimetimiz Sultanımız istediğimi işitecek olursa, itiraz etmeyeceklerinden eminim. Lütfen, en derin saygılarımla bu hususu Valide Sultan'a aktarınız. Niçin kendileri oraya taşınacak da ben olduğum yerde kalacağım? Benim daha büyük ve yetkili olmamın sağladığı haklarımda ısrar ediyorum. Durum değiştirilmezse, yemin ediyorum Topkapı Sarayı'na taşınmayacağım. Ama o da reddederse, sorun o zaman tamamen değişir. Bu özel daireye onun yerleşmesine, ölmeyi tercih ederim."

Kadınları koruyabilmek, onlara hizmet verebil-

mek amacıyla padişahlar çok sayıda haremağası kullandılar, zaman zaman bunların sayıları sekiz yüze kadar çıktı. Akağalar (beyaz haremağaları) Selamlık'ta hizmet verirlerdi. Harem ile Selamlık arasındaki geçitte de, kadınlara göz kulak olan zenci haremağaları görev yaparlardı. Kızlarağası ya da resmî adıyla Dârüssaade ağası, Saray'da büyük bir siyasal güce sahipti. Sultan ile annesi arasındaki en önemli bağlantıyı o kurup sağlardı. Durumu, sadrazam kadar önemli ve öncelikliydi.

Haremin en özel sırlarına vakıf oldukları ve dış dünya ile sürekli temas edebildikleri için, haremağaları saray halkının en yozlaşmış kesimini oluştururdu. Erkekleri tahrik, onlar tarafından beğenilmek için yetiştirilmiş kadınlarla çepeçevre çevrilmiş kişiler olarak bütün ömürlerini, cinsel güçlerini yitirmenin dramatik acısı ve kavgası içinde geçirirlerdi. İçlerinden pek çoğu becerikli birer entrikacı olarak öfke ve kinlerini, intikam almaya dönüştürebiliyorlardı. Sarayın cücesi de başka bir hadımdı. Tam bir saray dalkavuğu olarak padişah ve haremi eğlendirirdi.

Kızlarağası, gücü ve saygınlığı bakımından haremin kralı idi. Padişah ve sadrazamın ardından imparatorluğun en kudretli görevlileri onlardı. Baltacılara komuta eder ve paşa ünvanına bile sahip olabilirlerdi. Haremdeki kadınlar arasında padişaha yaklaşmak isteyenin önce kızlarağası tarafından benimsenmesi gerekti. Bunlar, çok çabuk servete kavuşur, kendilerinden korkulup çekinilir, bu nedenle ülkede en çok rüşvet verilen kişiler onlar olurdu. Gece boyunca ortaya ivedi bir durum çıkacak olursa hareme girmeye yetkili tek kişi yine Kızlarağası idi. Başlıca görevleri haremdeki kadınları kollamak, hareme ge-

rekli odalıkları sağlamak, kadınların ve hadımların derece yükselmelerini izleyip saptamak, padişahın nikâh ve doğum törenlerinde tanıklık etmek, her türlü bayram törenlerini düzenlemek ve suçlanan harem kadınlarının cezalarını infaz etmekti.

Müslümanlık, bir erkeği iğdiş etmeyi yasaklamıştı. Bu yüzden Türkler önce Kafkasya ve Gürcistan gibi fethettikleri yörelerden, beyaz hadım ağalar (akağalar) yetiştirdiler. Ancak bunlar dayanıklı değildi ve ölüm oranları fazlaydı. Buna karşılık zenci hadımlar daha güçlü ve dayanıklıydı. Bu yüzden Mısır, Sudan ve Habeşistan (Etiyopya) yörelerinden Osmanlı topraklarına çok sayıda zenci hadım getirtildi. Bunlar Akdeniz yoluyla Mekke, Medine, İzmir ve bazıları da Şam'a ulaştıktan sonra İstanbul limanına ulaştırılıyordu. Bazı genç köleler daha yolculuk sırasında duraklanan limanlarda Hıristiyan Mısırlılar ya da Yahudiler tarafından hadımlaştırılıyorlardı. Müdahale, rizikoğlu bir işlemdi ve ölüm oranı çok yüksekti. Sıcak ve kurak iklim de çabuk iyileşmeye olanak sağlıyordu. Çöl kumu en iyi çare sayılır, yeni iğdiş edilenler, yaraları kapanıncaya kadar boğazlarına kadar kuma gömülüyorlardı.

İğdiş etme işlemiyle ilgili tarihi etimolojik deyimler çeşitli gerçekleri ortaya çıkartır. Bunlar arasında **ezme, vurma, kesme** ve **içe itme** gibi yöntemler de vardır.

İnsanları hadım etmenin fiziksel etkileri, vücutta kıllanmanın durması, yüksek perdeden ama atonal bir ses, şişmanlık ve iradesiz bir yumuşaklıktır. Hadımlar ayrıca böbrek rahatsızlıkları çeker, hafızaları zayıflar, gözleri bozulur ve uykusuzluk çekerlerdi. Hadımlar ayrıca özellikle alkollü içkiden uzak kalma

zorundaydılar. Çünkü içki enerjilerini tükettiği gibi idrar yollarında ağrılara neden olurdu.

Erkeğin cinsel organlarını yitirmesi, işlem özellikle çocuğun erginliğe ilerlediği çağda yapılmışsa, cinsel istek duyulmasını hiç de kösteklemezdi. Yalnız husyeleri alınan bir hadımın erkeklik organı sertleşebilir, hatta bu gibiler cinsel haz da duyabilirlerdi. Harem kadınları, cinsel organlarını korumuş olan hadımağalarını özellikle el üstünde tutarlardı, çünkü bunlar sevişme sırasında zevklerini uzatmayı iyi bilirlerdi. İktidarsız hadımağaları ise, doğum kontrolü yönünde sanki bir önleyici ilaç yerine geçerdi. Bazı hadımların odalıkları bile vardı. Bir saray görevlisinin 1714'te Kızlarağası'na yazdığı şikâyet mektubunda belirttiği gibi, bazı hadımağaları da delikanlıları kızlara tercih ederdi. Bu şikâyet mektubunda şöyle denilir: "Bu sefil erkekler, yakışıklı delikanlılara âşık olurlar, onları yakınlarında tutmak isterlerdi; bu biçare sefihlerin kokuşmuş bedenlerinde öyle bir istek gizliydi ki. Bunlardan her biri, bir çift köle kız satın alır ve bunları gizlice odalarında saklar, diğer kadınlardan da çok kıskanırlardı. Odalarında sakladıkları bu kadınlar için aralarında amansızca savaşırlardı. Cinsellik güdüsü olmadan bir hain nasıl böyle bir şeye kalkışır?"

Hadımağaları şehveti tahrik için ilaçları da dener, erotik kadın giysilerine düşkün olurlardı. Dışarıyla temasları olduğu için, yapay erkeklik organı ve diğer erotik seks oyuncakları sağlayabilirlerdi. Ayrıca oral seks konusunda da çok deneyimleri vardı ve pek ustaydılar. Bir hadımla seviştikten sonra evlenen kadınlar, çok kez kocalarının marifetlerinden pek hoşnut kalmıyorlardı. Şu kadar ki 'saray görevli-

si' Kızlarağasına yazdığı şikâyetnamesinde şunları da anlatır: "Hadımlarla içli dışlı olan odalıkların doymak bilmeyen bir cinsel iştahları olduğu doğru mu? Böyle olduğu bütün İstanbul'ca bilinen bir şey. İki odalık azat edilmiş ve haremden ayrılıp evlenmişlerdi. Ama, evlenmelerinden bir hafta sonra kocaları, karılarını boşadılar. Sebep de, karılarının kendilerine hadımağaları kadar başarılı olamadıklarını söylemeleriydi..."

Anlaşıldığı kadarıyla hadımlar, cinsellik konusunda alabildiğine bencillikten uzaktılar. Ancak, kendilerinden bu konuda geriye aydınlatıcı hiçbir şey kalmadığı için kesin bilinen bir şey yoktur. Hadımların cinsellik açısından duyarlı bölgeleri sidik yolu ağzı ve anal yöreydi. Bir hadımın karısının anlattığına göre, kocası mastürbasyona başvuruyor, anüs yoluyla sağlıksız bir orgazm için çabalıyordu. Yine kadının anlattığına göre, kocası boşalmaya yaklaştığında ısırması için kendisine bir yastık uzatıyordu. Çünkü o zevk anı içinde göğüslerini ya da yüzünü parçalamasından korkuyordu...

Hadımlar ile odalıklar arasında evlenmeler pek görülmemiş bir olay değildi. Ancak, bu evlilikten sonra saray dışında yaşıyorlardı. **Sümbül Ağa** adlı bir haremağası (Padişah İbrahim'in) sadece bir karıya değil, ayrıca bir de çocuğa sahip olabilmek için gebe bir odalıkla evlenmeye razı olmuştu. Daha pek çok başkaları da kendi haremlerini bâkirelerle doldurmuştu. 18. yüzyıl haremağalarından biri şöyle der: "Ben sevgi değil, ihtiras ardında koşuyorum. Sarayda dayanılmaz isteğimi tatmin edebilmek olanağı yoktu. Arzu ile baktığım pek çok kadın vardı, ama

gözümün önünden darağaçlarının etkisi de hiç eksik olmuyordu. En sonunda evlenmeye karar verdim. Saraylı bir kadınla nikâhlandım. Belki böyle bir kadının, benim gibi bir erkekle nasıl olup da evlendiğini sorabilirsiniz. Bilemem. Birlikte yaşadığımız uzun yıllar boyunca bunu kendisine hiç sormadım..."

Bazı durumlarda iğdiş edilen cinsel organları yeniden doğar... Bu durum bilindiğinden, Topkapı sarayına alınmadan önce hadımlar inceden inceye muayeneden geçirilirdi. Saray hekimleri onları ilk gelişlerinde denetler, sonra da sık sık cinsel organlarında bir gelişme olup olmadığını saptamak için muayene ederlerdi. Ayrıca, saraya yüzleri pek ışıklıca olan hadımlar da pek alınmazdı...

Tüm tarih boyunca Osmanlı saraylarında kadınlara karşı en aşırı ve olağanüstü düşkünlüğü **III. Murat** (1574-1595) gösterdi. Tam 130 çocuk babası oldu. Ama, çocukların hepsi yaşamadı; öldüğünde geriye 26 erkek, 20 kız bıraktı. El attığı güzel cariyeler dışında, 40 has odalığı vardı. Annesi Nurbanu Sultan işi azıcık frenlemese belki de kadınlarının sayısını daha çoğaltacaktı. Ancak, onca kadının masrafı hazineye pahalıya oturunca, padişah el ötek öpüp, yüz kızartarak kadın sayısını azaltması yolunda ricalara girişildi. III. Murat'ın bilinen "kadın"larından başlıcaları şunlardı: Safiye Sultan (III. Murat'tan sonra tahta geçen oğlu III. Mehmet'in annesi), Mihriban, Nazperver, Şahhuban, Nazperver, Fahriye...

DÖNEMLE İLGİLİ GÖZDEN KAÇMAMASI GEREKEN BAZI NOTLAR

Buz dağıtımı: O dönemler Trakya ve Anadolu Toprakları'nın İstanbul'a yakın yerlerinde saray içinkar ve buz kuyuları hazırlanırdı. Karlar, kuyulara basılarak doldurulur, toprağa değmemesi için kuyuların çeperleri samanla kaplanır, samanların arasındaki karlar sıkıştırılıp buz hâline getirilirdi. Kar kuyularından yazın geceleri çıkarılan buzlaşmış karlar keçelere ve ayrıca kalın yapraklı dallara sarılır, kolay erimemesi için içlerine de kalın tuz serpilirdi. Örneğin, Uludağ'dan alınan karlar Mudanya'ya indirilir, oradan gemilerle İstanbul'a getirilirdi. 1683 tarihli bir belgede buzların şu şekilde dağıldığı yazılıdır.

"5 denk Padişah hazretlerine, 5 denk Valide Sultan, 4 denk Haseki Sultan, 2 denk başkapı gulamı... vs..."

Osmanlılar'da kadın giyim-kuşamının evrimi: Osmanlı kadın giyimiyle ilgili bilgiler ancak saray ve konak çevreleriyle sınırlıdır. Entari, kuşak, şalvar, başörtüsü, 17. yüzyılda ferace, daha sonra çarşaf ve peçe ile sınırlı ev kadını giyimi, yüzyıllar boyunca çok azı değişime uğrayarak varlığını sürdürmüştür. Zengin kesimde gösteriş merakı, halk arasında ise örtünme kaygusu giysileri belirleyen başlıca etkenler olmuştur. 16. yüzyılda kadın giysilerinin başında ayak bileklerine kadar iki katlı entariler geliyordu. Başa sert ve işlemeli bir hotoz, onun üzerine de ince bir tül örtülüyor, bunun da üzerine işlemeli ince bir tül atılıyordu. Alna kadife bir kurdele dolanıp, uzun-

ca olan tül, bir kaç kez boyna sarılıyordu. Sokak giysilerinin başında **ferace** ve **yeldirme** geliyordu. Sokağa çıkılırken başa örtülen örtü ağzı kapatacak biçimde yaşmak gibi bağlanırdı.

17. yüzyılda kadın giyiminde nisbi bir sadeleşme oldu. Kısa kollu kaftan biçimli üstlüklerin altına bir iç entari giyilir, üstlük bele kadar küçük düğmelerle iliklenir, bele kemer takılırdı. Bu yüzyılın sonuna doğru kadın giyimine şalvar ve üzerine giyilen kısa entari egemen oldu. Hotozların üzerine tüyler, püsküller takma da bu dönemin belirgin modası arasındaydı. Sokak giysisi olarak ferace varlığını sürdürdü.

Lâle devrinde (1718-1730) kadın giyimi ileri çapta bir gösterişe yöneldi. Kürk, yaygınlaştı. Hotozlar, daha gözalıcı bir görünüm kazandı. Kadın terziliğinin (Çoğu Rum ve Ermeni kadınlardı) ilk örnekleri de bu dönemde ortaya çıktı.

19. yüzyıldan itibaren kadın giysilerine yavaş yavaş da olsa Batı modası etkinlikleri göstermeye başladı. Bu konuda doğal olarak Müslüman olmayan hanımlar öncülük ettiler.

Lâle devri: Osmanlı tarihinde, birçok tarih kitaplarımızın yazdığı gibi, gerçekte 1718-1730 arasında yaşanan ve adına Lâle devri denilen bir kesit ve böyle bir ad yoktur. **Lâle devri** sözü, Cumhuriyet'ten sonra tarihçi Ahmet Refik Altınay tarafından bu döneme yakıştırılmış ve olağanüstü bir biçimde benimsenmiş, tarih kitaplarımızdan çıkmaz olmuştur.

Cariyelere yasak: Şehzadelerin payına düşen cariyelere kısırlık ilacı verilir, yine gebe kalırlarsa çocuğun düşürülmesi yollarına başvurulurdu. Bu da olmazsa çocuk, kırk gün sonra bir süt anneye verile-

rek onun tarafından büyütülür, yetiştirilir, bir daha gerçek annesini göremezdi.

Kâğıthane dedikleri: Kâğıthane, 18. yüzyıldan önce de lâleleriyle ünlüydü. Buradaki derenin iki yanını ulu çınar ve kavak ağaçları süslerdi. Halk, tatil günleri bu gezi yerine atlarla, koçu arabalarıyla, kayıklarla, yakın yerlerden de yürüyerek akın ederdi. Burada sazın, sözün, oyunun, eğlencenin her türüne rastlanırdı. Özellikle 18. yüzyılda III. Ahmet ve ince zevkli sadrazamı Damat İbrahim Paşa zamanında dillere destan olmuştu. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris'ten getirdiği Versailles bahçelerinin ve köşklerinin planlarına göre Kâğıthane deresi çevresinde padişaha, vezirlere özgü altmış kadar kasır yapılmış ve kıyılar Kırkağaç'a kadar onarılmıştı. Bu kasırlar arasında en görkemlisi Sâdâbâdkasrı idi. Patrona Halil isyanından sonra bu kasırların çoğu yıkılıp yakıldıysa da III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde bu eski gezi ve eğlence yeri yeniden canlandı. Kâğıthane sefaları Hıdırellez ile başlar, Ekim ayının ilk günlerine kadar sürerdi.

Matrak oyunu: Abdülaziz döneminde sarayda batıdaki danslardan ayrı olarak bir de "matrak oyunu" oynanması moda oldu. Bu oyun için ortaya dört ayaklı, cilalı bir direk konulur, tepesine birer uçları aşağıya sarkan çeşitli renkte kurdeleler bağlanırdı. Mızıka çalmaya başlayıp, her biri bu kurdeleler renginde giyinmiş kızlar ortaya çıkınca, döne döne raks ederek giysilerinin rengindeki kurdelaları tutarlar, bu şekilde kurdelaları örmeye başlarlardı. Sonunda kurdelalar direğin tepesine kadar örülmüş olur, yine raks ede ede bu kurdelalar çözülür ve oyun biterdi.

Odaların odası Başoda: Eski Türk evlerinde, dolayısıyla İstanbul evlerinde, biri haremde, biri selamlıkta, evin en özenle döşenmiş konuk odalarına **başoda** denirdi. Harem-selamlık kalktıktan sonra bu odanın adı "misafir odası" oldu. Apartman yaşantısıyla birlikte misafir odaları da tarihe karıştı ve yerini "salonlara", "salon-salomanje"lere bıraktı.

Tahtırevan: O dönemlerde, sedyelere benzeyen ve daha çok şehirlerarası yolculuklarda kadınların bindikleri tahtırevanları katırlar, İstanbul'un dar sokaklarında kullanılanları ise güçlü kuvvetli iki adam, omuzlarından iki askıyla taşırlardı.

Karı dırdırı: İstanbul'un Osmanlı döneminden kalma kabristanlarından biri de Merkez Efendi Kabristanı'dır. O dönemde, Halil Ağa adında biri, karılarının ve anasının geçimsizlik kavgaları yüzünden ölüp gitmişti. Vasiyeti üzerine, mezar taşına şunlar yazıldı: "Karı dırdırı yüzünden ölen Halil Ağa ruhuna el-Fâtiha..." Mezar taşı, günümüzde de durmaktadır.

Düğün vergisi: Osmanlılar'da evlenen erkeklerden "Resmi-i arus" adıyla "düğün vergisi" alınırdı. Bu vergi, şöyle saptanmıştı: Erkeğin evlendiği Müslüman kız ise: 60 akçe, Müslüman dul ise 30 akçe, Müslüman olmayan kız ise 30 akçe, Müslüman dul ise 15 akçe.

Yazmacı kadınlar: Birkaç yüz yıl öncesinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar İstanbul kadınları içinde **yazmacı kadınlar** vardı. Başları bağlamak, elde kullanmak üzere yazma, yemeni, yorgan yüzleri yaparlardı. Çevre, uçkur, havlubaşı gergefle, nakışla işlenirdi, güzel oyalar yapılırdı. Bunlar için bir hayli göz nuru dökmek gerekti. Gene kadınlar iğ ile

ellerinde büktükleri ince iplikle, evlerdeki tezgâhlarda pamukbezi, bürümcek, idare, hilali adları ile gömleklik, donluk bezler dokurlar, eşlerine yük olmadan gereksinmeleri sağlarlardı.

1863 sergisindeki Topkapı Hazinesi mücevherleri: Sultanahmet meydanında 1863'te açılan sergide sergilenen Topkapı'dan getirilmiş değerli mücevherler ile saray eşyası, gerçekten çok görkemliydi. Ceviz ağacından, dört köşeli ve bir sehba üzerine konmuş, dört köşesi de kalın camlı, içi güvez (mora çalan koyu kırmızı renkli ağır kumaş) kaplı bir dolap içindeki bu değerli mücevher ve eşyadan başlıcaları şunlardı:

"Dörtköşe ve sabun kalıbı biçimindeki zümrüt, yuvarlak zümrütün ortasında 30 kırat pırlanta ile süslü bir çift firuze (firuze, mavi renkli değerli taş), 280 büyük pırlanta ve birçok büyük pırlantalarla süslü gerdanlık, ortası yirmişer kıratlık iki büyük roze taşlarla donanmış bir gerdanlık, ortası yirmişer kıratlık pırlanta ve etrafı birçok taşlarla süslenmiş üç gerdanlık, kuş motifi biçiminde pırlanta taşlarla süslü bir gerdanlık, büyük inci habbeli (taneli) pırlanta ile süslü gerdanlık, incili bir çift küpe, bir çift zümrüt taneli pırlanta ile süslü gerdanlık, ortası elli kırat pırlanta ve etrafı birçok pırlanta taşlarla süslü broş, yirmisekiz kırat bir çift küpe, ortası gök yakut ve etrafı birçok pırlanta ile süslü bilezik, ortası büyük bir pırlanta ile süslü akarsu bilezik, ortası üç yüz kırat zümrüt ve etrafı pırlanta taşlarla süslü kemen, ortası büyük yakut ve etrafı birçok pırlantalı kemer, fildişi oymalı kemer, gümüş üzerine üç pırlantalı taç, zümrüt ve elmas ile süslü dokuz tane sorguç, zümrüt ve elmas

ile süslü üç tane Hint hançeri, mercan ile süslü hançer; elmas, yakut ve zümrüt ile süslü iki hançer; elmas, yakut ve zümrüt ile süslü bir ok ve yay, elmas ile süslü iki eski kılıç, mücevherle süslü dört tane kiraz çubuk, yeşim üzerine yakut ve elmas ile süslü iki ayna; biri yekpare yeşim, öteki necefli iki topuz, padişah tahtının iki zümrüt askese; biri altın üzerine yakut ve elmas ile, diğeri taşlı gergedan boynuzundan ve bir üçüncüsü yakut, elmas ve zümrüt ile süslü üç tane yazı takımı, gümüş üzerine yakut ve laal ile süslü tas ve maşrapa, ortası zümrüt ve yakut ile süslü bir tane arabesk yazı takımı..."

Hitap şekli: Kadınlar, kocalarını çağırırken ya da onlardan söz ederken "ağa", "efendi" ya da "çelebi" sözcüklerinden birini kullanırlardı. Evde koca karısını "Hu!" diye çağırır, kocasını duyan kadın ona "Ya hu!" diye cevap vererek kendisini işittiğini belli ederdi. Çocuklar annelerine "nene hatun", babalarına "ağaaba, ağbaba" diye hitap ederlerdi. Daha sonraki yıllarda çocuklar babalarına "Efendi baba", "Beybaba", "Beyba" diye de hitap etmişlerdir.

Ev-konak-hane-saray-kapı: İşveçli bir yazar, bu konuda o dönemle ilgili olarak şunları yazar: "Evler, her tarafta ahşap yapılır ve kırmızı kiremitle örtülür. Taş yapılar sadece umuma ait binalar, camiler ve saraylardır. Çoğu evde araba kapısı vardır. Mutfak ve kiler daima zemin katta olur, kadınların yaşamının çoğu buralarda geçer. Hemen her evde mutlaka su vardır, sarnıç vardır, kuyu vardır. Bazı evler umuma yapılmış çeşmelerden de faydalanır. Kentlilerin konutuna **"ev"**, ileri gelenlerin büyük konutlarına **"konak"** ya da **"hane"** denir. **"Saray"** ise padi-

şahın ve sadrazamın oturduğu mesken için kullanılır. Halk, sadrazamın sarayına **"paşa kapısı"** da der. Devlete ait resmi binaların çoğuna da **"kapı"** denir. "Ağa kapısı", "Defterdar kapısı" gibi..."

Evlerde temizlik: Aynı yazar, bu konuda da şu bilgileri verir: "İleri gelenlerin evinde de, alelâde vatandaşın evinde de, tahta kaplı olan bütün döşemeler ayrıca halı döşelidir. Evin geri kalan kısmı her hafta büyük bir titizlikle yıkanır; hiçbir zaman, hiçbir tarafta en küçük bir pislik, toz, çamur görülmez. Çünkü erkek olsun, kadın olsun, hangi rütbe ve mevkide olursa olsun, eve girerken papuçlarını merdivenin alt ucunda çıkartır."

Türk kadınlarının rağbet ettiği kumaşlar vs... Yine İşveçli yazar, bu konuda şöyle diyor: "Türkiye'de son derece güzel, ipekli ve pamuklu kumaşlar yapılmaktadır. Bazıları sade, bazıları simli veya sırmalıdır. Ankara ve İstanbul'un müslinleri, Ankara, Tosya ve Kahire'nin deve tüyü; sof, serj, şal kumaşları; Sakız'ın (Sakız adası) "hâre" denen ince ipeklileri ve sandalları; Manisa'nın "alaca" denilen keseleri; Tokat ve Kastamonu'nun basmaları; Bursa ve Selanik'in "bürümcük" adı verilen sofa yastıkları ve ince tül örtüleri; İzmir ve Selanik'in müslin, yemeni, çember, sim, sırma ve halıları; Kuzey Afrika ülkelerinin ihram, fes ve seccadeleri; ayrıca sarı, kırmızı ve siyah marokenleri; bakır ve demirden her çeşit âlet; şâhâne simli ve sırmalı işlemeleri; renkli ipeklileri çeşitli mücevher işleri, bakır eşya; bıçak ve kılıçları; top, tüfek ve tabanca dökümleri vs..."

Çengiler ve âlemleri: İşveçli yazar, "çengi" sözcüğünü bilmediği için olacak, onlardan "oyuncu kız-

lar" diye söz ediyor ve şöyle diyor: "Oyuncu kızlara gelince, bunların çoğu esir kızlar yahut Müslüman çalgıcıların karılarıdır. Bunlar asla umumi yerlerde görülmezler. Sadece davet edildikleri evlere giderler. Dansları oldukça hareketlidir. Oyuncu erkeklerden (Köçek demek istiyor herhalde) daha cüretli hareketler yaparlar. Sarayda olduğu gibi devlet ileri gelenlerinin haremlerinde de daima dans etmesini bilen cariyeler vardır. Hem efendilerini, hem de hanımlarını eğlendiren onlardır. Ancak bütün bu oyunların asla başkasını rahatsız etmeyecek, dikkatini çekmeyecek şekilde oynandığını da belirtmek gerekir. Zaten evinde çalgı çaldıracak veya oyuncu oynatacak kimseler izin almak zorundadır. Bu izin de daima para ödeyerek alınır. Bunu yapmayanlar, izin için verecekleri paradan daha çok ceza ödemek zorunda kalırlar. Bu ücret, icracıların sayısına göre değişir. Toplanan para, Yeniçeri Ağası ve Bostancıbaşı'nın en önemli gelirleri arasındadır. Ülkede yaşayan Hıristiyanlar bu konuda, Müslümanlar kadar baskı altında değildir. Hıristiyanların hemen hepsi, ama yaradılış bakımından daha neşeli olan Rumlar sık sık eğlenceler tertip ederler. Hemen hemen bütün Rum kadınları çalar ve oynar. Sadece evlerinde değil, kırlarda da oynarlar. Birçok Rumların evinde Fransız, İngiliz, Alman usulü danslar da oynanır. Ancak bunlar, ailenin kutlanacak günleri için tertip edilir."

Yemin-boşanma-köle azadı: Eğer evli bir kimse, ikinci bir defa evlenmeyeceğine yemin ederse, karısını boşadıktan sonra evlenebilir ama, bu ikinci karısı meşru olmakla birlikte, miras hakkından yoksun olurdu. Bir erkek, birlikte yaşadığı cariyelerini

azad edeceğine yemin etmişse, yemin ettiği sırada sahibi bulunduğu cariyelerden hangisine yakın ise, onu azat edip yeminini yerine getirmesi gerekti.

Dört karı sahibi olan bir erkek, ortadan bir lafla, karılarından birini boşayacağına yemin ederse, yemin, ancak son karısı için geçerli olurdu. Aynı şekilde, birçok kölesi bulunan bir adam, kölelerinden birini azad ettiğini söylerse, son almış olduğu köle azad edilmiş olurdu.

Eğer bir kimse, çocuk doğurduğu takdirde karısını boşayacağına veya cariyesini azad edeceğine dair yemin etmişse, doğan çocuk ölü bile olsa, yeminini tutup karısını boşamak ya da cariyesini azad etmek zorundaydı.

Yemek yeme ve sofra âdabı: Yine bir yabancı yazar bu konuda şunları anlatır: "Türkler pek az balık yerler, hele midye, istakoz, karides vs asla sofralarında görülmez. Domuz etine gelince, asla ağızlarına koymazlar.

Doğu ülkelerinde pek lezzetli ve bol olan sebze, meyve, hamur işleri ve süt ürünleri ve şekerlemeler çok sevilir ve yenilir şeylerdi. Osmanlılar'da genellikle kuzu etinden yapılan kızartmalar sofraya küçük parçalar halinde gelirdi. Bıçak ve çatal kullanmaya gerek kalmazdı. Kümes hayvanları o denli iyi pişirilirdi ki, insan rahatlıkla parmaklarıyla koparıp koparıp yiyebilirdi. Kıymalı yemekler de revaçtaydı; lahana, enginar, kereviz, kabak, hıyar, asma yaprağı gibi... Asma yaprağından, tabii tazesinden, kışın da salamurasından çok güzel dolmalar yapılırdı.

Börek, Osmanlı Türklerinin çok sevdiği bir yemekti. Sebzeli, etli, meyveli hatta reçelli olarak (son

ikisi tatlı türüne girer) muazzam büyüklükteki tepsi ve sinilerde pişirilirdi.

Bir Avrupalı yazar, tuttuğu günlükte bu konuda şunları anlatır: "Çoğu Arap kökenli olan ahçılar özellikle dolma ve börek pişirmede çok mahirdi. Doğrusunu söylemek, gerekirse, Müslümanların sofrasında Avrupalılar'ın hoşlanmayacağı bir tek şey vardır; zeytinyağı ya da tereyağı ile yapılan bastılar. Çünkü bu iki madde memlekette biraz ihmal edilmiştir. Ve nihayet her çeşit yemeğin hazırlanışı oldukça basittir. Müslümanlar baharata da fazla düşkün değildir. Acılı salçalar, hardal vs sofralarında pek görülmez.

Toplu olarak yemek yemeyi bilmezler. Hemen hemen her evde ve bilhassa seçkin kimselerin evlerinde, erkekler, karılarından ayrı olarak yemek yer. Günde iki öğün yemek vardır. Sabahleyin saat on ile on bir arasında öğle yemeği, akşamleyin güneşin batmasından yarım saat önce de akşam yemeğini yerler. Ailenin babası hemen hemen daima yalnız başına yer. Yaşları ve durumları ne olursa olsun, çocukları nâdiren onunla birlikte sofraya oturur. Bu, doğrudan doğruya babaya hürmetin bir nişanesidir. Hatta birçok evde sofrada dede, baba ve amcaya onlar hizmet eder. En sık rastlanan misafirler, ebeveyn, pek yakın dostlar ve fazlaca iş yapılan müşterilerdir.

Çocuklar yemeklerini birlikte yerler. Kadın da yemeğini kendi harem inde yer. Eğer kızları varsa, yemeği birlikte yerler. Haremde birden fazla eş varsa, her birinin ayrı sofrası olur; esasen her eşin ev masrafları diğerinden mutlak bir biçimde ayrıdır. Bu düzen, aileyi, kıskançlığın kötü neticelerinden korur. Zaten iki kadının aynı evde oturmasının örneğine

nadiren rastlanır. Eğer, anne, kızkardeşler, teyzeler, yiğenler aynı ikâmetgâhta birleşmişlerse yemeklerini yine ayrı ayrı yerler, meğer ki birbirlerine çok candan bağlı olalar. Haremde çalışan cariyeler ise, hep birlikte yemek yer. Eğer sayıları kalabalıksa onlar için birkaç sofra kurulur. Uşaklar da aynı şekilde hareket eder. Ancak onlar "selamlık" denen kısımdadır. Selamlık evin erkeğinin ve erkek üyelerinin oturmasına ayrılan yerdir.

Sofralar daima dört yahut en fazla beş veya altı kişiliktir. Avrupa'daki sofralarla asla kıyaslanamaz. Çünkü hiçbir Müslüman'ın evinde yemek odası yoktur. Yemek vakti gelince herkesin bulunduğu dairede veya odada sofra kurulur. Münasip havalarda çoğu, evlerin daha ferah yerlerinde, hatta bahçelerdeki köşklerde yemek yerler. Bu iş onlar için çok da kolay olur. Çünkü sofra servisi fazla teklif tekellüfe ihtiyaç göstermez. Yemek vakti geldiği zaman uşaklar başlarının üstünde taşıdıkları tepsilerde sıralanmış yemekleri getirip ve o gün yemek odası vazifesi görecek odanın kapısına bırakırlar; bunlarda sekiz, on, on iki kap yemek bulunur. Üzerinde yemek yenen tablalar kalaylı bakırdan yapılmıştır, küçük ve yuvarlaktır. Bunlara **"sini"** denir. Siniler, küçük sehbaların üzerine konur. Sininin ve sehpanın altına, temizliği korumak için beyaz yahut desenli büyük bir örtü serilir. Evin efendisiyle birlikte bir veya iki dostu, diz çökerek sofraya otururlar; bazen de bir ayaklarını sofranın altına uzatırlar; diğerleri de iskemle vazifesi gören yastıklara oturarak sofranın etrafında sıralanırlar. Eğer davetliler çoksa o zaman ayrı bir veya iki sofra daha kurulur.

Bu yemeklerde büyük bir sadelik hâkimdir. Ne

örtü, ne tabak, ne çatal ne de bıçak vardır. İki yahut üç çeşit olmak üzere ekmek dilimleri bu masalara serpiştirilmiştir; ayrıca basit bir tuzluk, ağaç veya bakır kaşıklar ve beş altı tane de küçük tabak vardır. Bunlarda salata, zeytin, reçel ve "turşu" denen, sirke içinde dinlendirilmiş hıyar, kereviz veya diğer sebzeler bulunur. Diğer yemeklere gelince; yemekler sofraya teker teker getirilir ve sofranın ortasına konur. O sırada sofraya hizmet eden, evin efendisine ve misarfirlerine iki ucu işlemeli bir peçete verir. Sofraya oturanlar bunun bir ucunu omuzuna alır, diğer ucunu da göğüs ve dizlerine örterler. Ayrıca herkese birer tane de alelâde peçete verilir, bu da parmakları kurulamak içindir ve sık sık da kullanılır; çünkü elin iki parmakları çatal vazifesi görür.

Yemek gelir gelmez, başta ev sahibi olmak üzere herkes elini tabağa uzatır. Servis süratlidir; yemekler büyük bir bollukla birbirini takip eder. Öyle ki, sofradakiler her yemekten ancak iki, üç, dört lokma alabilir. Zengin konaklarında her öğünde yirmi, yirmi beş çeşit yemek bulunur. Sofraya en önce çorba, en sonra da pilav gelir. Bu milli yemek, haşlanmış pirinçle yapılır, bazı defa pilava kuzu, koyun veya tavuk eti de katılır. Kaşık, sadece bu iki yemekte kullanılır.

Pilavdan sonra ince ince dilimlenerek hoşaf kâsesinin etrafına sıralanan küçük tabaklara konmuş çeşitli peynirler gelir. Müslüman'ların yemek üstüne yedikleri başlıca soğukluk budur; yemek üstüne asla meyve yemezler. Yazın üzüm, incir ve kavun sofrada görülür, bir de sirke, sarmısak ve zeytinyağıyla yoğurt katılarak yapılan hıyar salatası (cacık demek istiyor). Ancak bunlar da küçük tabaklar içinde, çor-

bayla beraber gelir, ordövr yerini tutar. Yemek sırasında canı isteyen yer. Diğer bütün meyveler öğle yemeğinde ve ikindi vakti yenir.

Bütün yemeklerin sonunda gelen "hoşaf", sulu, tatlı bir içecektir. Elma, armut, erik, kiraz, kayısı, kuru üzüm, çam fıstığı ve daha başka meyvaları, bol şekerli su içinde pişirmekle yapılır. Varlıklı evlerde, hoşafa bazan gülsuyu, portakal çiçeği suyu, misk esansı da katılır. Hoşaf geldiği zaman, sırf hoşaf için kullanılan fildişi kaşıklar da gelir. Herkes aynı kâseden birkaç kaşık hoşaf içer. Bu, yemekte kullanılan tek içkidir. Zaten sofrada su içmek isteyenler pek azdır, hele kışın. Su, kristal sürahiler içinde sofraya getirilir. Yalnız sürahinin içine buz atarlar; bazıları birkaç damla gülsuyu damlatır. Avrupa'da bir şey içen, başkasının sıhhatine içer. Halbuki Türkler'de durum aksi. -İster sofrada olsun, ister olmasın- içenin yanındakiler sağ ellerini göğüslerine veya başlarına götürerek içene "âfiyet ola" veya "âb-ı hayât ola" der. Bu âdet, bütün millette ve bilhassa seçkin şahıslar arasında yaygındır.

Yemeklerin başında ve sonunda dinin emrettiği şekilde kısa bir dua okunur. Sofraya hiçbir zaman eller yıkanmadan oturulmaz. Sofradan kalkınca da sakal ve bıyık mutlaka sabun köpüğü ile temizlenir. Bu bir çeşit abdest almaktır ki, buna bütün Müslümanlar sadece şeriat bakımından değil, temizlik bakımından da uyarlar. Bunun için yemeklerden önce ve sonra hizmetçiler ev sahibinin ve bütün misafirlerinin ellerini yıkamasına yardım ederler. Biri **"peşkir"** verir, bunu elini yıkayacak olan dizlerine, örter, bir başkası sol elinde gümüş, yahut kalaylı bakırdan bir **"leğen"** getirir ve sağ eliyle de aynı metalden yapılmış

olan "ibrik"ten su döker. Bir üçüncüsü de her tarafı işlemeli bir havlu tutar. Bütün misafirlere aynı şekilde hizmet edilir, misafirler uzun bir koridor boyunca dizilerek, büyük bir ciddiyet içinde sıralarının gelmesini beklerler. El yıkamaya önce gençlerin başlaması, yaşlıları sofrada bekletmemek için hürmet icabıdır. Yemekten sonra **çubuk** (tütün içmek için) ve kahve ikram edilir. Böylece yemek tamamlanmış olur.

Bu kurallar bütün imparatorlukta geçerlidir. En alt tabakadan saray adamlarına kadar herkes bunu uygular. Kurallar, erkeklere mahsus olan "selamlık" ve kadınlara mahsus olan "harem"de de aynıdır.

Müslüman Türkler genellikle az yemek yer, ama insanoğlunun ana gıdası saydıkları ekmeğe karşı sonsuz bir hürmetleri vardır. İlahi nimetlerin en değerlisi olarak gördüklerinden, ekmekten daima özel bir saygı ile söz ederler. En küçük bir ekmek parçasını evde bir yer de veya sokakta gören bir Türk, isterse en yüksek rütbede olsun, mutlaka alıp öper, sonra cebine koyar yahut ayaklar altında kalmayacak bir köşeye bırakır. Hatta birçokları, sofrada, yemeğe başlamadan önce, ekmeği öpüp başlarına koyarlar.

En fazla beğenilen ekmek, yuvarlak ve yassı olan **"pide"** yahut **"fodla"**dır. Diğer bir ekmek çeşidi "somun"dur. Sarayın ekmeği diğer ekmeklerin hepsinden üstündür. Bu ekmek doğrudan sarayda yapılır.Bu ekmeğe **"has ekmek",** pişirildiği fırını da **"has fırın"** denir.

Dinen yasak olduğundan Müslüman Türkler kesinlikle şarap içmez, içmeyi günah sayarlar. Bununla birlikte sayıları az da olsa ülkede şarap içenler ta-

mamiyle yok değildir. Başta gelen içecekleri, bal, şeker, limon, portakal, ağaç kavunu, menekşe, gül, safran, ıhlamur suyundan yapılmış şerbetlerdir. Şerbetlerin içine bazen de lezzetini arttırmak için misk, amber, sarısabır gibi çeşitli kokular da katılır..."

ÜNLÜ OSMANLI SARAY KADINLARI

1300-1924 yılları arasında dünya tarih sahnesinde görülen Osmanlı imparatorluğu'nda, bu süre içinde 36 padişah gelip geçti. Bunların çok sayıda eşleri vardı. Osmanlı saray kadınları uzun yıllar devlet ve siyaset işlerine karışmadılar. Belki de gelenek, görenek, din kuralları, harem yaşamının üslubu buna neden oldu. Ancak, 1541'den 1687'ye kadar ve daha az olarak bu tarihten sonra da saray kadınları Osmanlı tarihinde gerçekten önemli roller üstlendiler. Amerikalı yazar A. Lytle Croutier, **Harem, the World Behlnde the Vell** adlı yapıtında, bu konuda şunları yazar: "Haremli kadınların devlet işlerine burunlarını sokmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çökme nedenlerinden biridir. Ne garip, bu olgu, imparatorluğun en görkemli dönemi olan Muhteşem Süleyman çağında (1520-1566) başladı. Kadınlar o dönemde Hürrem Sultan ile birlikte Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Eski Saray'dan, Topkapı Sarayı haremine taşındılar (1541). İktidar mevkiine daha da yaklaştılar. Böylece hanım sultanlar saltanatı başlamış oldu. Bu dönem, yaklaşık bir buçuk yüzyıl, **Kösem Sultan** ile **Turhan Sultan** arasındaki çatışmaya kadar sürdü (1687).

Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra padişahlar bir daha ordunun başında sefere katılmadılar,

haremlerinin sinesine çekildiler. Ellerini-eteklerini dünya sorunlarından çekerek zamanlarının çoğunu kadınlarla beraber geçirmeye başladılar. Elbette bu içe kapanıklık, onların iktidar yeteneklerini önemli ölçüde azalttı. Padişahların yerine hanım sultanlar, çeşitli derecelerde devlet erkânını etkilemeye başladılar. Bunu da rüşvet ve mevki vererek sağladılar. III. Mehmet'in 1603'te ölümünden sonra bir dizi çocuk, padişah ve aklî dengesi bozuk sultan, giderek kadınları tahtlarının ardındaki gerçek iktidar haline geldi.

Bu kadınların zor durumlardan avantajlı durumlara geçmelerini görmek, gerçekten büyüleyicidir. Her imparatorluğun başından perde arkasında rol oynayan efsane kadınlar gelip geçmiştir. Fransa'da Madam Pampadur, Çin'de dul imparatoriçe Yug-Şu gibi... Fakat hiçbir ulusun tarihinde, kadınların iktidar dizginlerini ele aldıklarını göremeyiz, hatta gizli de olsa. Osmanlı hareminin kadınları, lüks hapishanelerinden çıkıp **Divan**'a egemen oldular ve bütün sarayı diledikleri gibi parmaklarında oynatmayı başardılar. Haremağalarının aracılığıyla sadrazamlarla ve diğer siyasal ağırlıklı kişilerle ilişki kurarak, hatta zaman zaman perdenin ya da kafesli pencerenin ardından kendileriyle bizzat görüşerek aktardılar. Yalnız sarayı tanımakla kalmadılar, bütün dünyayı keşfettiler ve düşmanlarını altetmeyi, dostlarını yüceltmeyi bildiler.

Eyalet valilerini seçtiler, hatta hatta yabancı ülkelerde entrikalara kalkıştılar.

Örneğin Korfu Valisi Baffo'nun kızı Venedik'e giderken Türk korsanları tarafından kaçırılıp Sultan Murat III'ün haremine satılmıştı. Sonradan **Safiye Sultan** adını alan bu kadın intikam almak için Vene-

dik çıkarlarını kollamaya kararlıydı. O kadarki, Venedik gemileri Türk donanmasına zarar vermeye başladıklarında, Sultan'ın doğduğu yer olan Saint Mark'a saldırmaktan vazgeçirmeyi, hatta Venedik'e özellikle ticari avantajlar sağlanmasını bile becerecekti.

Gerek Venedik elçisi, gerekse Catherine de Medici, Safiye Sultan ile saraya kumaş ve mücevher getiren bohçacı kadınların dizginlerini eline geçirmiş **Kiraz** adlı bir Yahudi aracılığıyla ilişki kurabiliyorlardı. İngiltere Kraliçesi Elizabeth I'in gönderdiği armağanlardan başı dönen Safiye Sultan, İngilizler'e de gerek siyaset, gerekse ticaret alanlarında yardım önerisinde bulundu. Hatta kralice ile kişisel yazışmalara bile girişti, ki Osmanlı yasasına göre bu, vatana ihanetti. Sultan Mehmet III, annesi olan **Safiye Sultan**'ın karanlık işlerinin farkındaydı, ama bunlara pek burnunu sokmaya cesaret edemiyordu.

Yine de Safiye Sultan'ın ömrü acı bir sonla noktalandı. Yatağında boğularak öldürüldü. Bir Ceneviz gazetesi, bu kadının ölüm haberini şöyle duyurdu (Ceneviz, Venedik'e rakip bir şehirdi): "Bu günahkâr yaşlı kadın ve sefil sultan, katledildi: **La stata assasine aquella Sultana, che si chiama La Sporca, che le fu una vecchia materola.**"

Şimdi de Osmanlı tarihinde iz bırakmış saray hanımlarından önde gelenlerinin hayat öykülerine muhtasar (kısa), bazılarınınkine biraz mufassal (geniş) olarak göz atalım.

Safiye Sultan - Osmanlı padişahı III. Murat'ın başkadını. Venedik'te 1550'de doğdu, İstanbul'da 1605'te öldü. Asıl adı **Cecilia Baffo** idi. Venedikliler'in Korfu valisi Baffo'nun kızıydı. Gezmek için de-

niz yoluyla Venedik'e giderken, yolculuk ettiği gemi Türk korsanlarının saldırısına uğradı, esir alınarak Manisa'da o sırada sancak beyi olan Murat'a (sonradan III. Murat) sunuldu. Baffo, **Safiye** adını alarak Murat'ın haremine girdi. III. Murat padişah olunca (1574) padişah ile birlikte Topkapı Sarayı'na yerleşti. Saray'da valide Sultan Nurbanu ile acımasız bir üstünlük savaşımına girişti. Bu savaşımda Kanuni'nin kızı Mihrimah ile görümoeleri İsmihan ve Gevherhan sultanlar valide sultanın yanında yer aldılar. Padişah III. Murat da Safiye Sultan'ı ihmal edip çok sayıda cariye ile ilişki kurdu, eğlence ve sefahate daldı. Ancak, Mihrimah ve Nurbanu sultanlar öldükten sonra Safiye Sultan saraya tamamen egemen oldu, devlet işleriyle de yakından ilgilenmeye başladı. Kocası Murat III ölüp yerine oğlu III. Mehmet geçince Valide Sultan sıfatıyla devletin iç ve dış işlerinde önemli roller oynamaya başladı (1595). III. Mehmet'in yerine geçen torunu I. Ahmet tarafından Eski Saray'a gönderildi (1603) ve burada iki yıl yaşadıktan sonra öldü. Çeşitli camiler, çeşmeler yaptıran Safiye Sultan, Eminönü'ndeki Yeni Cami'nin de temellerini attırmış, ama cami, çok sonraları Turhan Sultan tarafından tamamlattırılıp ibadete açılmıştır.

Kösem Sultan - Osmanlı padişahı I. Ahmet'in kadınlarından, IV. Murat ile Sultan İbrahim'in annesi, Valide sultanların en ünlüsü. Bosna kökenli bir papazın ya da bir Rum'un kızı olduğu söylenir. Küçük yaşta saraya alındı ve kendisine **Mahpeyker** adı verildi. Tarihe, zarif, zeki, akıllı, dengeli, inatçı bir saray kadını olarak geçti. 1610'da I. Ahmet'in haremine girdi ve ve onun önde gelen kadınları arasında yer aldı. Hükümdar öldükten sonra şehzade Genç Osman'ın yerine aklî dengesi yerinde olmayan I. Mus-

tafa'nın geçmesi için çaba sarfetti. I. Mustafa tahttan indirilip II. Osman padişah olunca Eski Saray'a gönderildi ve oğlu IV. Murat tahta çıkıncaya kadar (1623) orada kaldı. Murat, daha 12 yaşında olduğundan Topkapı sarayına hem Valide Sultan, hem de bir tür "saltanat naibi" olarak döndü. On yıl süre ile devlet içinde söz sahibi tek kişi oldu. 1633'ten sonra IV. Murat iktidarı fiilen ele alınca geri planda kaldı. Ancak, Murat'ın ölümünün (1640) ardından öteki oğlu İbrahim tahta geçince yeniden Valide Sultanlık mevkiini elde etti. Ancak, İbrahim'in kendisini öldürtmeyi ya da sürgüne yollamayı düşündüğünü öğrenince kendi öz oğlunu tahttan indirtip öldürterek yerine torunu IV. Mehmet'in çıkması için uğraştı. 1648'de "Validei Muazzama" ünvanıyla sarayda yeniden iktidarı ele geçirdi. Başta gelini ve IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan'ı ve öteki karşıtlarını ortadan kaldırmak için hazırlıklara girişti. Çocuk yaştaki padişahı öldürtmek için yeniçeri kethüdası Kara Murat Ağa ile planlar kurdu. Ancak, tasarladıkları öğrenilince 2 Eylül 1651 gecesi baş Lala Uzun Süleyman ve adamları tarafından, 62 yaşındayken yatağında boğularak öldürüldü. Dairesindeki eşyaları ve değerli mücevherleri yağmalandı.

Kösem Sultan büyük servet sahibi olmuştu. Ülkenin çeşitli yerlerinde ve İstanbul'da çok sayıda cami, medrese, hamam, imaret vs yaptırmış, muhtaçlara maaş bağlamış, yetim kızların çeyizlerini sağlamıştır.

Mahfiruze Hatice Sultan - Osmanlı padişahı I. Ahmet'in kadını, II. Osman (Genç)'ın annesi, Doğum yeri bilinmiyor, 1621'de İstanbul'da öldü. Oğlu, II.

Osman tahta çıkınca (1618) Valide sultan olarak devlet ve siyaset işlerine karışmak istediyse de Kösem Sultan tarafından engellenerek ikinci plana itildi.

Turhan (Hatice) Sultan-Osmanlı padişahı İbrahim'in hasekisi, IV. Mehmet'in annesi. 1627'de Rusya'da doğdu, 1683'te İstanbul'da öldü. Tatarlar tarafından 12 yaşındayken esir alınarak Kör Süleyman Paşa tarafından Kösem Sultan'a armağan edildi. İbrahim'e odalık olarak verildi (1640). İbrahim ölünce tahta yedi yaşındaki oğlu IV. Mehmet çıktı (1648). Bu durumdan yararlanmak isteyen ihtiraslı Kösem Sultan, Eski Saray'a gitmeyip "Validei Muazzama" ünvanıyla Topkapı Sarayı'nda kaldı. Kösem ve Turhan sultanlar arasında müthiş bir çekişme ve mücadele başladı. Kösem'in padişahı, Turhan'ı ve yandaşlarını öldürtmek için hazırladığı plan ortaya çıkarılınca Validei Muazzama hayatından oldu ve Osmanlı sarayında dizginler Turhan Sultan'ın eline geçti (1651). Turhan Sultan, bu olayın ardından bir süre sonra sadrazamlığa Köprülü Mehmet Paşa'yı getirtti (1656). Ve bu tarihten başlayarak kendisini hayır işlerine verdi; türbesi, inşaatını tamamlatıp ibadete açtırdığı Yeni Camiin bitişiğindedir.

Ematullah Gülşah Kadın - Osmanlı padişahı III. Ahmet'in başkadını. 18. yüzyıl başlarında İstanbul'da öldü, nerde doğduğu bilinmiyor. 1705'te Fatma Sultan'ı dünyaya getirdi. Kocasına hep destek olduysa da devlet ve siyaset işlerine fazla karışmadı. Simkeşhane'de mescit, okul, çeşme ve sebil yaptırarak tüm servetini bu yaptırdıklarının vakfına bıraktı. III. Ahmet tahttan indirildikten sonra Eski Saray'a taşındı ve orada öldü.

Saliha Dilaşup Valide Sultan - Osmanlı padişahı Sultan İbrahim'in kadını, şehzade Süleyman'ı (Sonradan II. Süleyman) dünyaya getirdi (1642). Çok saf ve biraz da dengesiz olan Saliha Sultan'ın bu durumundan yararlanmak isteyen Kösem Sultan, onun aracılığıyla, kıskandığı diğer gelini Turhan Sultan ile Veliaht şehzade Mehmet'i ortadan kaldırmak istedi. Ancak, Saliha Dilaşup Sultan'ın boşboğazlığı yüzünde hazırlanan plan sarayda duyulunca Kösem ortadan kaldırıldı Saliha Dilaşup da gözden düştü (1648). Gönderildiği Eski Saray'da tam 39 yıl gözden ırak yaşadı. IV. Mehmet tahttan uzaklaştırılıp kendi oğlu II. Süleyman padişahlığa geçince (1687) Valide Sultan sıfatıyla Topkapı'ya döndü. İki yıl sonra öldü. Öldükten sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesine gömüldü.

Mihrimah Sultan - Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan kızı. 1522'de İstanbul'da doğdu, 1578'de aynı yerde öldü. Kanuni tarafından, hayatta kalan tek kızı olması nedeniyle çok sevilip şımartıldı. Çok iyi bir eğitim gördü. Gelinlik çağı gelince Kanuni kızını Diyarbakır Beylerbeyi Rüstem Paşa ile evlendirmek istedi. Rüstem Paşa'yı çekemeyenler padişaha onun cüzamlı olduğunu ihbar ettiler. Kanuni, ihbarın gerçek olup olmadığını saptamak için Diyarbakır'a bir hekim gönderdi. Hekim, Rüstem Paşa'nın üzerinde o zamanlar "kehle" denilen bir bit görünce, cüzamlılarda bit olamayacağı inancından hareketle, Kanuni'ye Paşa'nın cüzam olmadığı haberini iletti. Bu haber üzerine Mihrişah ile Paşa evlendiler (1539). Bir bit yüzünden saraya damat olarak ikbale erişip yükseldiği için Rüstem Paşa "Kehle-i İkbal (İkbal Biti") lakabıyla anıldı.

Bu tarihten itibaren Osmanlı sarayında Hürrem Sultan-Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa üçlüsü önemli rol oynadılar, çeşitli entrikalar düzenleyip uyguladılar. Kanuni'den sonra sırf Hürrem Sultan'ın oğullarından biri padişah olsun diye şehzade Mustafa katledildi (1553). Durumun gerçek yüzünü öğrenen Kanuni, Rüstem Paşa'yı sadrazamlık görevinden azletti. Mihrimah, daha sonra Şehzade Selim ile Şehzade Bayezit arasındaki mücadelede Bayezit'i tuttu. Bayezit' İran'a sığınınca Eski Saray'da oturmak zorunda kaldı. Oradayken bile babası üzerindeki etkinliğini sürdürdü. Selim II ve Murat III dönemlerinde de sarayın ve haremin sözü en çok geçen kadınları arasında yer almayı başardı. Mihrimah Sultan, servetinin çoğunu cami, medrese, hamam gibi hayır kurumlarına sarfetmiş, Mekke'ye su getirtmiştir. Üsküdar İskele Meydanı'ndaki iki minareli cami de onun tarafından yaptırılmıştır.

Mihrişah Sultan- III. Mustafa'nın başkadını, Şah Sultan ve Şehzade Selim'in (Sonradan III. Selim) annesi. Nerde, ne zaman doğduğu bilinmiyor, 1805'te İstanbul'da öldü. Oğlu III. Selim tahta çıkınca (1789) valide sultan olarak Topkapı Sarayı'na yerleşti. Devlet işlerinden uzak durarak kendisini hayır kurumlarına adadı, birçok okul, çeşme, sebil yaptırdı, birçoğunu tamir ettirdi. Eyüp'teki türbesinde gömülüdür.

Hürrem Sultan- Kanuni Sultan Süleyman'ın başkadını. 1504/1505'te doğdu, İstanbul'da 1558'de öldü. Slav kökenlidir. Batılı kaynaklarda adı Roxelane, Ruziac, Rosa vs olarak geçer. Hammer'e göre ise Galiçyalı bir papazın kızıdır. Cariye olarak sara-

ya girip yetiştirildikten sonra I. Süleyman'a sunuldu. Ondan bir erkek çocuğu olunca padişah tarafından nikâhlandı. Bu durum şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran Sultan'ı sinirlendirdi ve kıskandırdı. İki kadın arasında acımasız bir mücadele başladı. Bu mücadele padişahın annesi Hafsa Valide Sultan'ın aracılık etmesiyle fazla büyümeden yatıştırıldı. Hafsa Sultan'ın ölümünün ardından Hürrem, sarayın tek yetkili kadını oldu, Mahidevran Sultan'ı oğlu şehzade Mustafa'nın yanına göndertti. Sadrazam İbrahim Paşa'yı da öldürterek damadı Rüstem Paşa'yı bu göreve getirtti. Ardından saltanat yolunu kendi oğullarına açmak için şehzade Mustafa'yı da katlettirdi. Hayatının sonuna kadar saraydaki gücü ve iktidarı sarsılmadı. Çeşitli hayır kurumları yaptırdı. Edirne'de hastalanarak öldü. Kanuni tarafından yaptırılan türbesi Süleymaniye avlusundadır.

Kaya Sultan-Osmanlı padişahı I. Murat'ın kızı, Melek Ahmet Paşa'nın eşi. İstanbul'da 1632'de doğdu, aynı yerde 1659'da 27 yaşında öldü. Babası IV. Murat onu kadeh arkadaşı ve çok sevdiği Silahtar Mustafa Paşa ile evlendirmek istediyse de sadrazam Kara Mustafa Paşa buna şiddetle karşı çıkınca vazgeçti. 13 yaşındayken Melek Ahmet Paşa ile evlendirildi. Gerdek gecesi, babasından daha yaşlı bir adamı karşısında görünce Kaya Sultan çok korktu ve kocasını günlerce yanına yaklaştırmadı. Bununla birlikte, sonraları Melek Ahmet Paşa ile mutlu bir yaşam sürdü. Eyüp Yalısı'nda Fatma Hanım Sultan'ın doğumunu yaparken cahil ebeler yüzünden öldü. Evliya Çelebi, ünlü Seyahatnamesi'nin V. cildinde onun hamileliğinden, gördüğü düşlerden ve ölümün-

den uzun uzun söz eder. Ölünce amcası Sultan İbrahim'in Ayasofya'daki türbesine gömüldü.

Rabia Ematullah Gülnuş Sultan - IV. Mehmet'in başkadını, şehzade Mustafa ve şehzade Ahmet'in annesi. 1642'de Girit'te doğdu, 1715'te Edirne'de öldü. Deli Hüseyin Paşa'nın Girişt seferi sırasında esir alınarak Osmanlı sarayına sunuldu ve IV. Mehmet'in başkadını olmayı başardı. İki şehzadenin doğumundan sonra saraydaki ve haremdeki konumu güçlendi. Kocasından kıskandığı Gülbeyaz adlı cariyeyi öldürttü. Kayınvalidesi Turhan Sultan öldükten (1682) sonra saraydaki gücü daha da arttıysa da devlet işlerine karışmamayı yeğledi. Kocası tahttan indirilip (1678) hapse gönderilirken o da Eski Saray'a gönderildi. Oğlu II. Mustafa tahta çıkınca Valide Sultan sıfatıyla yeniden Topkapı Sarayı haremine döndü (1695). II. Mustafa'nın ölümünün (1704) ardından padişah olan öteki oğlu III. Ahmet döneminde de saraydaki nüfuzunu korudu. Oğlu ile birlikte gittiği Edirne'de öldü. Üsküdar'da yaptırdığı Yenivalide Camii haziresindeki türbesine gömüldü.

Ayşe Sineperver Kadın - I. Abdülhamit'in dördüncü eşi, IV. Mustafa ve Esma Sultan'ın annesi. Bir yıl kadar sürebilen valide sultanlığı döneminin bitiminde, oğlu IV. Mustafa'yı tahttan indirmeye gelen Alemdar Mustafa'ya karşı koyarak onunla tartıştı ve bu hareketi sonunda oda hapsine alındı. Oğlu tahttan indirildikten sonra Eski Saray'da bir köşeye çekildi ve gözleri kör oldu. Mezarı Eyüp'tedir.

Nakşidil Sultan - I. Abdülhamit'in kadınlarından ve II. Mahmut'un annesi. Martinique'de 1766'da doğdu, İstanbul'da 1817'de öldü. Martinique asıllı aile-

dendi ve asıl adı Aimèe de Rivery idi. Kuzeni Napolyon'un karısı Joshèpine'dir. Öğrenimini Fransa'da tamamlayıp ülkesine dönerken, içinde bulunduğu gemi Cezayir korsanları tarafından ele geçirildi. Esir olarak geldiği İstanbul'da satılarak saray haremine girdi. Abdülhamit I'in kadını oldu ve ondan II. Mahmut'u dünyaya getirdi. II. Mahmut tahta çıktıktan sonra Valide Sultan sıfatıyla birçok devlet işlerinde önemli rol oynadı. Osmanlıların Batı'ya açılma hareketlerini destekledi ve bu konuda oğlu II. Mahmut'u teşvik etti. Fatih'te yaptırdığı, kendi adıyla anılan türbeye gömüldü.

Nakşidil'in yaşam hikâyesi Yunan Kraliyet ailesinden Prens Michel de Grèce tarafından **"La nult du Sèrall"** adıyla romanlaştırıldı ve filme alındı. Roman, ülkemizde **"Gözde"** adıyla yayımlandığı gibi aynı addaki filmi de gösterildi (1990). Amerikalı kadın yazar A. Lytle Croutier, **"Harem, the World Behind the Veil"** adlı yapıtında Nakşidil için şunları yazar: "Mahmut II'nin saltanatı sırasında (1808-1839), havada bir "liberalizm" esti. Sultan annesi **Nakşidil Sultan,** efsaneleşen Aimèe de Rivery idi: Levanten korsanlar tarafından kaçırılan bu Martinik'li kadın, İmparatoriçe Josèphine de Bonaparte'nin yeğeni olan bir Fransız kızıydı. Fransa'ya öğrenime giderken kaçırılmış ve daha sonra Sultan Abdülhamit I'in haremine satılmıştı.

Aimèe, beklenmedik alınyazısına en iyi şekilde uyum sağladı, kendisini sultana kabul ettirdi ve daha sonra da Valide Sultanlığa yükseldi. Saltanatı sırasında Fransız kültürünü hareme sokmayı o başardı.

O günler, Boğaziçi'nde gece yarısı sefalarının yaşandığı, müzik ve raks günleriydi.

Aimée gibi kadınlar haremin sosyal yapısını yumuşatmaya yardımcı oldular, hatırı sayılacak kadar da çok özgürlük sağladılar. Haremağalarının sıkı gözetiminde de olsa, kadınların Kâğıthane'ye mesireye gitmelerine artık izin veriliyordu. Bazen de Göksu'ya uzanılıyordu. Preziosi'nin bir tablosunda, Valide Sultan'ın bizzat yaptırdığı mesirelerdeki çeşmelerden biri açık ve seçik görülür..."

Hümaşah Sultan (Telli Hasekl): Sultan İbrahim'in kadını. Çekiciliği, güzelliği ve zekâsı ile Sultan İbrahim'i kendisine sıkı sıkıya bağlamayı başardı. Saray ve harem geleneklerine uygun olmamasına, hatta karşı olmasına rağmen Sultan İbrahim onu kendisine nikâhladı. **Telli Hasekl** lakabını, düğününde giydiği çok şatafatlı ve gösterili giyim kuşamından ötürü oldu. Saray'da ve Harem'de Kösem Sultan'ın etkinliğine son vererek onun kent dışına sürülmesini sağladı. Sultan İbrahim tahttan indirilip öldürülünce (1648) Eski Saray'a gönderildi. Kayıtlara göre 1672 yılında, henüz sağdı. Nerde ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Hatice Sultan - III. Mustafa'nın kızı. İstanbul'da 1768'de doğdu, aynı yerde 1809'da öldü. I. Abdülhamit tarafından Seyit Ahmet Paşa ile evlendirildi (1786). Arnavutköy'de aldığı büyük arsa üzerine Alman mimar-ressam Anton İgnaz Melling'e ünlü Haticesultan Sarayı'nı (1809) yaptırdı. Çok köklü bir öğrenim görmüş, birkaç Batı dilini öğrenmişti. Türkiye'de ilk kez Latin harfleriyle Türkçe yazı yazan, Haticesultan'dır. Alman mimar-ressam Melling, Haticesultan sarayını yaparken Melling'e emirlerini Türkçe ama Latin harfleriyle bildirdi. Melling, Türkçe biliyor,

ama Arapça harflerden hiç anlamıyordu. Mısır çarşının Kasaplar bölümünde kendi adıyla anılan çeşmeyi de o yaptırdı. Eyüp'te Mihrişah Valide sultan türbesinde gömülüdür.

Cevrl Kalfa - Çerkes kökenli saray cariyesidir. İstanbul'da 1824'te öldü. III. Selim'i öldüren ve şehzade Mahmut'u öldürmek isteyenleri yüzlerine sıcak kül atarak durduran Cevri Kalfa'dır. Cevri Kalfa, şehzadeliği döneminde II. Mahmut'un halayığı idi. 28 Temmuz 1808 günü, IV. Mustafa'nın emriyle III. Selim öldürüldükten sonra, şehzade Mahmut'u da öldürmek isteyen IV. Mustafa yanlıları, Mahmut'un dairesinde koştular. Cevri Kalfa durumu anlayınca, Mahmut'u kurtarmak için mangalların içindeki kızgın külleri adamların yüzlerine serpip boşalttı ve şehzade için: "Damdan kaçırın, damdan!" diye bağırdı. Bu kargaşalık sırasında zaman kazanan Mahmut, damdan kaçarak ölümden kurtuldu. Daha sonra tahta çıkan II. Mahmut, Cevri Kalfa'nın bu fedakârlığını unutmadı ve kendisine yüklüce bir maaş bağladığı gibi çeşitli armağanlar verdi. Cevri Kalfa, servetini hayır işlerine sarfetti ve Üsküdar'da Nuh Kuyusu'nda bir cami, Büyük Çamlıca'da bir su kaynağı, Divanyolu'nda kendi adıyla anılan bir okul yaptırdı. Üsküdar'da Cevri Kalfa Camii haziresinde gömülüdür.

O DÖNEMLE İLGİLİ BAZI DEYİM VE TERİMLER

Bundan yaklaşık 300 yıl kadar önce (1695-1807) arası, bazısı günümüzde artık hiç kullanılmayan ya da çok az kullanılan birçok deyim ve terimi, konunun daha kolay anlaşılması için, alfabetik bir sırayla kısaca açıklamayı uygun gördüm:

Başıkbal: Padişahın odalıklarından (ikballerinden) en gözdesi.

Beşik alayı: Osmanlılarda padişahların çocuğu olduğunda valide sultanın ve sadrazamın hazırladığı törene verilen ad. Doğan çocuğa Hazine kethüdası tarafından hazinehanede yaptırılmış gümüş kabaralı, işlemeli, süslü bir beşik haremin Divan-ı hümayun tarafına bitişik kapısına kadar götürülürdü. Burada Kızlarağası, Hazinedarağa, Hazinevekili vd ağalar tarafından karşılanır, alınıp harem görevlilerine teslim edilirdi. Doğum, özel tezkirelerle (resmî yazışma) başta sadrazam tüm devlet önde gelenlerine bildirilirdi. Ayrıca, evlendikleri için saray dışında oturan sultanların (padişahların kızkardeşleri), Sadrazam, Şeyhülislam gibi devlet ricalinin aileleri lohusayı tebrik için saraya davet olunurlardı. Çocuk doğunca Padişah validesinin (annesinin) hazırlattığı (Valide Sultan yaşamıyorsa beşik ve takımı Padişahın en büyük kızkardeşi, o da yoksa hanedanın en yaşlı kadını tarafından hazırlanırdı) beşik ile yorgan ve puşîde denilen sırmalı beşik örtüsü eski saraydan yeni saraya taşınırdı. İşte asıl "beşik alayı" denilen tören buydu. Törende tüm devlet önde gelenleri hazır bu-

lunurdu. Doğumun altıncı günü ise, sadrazam tarafından altın ve mücevherlerle süslü bir beşik hazırlanır ve çocuk erkekse, buna bir de sorguç eklenirdi. Bu beşiğin Paşakapısı'ndan (Sadrazamların resmî makamlarının adı) Topkapı sarayına götürülmesi dolayısıyla da ayrıca tören düzenlenirdi. Lohusaya davetli hanımlar sarayda üç gün misafir edilirler ve bu arada çocukla annesine değerli armağanlar sunarlardı. Sadece Şeyhülislamın ailesi böylesi bir armağan sunmaya yükümlü değildi. Padişah tarafından da davetlilere armağanlar verilir, üç gün haremde kına geceleri ve eğlenceler düzenlenir, cariyeler tarafından sazlar çalınır, oyunlar oynanırdı. Doğumu, Kızlarağasının Oda lalası Silahtarağaya müjdeler, o da Enderun'a olayı ilan ederdi. Çocuk erkek ise beş, kız ise üç kurban kesilirdi. Sonra şehzade için her gün beş vakitte yedişer, sultan için üçer pare top atılır ve donanma şenliği yapılırdı. Doğum, aynı zamanda padişahın bir hatt-ı hümayunu ile sadrazama bildirilirdi. Ertesi gün başta sadrazam olmak üzere, doğum kendilerine ayrı ayrı tezkirelerle bildirilmiş olanlar saraya geli; padişahı tebrik ederler ve hil'at (bir tür kürk) giyerlerdi. Doğum, bütün ülkeye duyurulur ve gerekli resmî sicillere işlenirdi. Doğumun üçüncü günü sadrazama şerbet gönderilmesi de gelenekti. Bu adımın resmi adı, **velâdet-I hümayûn** idi.

Büyüktövbe: Eski Türk kadınlarının Arap takviminin beşinci ayı olan Cemaziyelevvel ve daha doğrusu olarak Cumadelulâya verdikleri ad. Bunun gibi, eski kadınlarımız Muharrem ayına Aşure, Rebiyülevvel ayına Küçükmevlit, Rebiyülâhır ayına Büyük mevlüt, Cemaziyelâhır ayına Küçüktövbe, Şevval ayına da Aralık derlerdi.

Câr: Eskiden Türk kadınlarının da örtündükleri bir tür çarşaf. Türk kadınları yaşmak ve ferace giyerlerken Tanzimat'tan (1839) sonra Arap kadınları gibisinden çarşaf giymeye başladılar. Genellikle siyah, bazen renkli ipek, yün ya da düz kumaştan olurdu. Bazısı belden aşağısı iki parça, bazısı-özellikle Anadolu'da giyilenler- tek parça olurdu ve bunlara "torba çarşaf" denirdi. Bol olup bütün vücudu kaplar, yüz kısmı "peçe" denilen ince sık gözenekli kumaşla örtülürdü.

Cariye: Doğu'da ve Batı'da savaşlarda esir edilen ya da para ile satın alınan ve sahibinin her türlü isteğine boyun eğmek zorunda olan kadın. Orhun Yazıtları'nda Göktürkler'in Çin etkisinde kalarak uğradıkları felaketten söz edilirken genç kızların Çinliler'e cariye oldukları anlatılır: "Tabgaç budunka beglig urı oglı kul boldı, silik kız oglı küng boldı (Çinlilere beylik erkek çocuğu köle oldu, el değmemiş kız çocuğu cariye oldu"). Eski İslam ülkelerinde ve Osmanlılar'da sahibi cariyeye istediği işi gördürür, **istifraş** (yatak hizmeti) eder ya da satılabilirdi. Hukuksal yönden cansız eşyadan farksızdı. Cariye alıp satmak özel bir ticaret durumundaydı. Bunların arasında çocuk doğurarak bulundukları konağın ya da sarayın sahibeliği ya da valideliği (analığı) rütbesine erişenler de görülürdü.

Çamaşırcı usta: Osmanlı saraylarında hizmet eden cariyelerden "usta" denilen ve "şakird"den büyük "gedikli cariye"den küçük rütbedeydi. Görevi, haremin ve padişahın çamaşır işleriyle uğraşmaktı. Yedi yamağı ve yedi acemisi bulunurdu. Haremin Hazinedar, İbriktar, Kilerci, Kahveci, Çeşnici ve Ku-

tucu ustaları ile birlikte en önde gelen yedi ustasından biriydi.

Damat ya da Damad: Osmanlı hanedanından kız almış erkek. Osmanlılarda padişahların kızları, kız kardeşleri ya da erkek kardeşlerinin kızlarıyla evlenerek Osmanlı hanedanıyla akrabalık kuran erkekler de **damat** diye anılır, bu sözcük kendileri için ya lakap olarak kullanılır ya da lakaplarına eklenirdi. Önceleri damatlara **güvey,** 16. yüzyıldan başlayarak **damat,** daha sonra da **damad-ı hazretl şehriyarî** ya da **damad-ı hazretl padlşahî** denirdi. Saraya damat seçilirken daha çok adayın istikbaldeki konumu dikkate alınır, yaş, rütbe ya da soyluluk gibi ögelere bakılmazdı. Osmanlı devletinin kuruluş döneminde, Anadolu beyleri ailelerinden erkekler damat olarak seçilirdi. Saray daha sonra, kendisine bağlı sancak beylerini tercih etmeye başladı. I. Murat'ın kızı Nefise Hatun ile evlenen Karamanoğlu Alaaddin Bey, I. Mehmet'in kızlarıyla evlenen Candaroğlu İbrahim ile Kasım Bey, Karamanoğlu İbrahim, Ali ve İsa Beyler ilk damatlar sayılırlar. Kızını Emir Sultan'a veren I. Bayezit dışında ilmiye sınıfından (din ve hukuk adamları sınıfı) damat seçilmedi. Fatih Sultan Mehmet'in kızıyla evlenen Uzun Hasan'ın oğlu Mehmet Mirza da eski Türk aileleri arasından seçilen damatlardan biriydi.

Doğrudan padişahın kararıyla damat seçilene bu "müjde" en kısa yoldan haber verilerek hazırlanması istenirdi. Damatlar, hanedana duydukları saygı nedeniyle, hanımların tüm isteklerine boyun eğerlerdi. Ancak, bu arada birbirilerine, IV. Murat'ın kızı Kaya Sultan ile Melek Ahmet Paşa gibi, birbirine gerçekten tutkun çiftlere de rastlanırdı.

Padişah akrabalarıyla evlendirilecek kişiler evliyseler, eski eşlerini boşamak zorundaydılar. Buna karşılık 'sultan hanım' olan eşlerini boşayamazlardı. Ancak sultan hanımlar, isterlerse, padişahtan izin aldıktan sonra kocalarından boşanabilirlerdi. Bazen bu evliliklere padişahın kendisi de son verirdi. Nitekim, Kanuni kız kardesi Şah Sultan'ı aşağıladığı için Lütfi Paşa'nın damatlığıyla birlikte sadrazamlığına da son vermişti. Çatalcalı Hasan Paşa padişahı öfkelendirdiği için IV. Murat'ın kız kardeşi Fatma Sultan'dan boşanmak zorunda kalmış, II. Abdülhamit'in kızı Naime Sultan'ın kocası Kemalettin Paşa, eski hükümdar V. Murat'ın kızıyla seviştiği haber alınınca damatlıktan çıkarılmakla yetinilmeyerek Bursa'ya sürülmüştü...Eşleri olacak sultan hanımların İstanbul'dan ayrılmalarına izin verilmediği için taşrada görev yapan damat adayları merkeze alınırlardı. Bunlara genellikle "paşa" ünvanı da verilirdi. Memur aylıklarının yanı sıra damatların, günde 1000-1500 akçe arasında değişen ödenekleri ve sultan paşmaklıkları (Padişahların annelerine, kız kardeşlerine, kızlarına, eşlerine ve hasekilerine tahsis edilen haslara verilen ad) vardı. Pek çok damadın yer aldığı Osmanlı tarihinde birçok da ünlü devlet adamı çıkmıştır.

Diba: Motif atkılarında kılaptan, sırma, sim gibi altın ve gümüş iplikler kullanılarak dokunmuş ipek kumaş. Osmanlı belge ve kayıtlarında XV. yüzyıldan itibaren adı geçen diba, daha sonra Avrupa'da dokunmuştur. Osmanlıların ithal ettiği bu kumaşlar **diba-yı frengi, Venedik heftrenk sade dibası** gibi isimlerle biliniyordu. Doğu'dan ithal edilenler ise, dokunduğu yere göre **Acem dibası, Hint dibası** gibi adlar alırdı. Yerli üretim, özellikle İstanbul ve Bur-

sa'da yapılırdı. İstanbul'da dokunan **güllü diba, telli al diba** çok ünlüydü. **Sellmiye** kumaşlar da son dönem yerli diba kumaşlar arasında yer alır. Sarayda en çok kullanılan kumaşlardan olup giyimde, döşemelik ve perdelik olarak ya da yorgan yüzü yapımından kullanılırdı.

Dimişki: Osmanlılar döneminde Şam'da ipek ve ketenle dokunan kumaş. Çiçek ve bezemeleri kabartma olur; perdelik, döşemelik alanında kullanılırdı. Sonradan Venedik ve Cenova'da taklitleri dokunmuştur ki, bunlara Dimişki'den bozma olarak **Damasko** denilmiştir.

Efendi: Bizans Rumcasından "afandis" sözcüğünden türeyen bu sözcük, bir ünvan olarak Türkçeye 13.-14. yüzyıllarda Anadolu Selçukluları döneminde girdi. Zamanla, emirlere, önemli konumdaki kişilere, üst düzey yetkililerine, 'efendi' diye hitap etme geleneği yerleşti. İstanbul'un alınmasından sonra, başta II. Mehmet (Efendi Sultan) olmak üzere saray çevresinden olan kişiler bu ünvanla anıldılar. 16. yüzyılda padişahlar (Efendimiz) için kullanıldığı gibi, Hazret-i Muhammed (Peygamber Efendimiz) hakkında bile kullanılan bir hitap biçimi oldu. Ayrıca sözcük, devlet katında asker sınıfı dışında kalan din adamlarını ve bürokrat sınıfı tanımlamak için de kullanılan ve giderek yaygınlaşan bir ünvan durumuna geldi. Daha sonra özellikle reisülküttap (Reis Efendi), İstanbul kadısı (İstanbul Efendisi) gibi üst düzeydeki görevlilere verilen bir ünvana dönüştü. Daha sonra Osmanlılar'da hanedan mensupları (şehzadeler), padişah kadınları (Kadın Efendi) bu ünvanla anıldığı gibi, şeyhülislama, tüm ulema sınıfına, müs-

lüman olmayan din reislerine, bâlâ derecesine kadar olan devlet memurlarına ve orduda binbaşı rütbesine kadar olan subaylara verilen bir ünvan olarak da kullanıldı.

Esir, Esir Pazarı, Esirci, Esir Emini, Esir ticareti vs: Osmanlılar'da da tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar, esir ticareti belli bir düzen içerisinde serbestçe yapılageldi. Bağdat, Kahire, Şam, Halep, Medine, Erzurum, Sofya, Belgrad, önceleri imparatorluğun hemen her yerinde alıcı bulan bu ticaret kolunun başlıca merkezleriyken, İstanbul da esir borsasının en canlı kentiydi. İstanbul'un fethinden sonra ilk defa günümüzdeki Haseki semtinde kurulan esir pazarı, 16. yüzyılda bu ticaretin giderek gelişimi sonucu kentin merkezine doğru kaydı. III. Murad döneminde (1574-1594) eski ve yeni Bedesten ile Esir hanı, köle alışverişinin merkezi oldu. 17. yüzyılın ortalarında Çemberlitaş'ta Tavukpazarı çevresine yerleşen esirciler (Köle ve cariye alım satımıyla uğraşanlar), bu ticaretin yasaklandığı tarihe kadar burada icrai faaliyet eylediler. Karadeniz'de Azak, Acçu, Özi limanlarından; Akdeniz'de İskenderiye limanlarından esir gemileriyle taşınırdı. Kırım hanları Çerkes beyleriden her yıl vergi karşılığı belirli sayıda köle alırlar ve bunları gemilerle İstanbul borsasına yollarlardı. 18. yüzyılda Rus, Kafkasyalı, Leh, Macar ve Alman kölelerin sayısının azalması üzerine bunların fiyatı çok arttı. Garp ocaklarından gelen köleler genellikle İtalya'dan İzlanda'ya kadar uzanan kıyı ülkelerinden sağlanırdı. Bunlar Rodos, İstanköy, Eğriboz gibi gönderim merkezlerinde el değiştirerek İstanbul piyasasına

aktarılırdı. Afrika'dan en önemli köle toplama yerleri olan Musavve ve Cidde'de toplanan esirler, Kahire, Bağdat, Şam, Halep pazarlarına, oradan da İskenderiye yoluyla İstanbul'a gönderilirdi.

Osmanlı imparatorluğunda esir ticareti, ekonomik yönden fertleri için olduğu kadar devlet için de önem taşırdı. Esir pazarlarının düzeni, alışverişin gözetim ve denetimi, devlet hissesinin toplanması gibi hizmetler **"Esirciler emini"** unvanıyla anılan bir memur tarafından yürütülürdü. Devlet, sınırları içinde köle alan ve satandan esir başına 10 ile 150 akçe arasında değişen bir hisse alırdı. Esirciler eminin **Esirciler kethüdası** denilen bir de yardımcısı vardı. Esir pazarlarının bu işle uğraşan kişileri tarafından seçilen reislerine ise **"Esirciler şeyhi"** denirdi. Esirciler şeyhi, esir borsasını yönetir, yolsuzluğa çok yatkın olan bu ticaretin kurallarına göre yapılmasını sağlar, özellikle kadın ve çocuk esirlerin bedence sömürülmelerini engelleyici önlemler alır, her konuda esirciler emini ve kethüdasıyla işbirliği yapardı. Ayrıca esir pazarlarında **"Esirci"** denilen bir esnaf sınıfı daha vardı. Esirciler, ikinci elden köle alıp sattıkları gibi, köle ana-babadan doğan çocukları yetiştirerek, bunları sonradan satışa çıkarırlardı. Kölelerin iyi para etmesi için bunların beslenme ve giyimlerine özen gösterirler, vücut yapılarına, yeteneklerine göre onları eğitirler, müzik, raks el sanatları vs gibi beceriler öğreterek yetişmiş köleleri de yüksek fiyatla zengin konaklarına satarlardı. Bu arada, herhangi bir nedenle elden çıkarılmak istenilen köleleri, konaklardan ucuz fiyatla toplarlar, esirler üzerinde değiş tokuşa dayalı bir ticareti de yürütürlerdi.

Tüm çabalara rağmen, bu ticaretin cazip ve fâhiş kazancı, bu yoldan kazanç sağlayanları hile ve gizli çalışmalara itmiş, güzel cariye kızları, sözde hizmetini denemek amacıyla evine kapatan, konaklarda birkaç gün yataklara götüren, donra "beğenilmedi" deyip, eline birkaç kuruş verip geri gönderen kadın simsarları türemişti. Çerkes, Dağıstanlı, Gürcü beyaz kızlar Tophane dolaylarında, kara derili kızlar da Fatih semtinde bazı evlerde gizlice alınıp satılır, esir ticareti beyazlı siyahlı kadın ticaretine dönüştürülürdü.

Osmanlı toplumunda esir satın almak olağan sayılır, yadırganmazdı. İslâm dininin esirlere iyi davranılması konusundaki kesin buyruğu, Osmanlı uyruklarının tümünün padişahın kulu sayılmaları, öteki toplumlarda özgün insan ile köle arasındaki derin uçurumu kapatırdı. Kölenin müslümanlığı kabullenerek efendisinin günahlarının en büyük kefareti karşılığında azat edilmesi (özgür bırakılması), özellikle cariyelerin sahiplerine çocuk doğurmaları, esirlik kavramının kalkmasına ve onların da özgür yurttaşlar olarak topluma karışıp aynı haklara kavuşmalarına yol açardı. Türkiye'de esir ticareti 1847'de resmen yasaklanmıştır.

Fağfur: Osmanlılar'da evlerde, konaklarda ve saraylarda özellikle hanımların çok rağbet ettikleri Çin işi, yarı saydam porselene verilen ad. Bunların beyaz çiçeklisine **Hatal,** düzlerine **Kâsl,** denirdi.

Ferace: Osmanlılar'da eskiden kadınların sokakta giydikleri kollu, uzun ve genellikle bol, mantoyu andıran üstlük. Boyu ayak bileklerini örten, uzun kollu ve geniş bir rob ve arkaya dökülen, dönemin

modasına göre büyüyüp küçülen genişçe bir yakadan oluşurdu. Genellikle çuha ya da softan yapılmakla birlikte sonraları fantezi kumaşlar da kullanılmaya başlandı. Boyun çevresi ve önleri çeşitli şerit ve dantellerle süslenir, asıl özelliğini bahriyeli yakasına benzeyen ve üzeri giyenin zenginliğine göre çeşitli biçimlerde bezenen yakası oluştururdu. Bu yakanın bazı dönemlerde bir pelerin gibi yerlere kadar uzadığı ve süslenmesinde aşırılığa kaçıldığından devlet tarafından nizamnameler çıkarıldığı bilinmektedir. Genellikle koyu renklerle yapılmakla birlikte bazı dönemlerde al, gülkurusu gibi parlak renkler de moda olmuştur. Her kesimden kadının kullandığı bu üstlük, mutlaka **yaşmak** ile birlikte giyilirdi.

Fertute: Osmanlılar'da kadın esirlerin en yaşlısına verilen ad. Esir kadınlara verilen öteki adlar ise şunlardı: Duhter, acûze, ümmülveled, mâriye, mâybe, yekdest, biçare, yekçeşm.

Ferv: Osmanlılar'da yaka ya da kenarları kürkle kaplı giysilere verilen ortak ad.

Fllar: Tabanı ince köseleden, yüzü sahtiyandan yapılmış, hafif, terliği andıran alçak ökçeli ayakkabı. Filar önceleri daha çok denizciler ve tulumbacılar tarafından giyilirken sonraları saraylarda kadınlar tarafından da giyilmiştir.

Futa: İpek peştemal. Önlük işlevi de görürdü. Saray ve konaklarda çalışan hizmetkârlar önlerine bundan sararlardı. Futanın birçok çeşitleri vardı.

Gallye: Osmanlılar'da kadınların saçlarına ve kaşlarına sürdükleri, siyah renkli ve hoş kokulu bir macun. Pahalılarına misk ve amber de konurdu.

Gelin alayı: Osmanlılar'da padişah kızlarının evlenmeleri dolayısıyla yapılan alaya verilen resmî ad. Bu alay, gelinin kaldığı yere göre Eskisaray'dan ya da Yenisaray'dan itibaren düzenlenirdi. Sultan, Osmanlı hanedanına mahsus olan kırmızı atlas cibinlik altında, araba ile giderdi. Bu alayda sadrazam, vezirler, devlet erkânı ve sultanlar için yaptırılan **nahil** adlı balmumundan, süslü büyük ağaç en önde taşınırdı. Sultan, kocasının konağına varınca orada müstakbel eşi ve kızlarağası tarafından karşılanır ve harem dairesine götürülürdü.

Gelin çıkartması: Eskiden gelinlerin yanaklarına yapıştırılan bir tür süs. Bir buçuk cm çapında, altı zamklı, değerli taşlarla süslü ve genellikle gül biçiminde olurdu.

Gron: Bezayağı örgüsüyle dokunulan tafta cinsi, kalınca, parlak ve dayanıklı bir tür ipekli kumaş. Daha çok kadın elbiseleri ve ferace yapımında kullanılırdı. Çeşitli renklerde, genellikle düz olarak dokunurdu.

Gülabdan: Gülsuyu koymak ve serpmek için kullanılan, ağzı emzikli armut biçiminde cam ya da metal ya da porselen kap.

Gülbeşker: Beyaz kısımları kesilmiş hokka gülü yapraklarını şeker ile yoğurup güneşte bekleterek yapılan, macun kıvamında, tatlı gül ezmesi. Gülbeşker şemsesi ya da gülşeker şemsesi de denilen bu tatlı kuvvet verici olarak kullanılır ve daha çok çarşılarda satılırdı.

Hadım: Enenmiş, erkekliği giderilmiş, Osmanlı saraylarında ve vezir konaklarında harem denilen kadınlara özgü dairelerde hizmet eden erkek görevlilere verilen ad.

Hadım akağası: Hadım ağalarının zenci ya da Etiyopyalı olmayıp beyaz olanlarına Osmanlı saray ve konak haremlerinde verilen ad.

Haklr: Osmanlılarda kadınların çok kullandıkları dayanıklı bir tür kumaş. Üzerinde işlemeli olduğu izlenimini uyandıracak biçimde desenler bulunur, üçetek ve şalvar yapımında kullanılırdı.

Halvet: Anlamı, ıssız ve kapalı bir yere çekilme, kalabalıktan uzak durma; kimsenin bulunmadığı boş ve kapalı yer; hamamlarda yalnızca bir kişinin yıkanması için ayrılmış tek kurnalı çok sıcak bölme anlamları ile birlikte Osmanlılar'da saray kadınlarının rahatça gezinebilmeleri, eğlenebilmeleri için yapılmış ve dışardan kimsenin alınmadığı özel bahçe anlamını da içerir.

Hamam kabağı: Eskiden kadınlar hamama giderlerken küpelerini, beşibirliklerini ve gerdanlıklarını da beraberlerinde götürdükleri için, soyunup yıkanmak üzere içeri girecekleri sırada, değerli ötberilerini helvacı kabağı biçimindeki, gümüş kaplı çekmecelere koyarak yanlarına alırlardı. Bu özgün mücevher kutusuna **hamam kabağı** denirdi.

Hanım: Bayan sözcüğü yerine kullanılan deyim. Han sözcüğüne "ım" tası eklenerek oluşturulmuştur. Daha saygın kadınlara hanımefendi denirdi.

Hanım sultan: Osmanlılar'da padişahların kızının hanedandan olmayan kocadan dünyaya getirdiği kız çocuğa verilen ad. Hanım sultanlara hazineden maaş bağlanır, evlendiklerinde nikâhlarını Rumeli kazaskeri kıyardı. Düğünlerinde nahıl bulundurulurdu. Hanım sultan, kocasının görevi neredeyse oraya

gider, padişahın izni olmaksızın eşinden ayrılamazdı. Bunların erkek çocuklarına **bey** denilir ve **sultanzade** diye anılırlardı.

Harem: İslâm ülkelerinde saray, konak ve evlerde yabancı erkeklerin girmesine izin verilmeyen, yalnızca kadınlara ayrılmış daire ya da bölüm; orada yaşayan kadınların tümü.

Haremağası: Sarayların ve büyük konakların harem dairelerinde görev yapan hadımlaştırılmış Habeş (Etiyopyalı) ya da zenci köle.

Haremi hümayun: Topkapı Sarayı'nda Babüsselam'dan girildikten sonra ikinci avlunun (Birun) sol yanından başlayarak üçüncü avlunun (Enderun) içerisine doğru uzanan kadınlara özgü bölüm.

Harmanlı çarşaf: Eskiden İstanbul'da özellikle orta halli hanımların giydikleri üst parçası pelerine benzeyen bir tür çarşaf.

Haseki: Sözcük "Has" ve "eski" sözcüklerinden oluşur ve genellikle bu hizmetlerde eskiyenlere, kıdemlilere verilirdi. Osmanlı saraylannda seçkin harem kadınlarının unvanı da haseki idi. Bunların en seçkinlerine **hünkâr hasekisi,** çocuk doğuranlara **haseki sultan** denir, erkek çocuk dünyaya getirenlerin başına taç giydirilirdi. İçlerinde **'kadınefendi'** unvanını alan en gözde olanlarının sayısı 4 ile7 arasında değişirdi.

Hassa matbahı: Sarayda harem halkının yemeklerinin pişirildiği mutfak.

Hatal ya da Hadayi: Bir tür ipekli kumaş. Sade hatai, telli hatai, nevzuhur hatai gibi çeşitleri vardı.

Haznedar ağa: Sarayın harem bölümüyle ilgili harcamalardan sorumlu haremağası.

Haznedar kalfa ya da Haznedar usta: Padişahın giydirilip soyunması gibi özel hizmetlerini gören cariyelere verilen ad. Padişahın kendi isteği ile bu göreve getirilen cariyeler, geceleri de onun yatak odasının önünde nöbet tutarlardı.

Hotoz: Eskiden kadınların kendi saçlarından ya da inci, yaşmak, yemeni vb ile yaptıkları baş süsü, tepelik. Sokağa çıkıldığında üzerinde örtü örtülürdü. Daha çok krep ya da papazi denen fabrika bürümcüğü ile yapılırdı. Rengine ve biçimine göre **Zeyrek yokuşu, felek tabancası, duduburnu, çimdik, gelin sorgucu, saraylı, küpkapağı, kayık hotozu** gibi adlarla anılan türleri vardı. Genellikle elbisenin kesimine ve rengine uyumlu olarak düzenlenirdi. Taranan ve toplanarak örülen ya da arkada serbest bırakılan saçların üzerine çeşitli biçimlerde dolanarak başlık biçiminde oturtulur, ucu değişik biçimlerde ya serbest bırakılır ya da düğümlenirdi.

Hülle ya da Hulle: İslâm hukukunda bir kadının kendisini üç kez boşayan kocasıyla yeniden, dördüncü kez evlenebilmesi için, başka bir erkekle evlenip, onun tarafından boşanmış olması. Erkek, karısını en çok üç defa boşayabilir. Kocasından üç kez boşanmış bir kadın bir daha onunla evlenemez. Ancak, ikinci bir evlilik yapar ve bu ikinci kocası ölür ya da onu boşarsa, ilk kocasıyla yeniden evlenebilir. Başından geçen bu evlilik kadına birinci kocasıyla dördüncü kez nikâhlanmayı helal kılar. Hüllede göstermelik bir nikâh kıyılmaz, tam bir evlilik yapılır. Evlilik ile ilgili tüm hukuk kuralları bu evlilikte de geçerlidir.

Hünkâra çatmak: Saray harreminde kadınlardan birinin padişaha rastlaması. Saray göreneğine

göre saygısızlık sayıldığından hoş karşılanmazdı. Bu tür karşılaşmaların önüne geçmek için padişahlar haremde dolaşırken tabanı gümüş çivili ayakkabılar giyerlerdi. Bu görenek Tanzimat'tan (1839) sonra bırakıldı.

Hünkâr kalfası: Padişahlara hizmetle görevli cariyelere verilen ad. Bunlar padişahın günlük işlerinde görevliydiler. Gedikli cariyelerden olan hünkâr kalfaları haznedar, ibriktar, kilerci, çamaşırcı, kahveci, kutucu ve çaşnigir olarak görev yaparlardı. **Usta** da denilen hünkâr kalfalarının maiyetlerinde yamaklar ve acemiler denilen yardımcılar vardı.

Kadın, Kadın Efendi: Saraydaki cariyeler içinde bir derece. Saray cariyeleri sırasıyla Acemiler, Şagirdler, Ustalar, Gedikliler olarak beş sınıftı. Gedikliden sonra, en yüksek derece olan derecedekilere **"Kadın"** denirdi. Gedikliler mutlak surette çamaşırcı, çaşnigir gibi belirli bir görev sahibi olup kendilerine **"Usta"** ünvanı verilirdi. Bunların içinden en genç ve güzel olan on ikisi Padişahın şahsi hizmetlerinde bulunurlar, hünkârın gönlünü çalmayı başarana "Has odalık", "Gözde" ya da "İkbal" denirdi. İkbal birkaç tane olursa, en gözde olanına "Başikbal" adı verilirdi. Bunlar, padişahın kadınlarından biri ölür ya da gözden düşerek eski saraya gönderilirlerse, onun yerine geçerek "Kadın" ünvanını alırlardı. Sadece padişahtan gebe kalan ikballer otamatikman "Kadın" olurlardı. Bunlar, hükümdarın eşi sayılır, sayıları dörtten yediye kadar olabilirdi. En sevilenlerine "Haseki", çocuk doğuranlarına "Haseki sultan" denirdi. "Kadın" derecesine yükselen cariye, padişahın eteğini öperek samur kürk giyer, kendisine bir daire

ve müteaddit cariyeler verilirdi. Bunla birlikte, padişahın ilk eşi, yani "Birinci Kadın" daima öbürlerinden üstün olurdu.

Gedikli cariyeler, ucu yerde sürünen uzun elbiseler giyer, bellerine altın işlemeli ve bazen mücevherli kemer takarlardı. İkballer ise kışın kürkle kaplı elbise giymek hakkına sahipti.

Hükümdar ölürse, çocuk doğurmamış, kız çocuk doğurmuş ya da doğurduğu erkek çocuk ölmüş olan kadın ve hasekiler, devlet önde gelenlerinden biriyle evlendirilirlerdi.

Kâhya kadın: Saraydaki bütün cariyelerin yöneticisi olan kadın. Bunlar, saraya acemi olarak alınır, küçük kalfalık ve oda kalfalığı yapan cariyeler arasından seçilirdi. Valide sultanın dairesindeki cariyelerin terbiyesinden, kuralları öğrenmelerinden ve saray hayatı konusunda bilgilenmelerinden sorumluydu. Padişah kadınları bile ona uyardı. Kâhya kadının yöneticilik alâmeti, elindeki gümüş kaplı bir değnek ile padişah dairesindeki bazı eşyaları mühürlediği mührü hümayundu. Padişah kâhya kadına, huzuruna çıkarken ve resmî günlerde giymek üzere ipekli ya da kadife kumaş üzerine sırma işlemeli salta ile beş yapraktan oluşan beş mücevher iğne verirdi. Sadrazam, vezir ve birçok üst düzey yöneticisinin evlerinde de haremi yönetmek için kâhya kadınlar vardı.

Kızlarağası: Osmanlılar'da Topkapı Sarayı'nda, harem ağalarının en büyük amirinin resmi ünvanı. Bunlara **Dârüssaade ağası** da denirdi.

Mendil atma: Osmanlı padişahlarının beğendikleri bir cariyeyi dolaylı olarak belirleme yöntemi. Pa-

dişahlar, eğlenecekleri ya da sevişecekleri bir cariyeyi bizzat seçmek istedikleri zaman, kızların dairesine giderler ve orada kâhya kadının düzgün bir sıraya koyduğu kızları bir bir görüp, inceleyip içlerinden en çok beğendiklerinin üstüne bir mendil atarlardı. Bunun üzerine kız, padişahın huzurunda diz çökerek mendili üç kere öpüp koyunana sokardı. Buna, **mendil atma** denirdi.

Nahl ya da Nahll: Gümüş ya da mumdan yapılarak gelin alaylarının önünde taşınması ve sonra gelin odasına konulması eskiden gelenek olan süs ağacı. Nahl, ağaç dallarını çiçekler, yapraklar, ve meyvelerle süsleyerek de yapılırdı. Genellikle, ağaç dalı biçimli demir bir iskelet üzerinde hazırlanırdı. Bu demir üzerinde bulunan ve süsleri asmaya yarayan çengellere balmumundan yapılmış küçük insan, hayvan figürleri, meyveler, çiçekler, yaldızlı kâğıtlar, parlak teller vs asılarak nahl süslenirdi. Bazı nahlların boylarının 18-20 metreyi aştığı olurdu. Özellikle padişah kızlarının düğünlerinde ve şehzadelerin sünnetlerinde büyük boyutlu ve değerli süslerle nahllar yapılır ve dolaştırılırdı. Nahl ya da Nahillere **Nakll** de denirdi.

Papuçluk: Osmanlılarda Harem'e verilen bir başka ad.

Recim ya da Recm: İslâm hukukunda zina suçu işleyenlerin taşlanarak öldürülme cezası. Recim cezası verilebilmesi için, zina yapan kadın ve erkeğin **muhsan** olmaları, yani ergin, mümeyyiz, özgür ve evliyken bir başkasıyla cinsel ilişkide bulunmuş kişiler olmaları gerekir. Ayrıca bu kişiler zina yaptıklarını ayrı ayrı oturumlarda dört kez ikrar etmeli ya

da tanıklığa ehil dört erkek tanık bu kişilerin zina yaptıklarını gözleriyle gördüklerini söylemelidir. Recim cezasına mahkûm edilen kadın göğsüne kadar toprağa gömülür, erkek ayakta durur ve taşlanarak öldürülürler. Bu ceza halkın önünde uygulanır. Zina ikrarla belirlenmişse ilk taşı hükmü veren kadı (yargıç) atar, tanıkların beyanıyla belirlenmişse suçluyu ilk kez tanıklar taşlar, sonra bunlara halk da katılırdı. Gebe kadınlara recim cezası doğumdan sonra uygulanırdı.

Osmanlılar'da recim cezası ilk ve son kez Avcı Sultan Mehmet döneminde (1648-1687) uygulandı. Aksaray'da oturan Abdullah Çelebi'nin nikâhlı karısı, Gümüşendaze adıyla tanınan bir İranlı ile zina ettiği için, yargılanarak recmedilmeye hüküm giydi. Kadın, Sultanahmet meydanındaki Yılanlı sütunun yakınlarında kazılan bir çukura beline kadar gömülerek recmolundu. Toprağı kazan yeniçeriler, daha kadını çukura yeni koymuşlardı ki, halkın fırlattığı taşlardan canlarını zor kurtarıp kaçıştılar. Gömülen kadın yara çıplaktı. Son bir çığlık kopardıktan sonra elleri havaya kalkmış, ama üzerine yağmur gibi yağan taşlardan kendini koruyamadan can vermişti. Avcı Sultan Mehmet de olayı Sultanahmet meydanına bakan Fazlı Paşa sarayının pencerelerinden seyretmiştir.

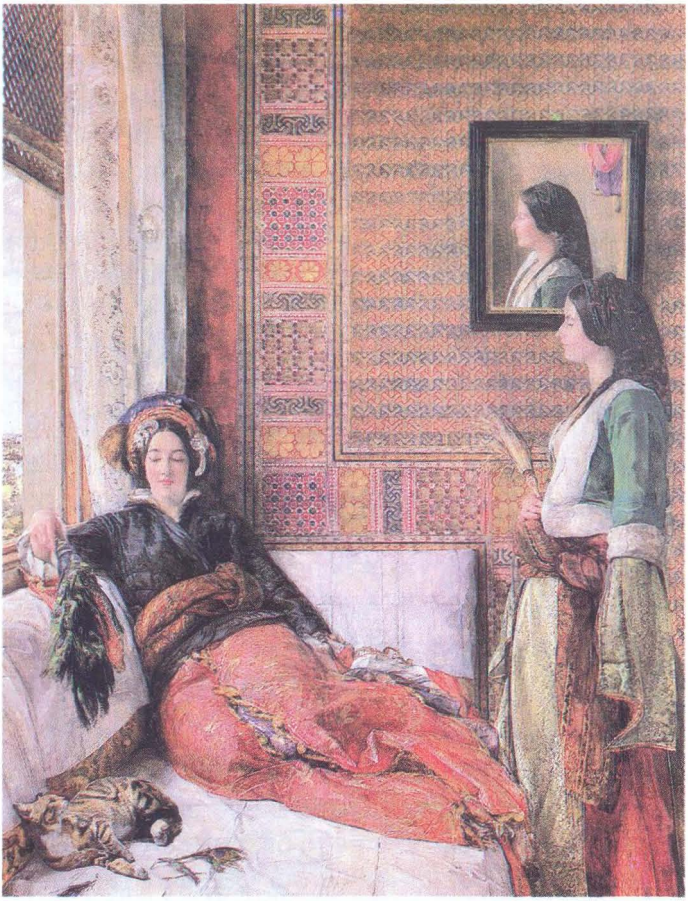
Valide dairesi: Haremi hümayunda valide sultanın oturduğu daire.

Valide alayı: Bir padişah öldüğünde eğer varsa annesi ve eşleri Topkapı Sarayı'ndan Eskisaray'a götürülür ve Eskisaray'da bulunan yeni padişahın annesi belirli bir törenle ve alayla Topkapı Sarayı'na getirilir; bu tören ve alaya valide alayı denirdi.

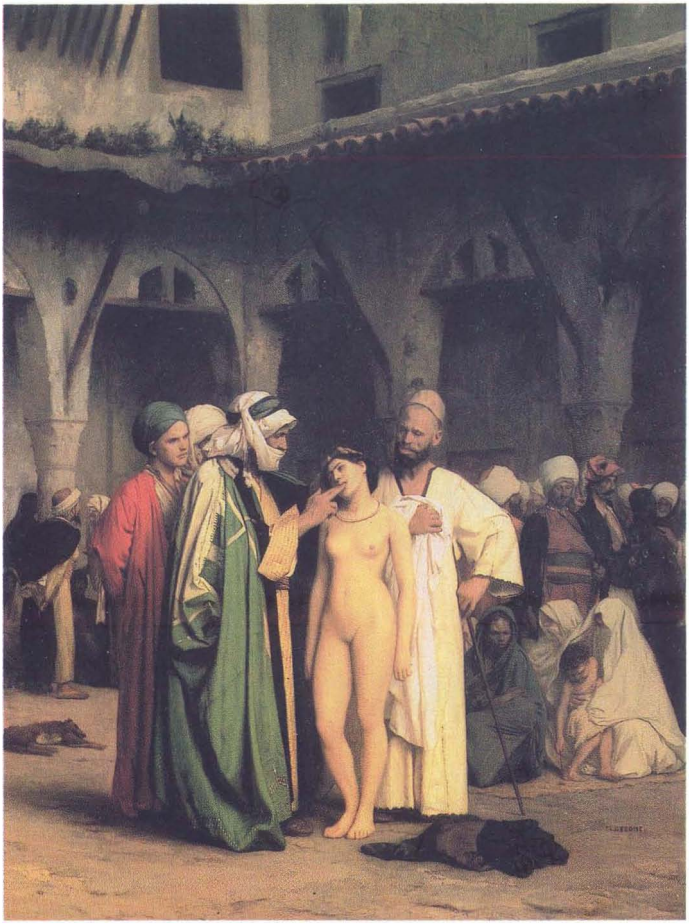
Valide sultan: Osmanlılarda padişahların annelerine verilen ad. Valide sultanların Osmanlı devletindeki resmî adı **'mehdi ulya'** idi. Deyim, ilk kez III. Murat tarafından annesi Nur Banu Sultan için kullanıldı. Valide sultanlar imparatorluğun sonuna kadar harem bölümünün bir numaralı âmiri durumunda kaldılar. Bunlardan kimileri zaman zaman devlet işlerinde söz sahibi oldular ve etkin roller oynadılar. Valide sultanlara darpaneden belli bir ödenek ve has derecesinde dirlik verilirdi, maiyetlerinde kalabalık bir saray görevli kadrosu olurdu ve bunların başı valide sultan kethüdası idi. İmparatorluğun kalkışına kadar valide sultanların oğullarına **"Aslanım"** diye hitap etme geleneği sürdürüldü.

Veladeti hümayun: Padişahların eşi olan kadınefendi ya da hasekilerden ya da cariyelerden birinin kız ya da erkek çocuk doğurmalarına verilen ad..

Yaşmak: Eskiden kadınların ferace ile birlikte kullandıkları ince kumaştan yapılmış iki parçalı baş ve yüz örtüsü. Yaşmak, çeşitli ince kumaşlardan yapılır, kapalı ve açık yaşmak adı verilen iki türde bağlanırdı. Kapalı yaşmakta, yaşmağın alt parçası ikiye katlanırdı, burun üstü ve göz altından geçirilip ense de bağlanır; üst yaşmak da ikiye katlandıktan sonra kaşların üstünden baş ve alın sarılır, kenarları feracenin içine alınırdı. Açık yaşmakta ise alt ve üst yaşmak yalın kat bağlanır, üst yaşmak alın üzerinden sarılırdı. Açık yaşmak yüzü belli ederdi. Alt yaşmağı çeneden başa, üst yaşmağı baştan çeneye doğru dolayarak da yaşmak tutulurdu. Çarşafın 19. yüzyıl sonlarına doğru yaygınlaşmaya başlamasıyla ferace ile yaşmak da ortadan kalktı.

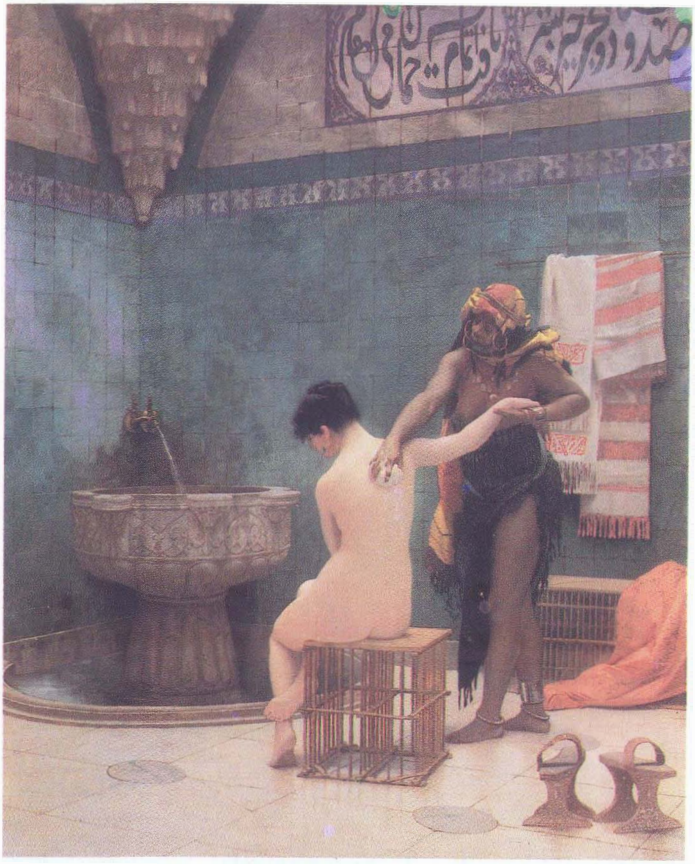
John Frederic Lewis'in haremdeki bir Türk kadınını gösteren yağlıboya yapıtı (1857).

Jean-Léon Gérôme'nin "Esir Pazarı"nı gösteren bir yağlı boya yapıtı.

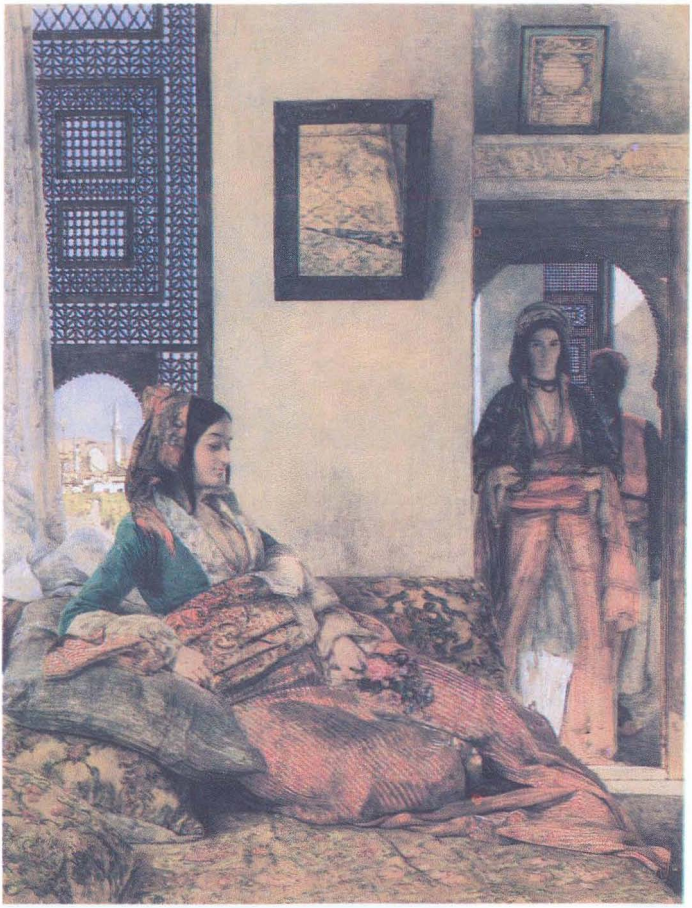
Jean-Auguste Dominique İngres'in tablosu:
"Odalık ve Köle" (1842).

Jean-Léon Gérôme'nin "Gelin Hamamı"nı gösteren bir yağlı boya yapıtı.

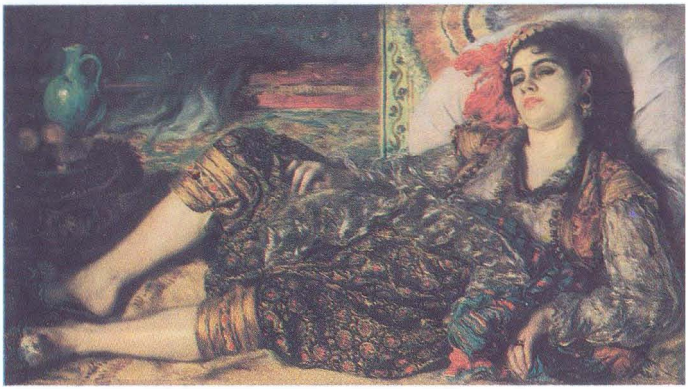
Koku sağlamak için akamber tütsüsü yapan haremdeki bir kadın (John Singer'in yağlıboyası).

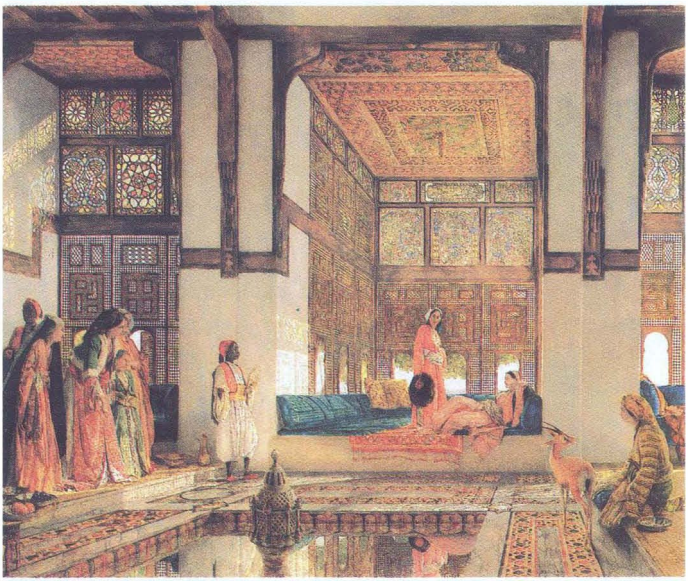
Doğum yapan loğusa bir anda tüm ailenin gözdesi olurdu. (John Frederick Lewis'in yağlıboya yapıtı).

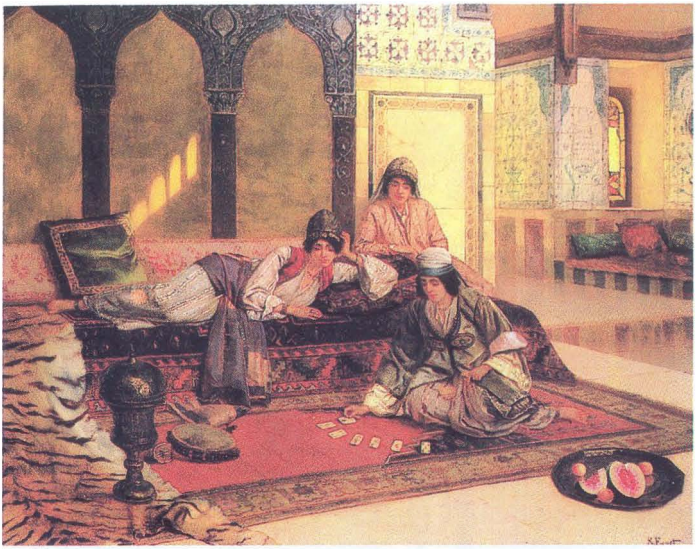
Elbette ki en güzel ve pahalı giysiler Harem-i hümâyûn'daki kadınlar tarafından giyilirdi. (Sir Frank Dicksee'nin yağlıboya tablosu).

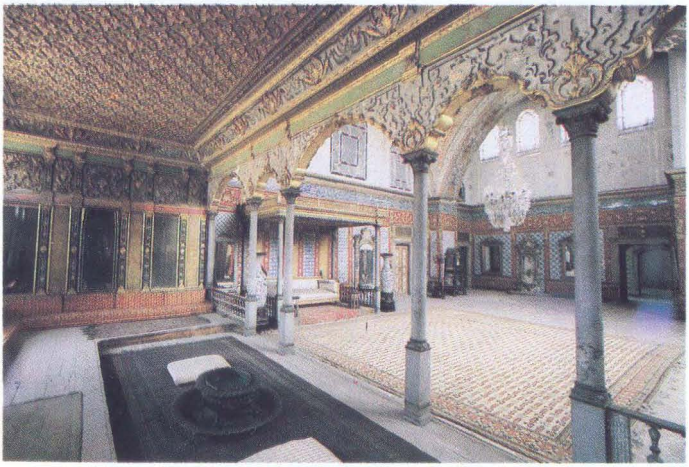
Pierre Auguste Renoir'in ünlü "Odalık" adlı yağlıboya tablosu (1870).

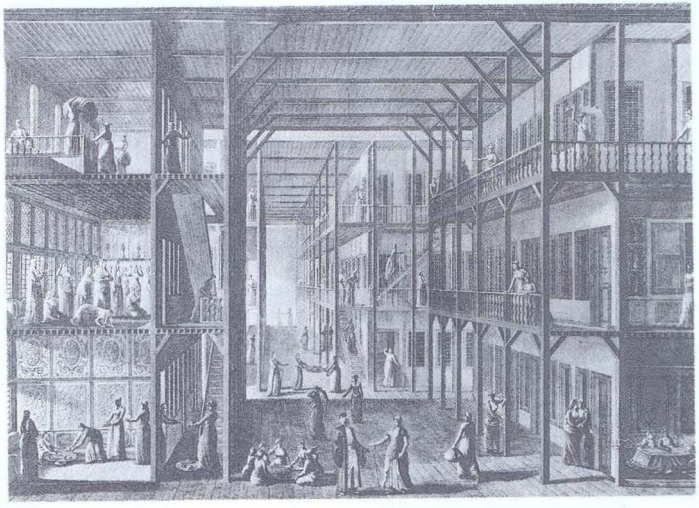
Harem-i Hümâyûn'da Valide Sultan'ın huzurunda kabul.

Harem'de fal açan kadınlar...

Sofaların sofası: Hünkâr Sofası

Topkapı Sarayı'nda HAREM.

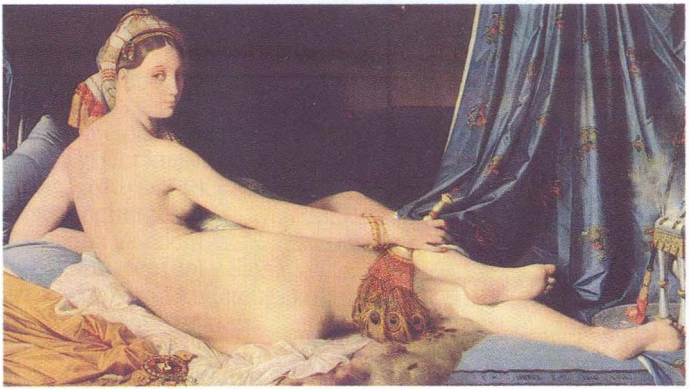

16. yüzyılın sonları 17. yüzyılın başlarında çengiler (rakkaseler) kendilerine özgü giysileriyle (Avusturya Milli Kütüphanesi).

Türk kadınları.

Odalık.

Kadınlar hamamı.

İÇİNDEKİLER

Doğum gelenekleri, loğusa eğlenceleri 6
Doğum zamanı görenekleri 8
Loğusa yatağı 9
Albastı korkusu 10
Ad koyma, son gün toplantısı 11
Beşik çıkma merasimi 12
Kırk hamam geleneği 13
Sarayda doğum 13
Sütanneleri ve kız çocukların eğitimi 14
Evlenme hazırlıkları 15
Görücülük 16
Düğün 17
Çok karılılık 19
Gerdek - Zifaf 20
Saray'da gerdek 21
Hamam ve hamam âlemleri 25
Giyim - kuşam - süslenme 29
Şıp şıp terlikler 30
Şal ve kürk 30
Takılar - Yelpaze - Kına - Sürme 31
Sarayda giyim kuşam ve süslenme 33
Yabancı gözüyle Türk kadınında giyim-kuşam-süs 34
Elbise zenginliği 37
Peçe takma geleneği 37
Cilt bakımı - Parfüm - Sakız 39
Türk kadınlarının kullandığı kokular 41
Giyim - Kuşam yasakları 41
Bohçacı kadınlar 42
Evler - Odalar - Mutfaklar 44
İbrik - tepsi - vazo 45
Sofa 45

Odaların renkleri - halılar - aynalar 46
Soba - tandır 47
Yatıp- kalkma 48
Kurşun dökme ile tedavi 49
Mesire yerleri ve kadınlar 52
Koçu arabaları 52
Kâğıthane 53
Boğaziçi kayıkları 53
Çengiler- oyunlar- eğlenceler 54
Lezbiyenlik 56
Oyunlar 58
Sarayda durum 58
Evde, dışarda kadının yeri ve toplumsal konumu 59
Ana- babayı ziyaret 62
Hâkim karşısında kadın 63
Hayat kadınları 64
Kadınlar için konan yasaklar 64
Kayığa erkekle binmek 64
Kaymakçı dükkânına girme yasağı 65
Giyim-kuşam yasağı 66
Arabaya binme yasağı 67
Geceleri ışık yakma yasağı 68
Terlik yasağı 68
O dönemlerin çapkınlık yöntem ve simgeleri 69
Cariyeler - Padişahlar - Harem 73
Dönemle ilgili gözden kaçmaması gereken bazı notlar 84
Ünlü Osmanlı Saray Kadınları 98
O dönemle ilgili bazı deyim ve terimler 111

